

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Agera och FÖREBYGG

FÖREBYGG VÅLD MOT UNGA KVINNOR

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Agera och **FÖREBYGG**

Förebygg våld mot unga kvinnor

Förord

Ungdomsstyrelsen fick under 2007 ett utbildningsuppdrag av regeringen. Uppdraget innebar att myndigheten skulle genomföra utbildningar om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (IJ2007/2250/UNG). I myndighetens regleringsbrev för 2009 fick Ungdomsstyrelsen förnyat förtroende att arbeta vidare med uppdraget under 2009 och 2010.

Denna rapport innehåller en beskrivning av hur Ungdomsstyrelsen har genomfört uppdraget under 2010 och för en diskussion kring uppdragets genomförande mellan 2008 och 2010. Vi beskriver de utbildningar som vi har genomfört och vilket innehåll de haft, antalet deltagare samt vilka slutsatser som vi kan dra efter att ha arbetat med uppdraget under tre år.

Rapporten innehåller förslag på ytterligare insatser som behöver göras inom området. Vår förhoppning är att rapporten kan tjäna som kunskapsunderlag för att utveckla ett förebyggande arbete mot mäns våld mot flickor och kvinnor samt mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
1 Utbildningsinsatser 2010	9
1.1 Den nationella utbildningen <i>Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?</i>	9
1.1.1 Utbildningens innehåll	10
1.2 Lokala samverkansseminarier	11
1.3 Spetkompetensutbildningar	12
1.4 Unga män, manlighet och våld.....	12
1.5 Stadsdelsdialogen	13
1.5.1 Stadsdelsdialogen Södra Innerstaden och Rosengård	14
1.5.2 Stadsdelsdialogen Angered.....	15
1.5.3 Stadsdelsdialogen i Rinkeby och Kista	16
1.6 Övriga insatser	16
2 Diskussion – tre års utbildningsinsatser	18
2.1 Nationell utbildning	19
2.2 Lokalt strategiarbete för att utveckla förebyggande arbete.....	20
2.3 Spetskompetensutbildningar	21
2.4 Unga män, manlighet och våld.....	22
2.5 Stadsdelsdialogen	23
3 Slutsatser	24
3.1 Metodutveckling av förebyggande arbete	24
3.2 Unga män, manlighet och våld.....	24
3.3 Stadsdelsdialog	25
3.4 Samverkan	26
3.5 Sammanhållet perspektiv.....	26
3.6 Ungdomspolitiskt perspektiv.....	27
4 Förslag	28
5 Referenser	30
6 Bilagor	31

Sammanfattning

Utbildningsinsatserna under 2010 har skett inom olika områden. En nationell högskoleutbildning omfattande 7,5 poäng under rubriken *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* har genomförts i samverkan med Uppsala universitet och Sensus studieförbund. Kursen samlade under året 105 deltagare från socialtjänst, skola, kultur och fritid och från ideell sektor. Fördjupade utbildningsinsatser har skett inom så kallade spetskompetensutbildningar där professionella med längre erfarenhet från arbete med hedersrelaterat våld givits möjlighet till fortbildning om bland annat traumabearbetning. I samverkan med fem länsstyrelser har en särskild seminarierie arrangerats kring killar, män och maskulinitet. Inom projekt stadsdelsdialogen har utbildningar och arrangemang kring jämställdhet och mänskliga rättigheter genomförts i samverkan med ideella aktörer i Rinkeby, Angered och Rosengård.

I ett summerande avsnitt diskuteras hur myndigheten arbetat med uppdraget under åren 2008 till 2010. Med utgångspunkt i ett särskilt idéseminarium 2007 lades grunden för Ungdomsstyrelsens arbete med olika utbildningsinsatser. Utbildningsinsatserna har fokuserat på förebyggande insatser vad gäller mäns våld mot unga kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. I den nationella högskoleutbildningen som genomförts inom uppdraget har deltagarna arbetat med att formulera strategier för det lokalt förebyggande arbetet i sina kommuner och verksamheter. Ungdomsstyrelsen har under två år, 2009 och 2010, genomfört lokala samverkansseminarier med kommuner som tidigare haft med deltagare i den nationella utbildningen. Spetskompetensutbildningarna har vuxit fram utifrån de kunskapsbehov som finns bland dem som arbetar med akuta insatser vad gäller unga flickor utsatta för hedersförtryck. I ett långsiktigt förebyggande perspektiv har det under myndighetens arbete med uppdraget vuxit fram en särskild satsning på unga män, manlighet och våld som varit ett eftersatt område. I den summerande diskussionen beskrivs hur stadsdelsdialogen, med fokus på ideella aktörer, växte fram som ett initiativ i Rinkeby och hur det genom åren fått spridning till Angered och Rosengård.

Ungdomsstyrelsens slutsatser från tre års arbete med olika utbildningar kring förebyggande insatser är att det behövs metodutveckling av såväl universella, selektiva som indikativa förebyggande metoder. Det krävs ett mer omfattande utvärderingsarbete av olika projekt och insatser. Ytterligare arbete med unga män kring manlighet och våld är nödvändigt i ett långsiktigt förebyggande arbete. Det är myndighetens erfarenhet att ett brett anslag och ett sammanhållet perspektiv på både våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck varit gynnsamt för kursdeltagarnas kunskapsutveckling samt att de båda perspektiven befruktat varandra. Såsom stadsdelsdialogen utvecklats har det visat sig vara en bra form att tillsammans med lokalsamhällets aktörer i utsatta stadsdelar arbeta med utbildningar och arrangemang kring jämställdhet och mänskliga rättigheter. Det är myndighetens uppfattning att ett tydligt ungdomspolitiskt perspektiv är nödvändigt i fortsatta satsningar på det våldsförebyggande arbetet.

När det gäller förslag vill Ungdomsstyrelsen återigen uppmärksamma regeringen på, och lyfta, de förslag som myndigheten lade fram i en tidigare regeringsrapport om uppdraget (Ungdomsstyrelsen 2010c).

1. Gör utbildningar kring mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld till en del av Ungdomsstyrelsens ordinarie verksamhet.
2. Satsa på lokal värdegrundsdiallog med fokus på jämställdhet och mänskliga rättigheter.
3. Gör en särskild satsning på insatser med fokus på pojkar, män och förebyggande arbete mot våld.

Inledning

Ungdomsstyrelsen har under tre år arbetat med regeringsuppdraget att genomföra utbildningar om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (IJ2007/2250/UNG åtgärd 55 i Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, Skr 2007/08:39). I denna rapport redovisar Ungdomsstyrelsen de insatser som genomförts under 2010 samt gör en summering av de erfarenheter som framkommit i samband med myndighetens genomförande av uppdraget under de tre år som det pågått.

Under 2010 har utbildningsinsatserna genomförts inom sex delar:

- Nationell utbildning
- Lokala samverkansseminarier
- Spetskompetensutbildningar
- Unga män, manlighet och våld
- Stadsdelsdialog
- Övriga insatser

Nedan beskrivs de utbildningsinsatser som genomförts inom respektive område.

1 Utbildningsinsatser 2010

1.1 Den nationella utbildningen

Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?

Kursen inriktade sig framförallt på förebyggande arbete och metoder för att motarbeta mäns våld mot unga kvinnor och särskilt hedersrelaterat våld och förtryck. Kursen som omfattat 3 x 3 dagar och 7,5 högskolepoäng, genomfördes 2010 för tredje året och arrangerades i samverkan med Sensus studieförbund och Uppsala universitet. Till årets kurs antogs 105 av 178 sökande till de tre kursorterna Stockholm, Göteborg och Höör, 94 deltagare fullföljde utbildningen. Kursen har haft 12 olika föreläsningsspass, som har varvats med bearbetningar och erfarenhetsdelning mellan kursdeltagarna. En obligatorisk skriftlig strategiuppgift har ingått i kursen och de som önskat ta ut 7,5 högskolepoäng har skrivit en särskild examinationsuppgift. Kursen har samlat deltagare från många olika verksamheter i första hand från skola och socialtjänst men också från fritidsområdet, den ideella sektorn, kriminalvård, statliga myndigheter och polis. De flesta har befunnit sig i operativ verksamhet, några med ansvar för kvinnofridsarbete eller liknande insatser som syftar till att förebygga våld. I deltagarutvärderingen, med en svarsfrekvens på 70 procent, fick kursen som helhet omdömet 4,77 på en femgradig skala (se bilaga 3).

Kursens grundupplägg har, inför tredje året, utvecklats tillsammans med kurs- och processledarna från Sensus studieförbund och Centrum för Genusvetenskap vid Uppsala universitet, som även ansvarat för examinationen. På basis av utvärderingen från år två valde Ungdomsstyrelsen att förstärka kursen ytterligare kring det förebyggande perspektivet och avsnittet om unga män, manlighet och våld. Ungdomsstyrelsen såg också behov att än mer tydliggöra fokuseringen på unga som både offer och förövare. Det har visat sig att mycket av den statistik och kunskap som finns sällan explicit lyfter fram unga.

I Ungdomsstyrelsens tidigare arbete med den nationella utbildningen märkte myndigheten att det fanns ett behov hos deltagarna av att få en samlad bild av det förebyggande fältet där såväl de universella som de selektiva och indikativa insatserna knyts samman. Erfarenheten visar att det oftast är de akuta insatserna som uppmärksammas. Kursens perspektiv har varit att stärka det förebyggande arbetets metodutveckling vad gäller både kortsiktiga som långsiktiga insatser. Det fanns en brist inom befintlig litteratur vilket ledde till att Ungdomsstyrelsen valde att ta fram en ny bok. För kursens räkning tog FoU¹ i Väst vid Göteborgsregionens kommunalförbund fram en preventionsbok med Torbjörn Forkby som huvudförfattare. I *Från snack till verkstad – förebyggande utvecklingsarbete med ungdomar* (Ungdomsstyrelsen 2010a) ges en övergripande bild av förebyggande arbete från generella insatser till de mer akuta. I boken betonas behovet av reflektion och analys av den aktuella situationen innan val av strategier och av vilka metoder som ska användas. Det förs också en diskussion om etik och om möjligheter och svårigheter i det lokala samverkansarbetet (Ungdomsstyrelsen 2010a). En viktig aspekt i boken är dess tydliggörande av att planeringen av en förebyggande insats innefattar ett ordentligt kunskapsarbete vilket ligger helt i linje med kursens idé och upplägg. Som deltagare skulle du få en grundläggande kunskap om mäns

¹ FoU betyder forskning och utveckling.

våld mot unga kvinnor och det hedersrelaterade våldet och förtrycket innan diskussionen om strategier och metoder tog vid. Kursboken är framtagen för att kunna fungera även i andra sammanhang som behandlar frågan om förebyggande ungdomsarbete. Den har även använts i Ungdomsstyrelsens kurs om unga, sex och internet.

Erfarenheterna från de två första omgångarna av kursen visade att det är viktigt att lyfta fram att killar och män också är utsatta för våld. De är både förövare och offer. För att ett effektivt förebyggande arbete ska kunna utvecklas behövs insatser som fokuserar på förövaren och på hur man kan förebygga killars och mäns våld. Ett genus- och normkritiskt arbete bland killar och unga män kring manlighet och våld kan då vara en viktig del i ett förebyggande arbete. För att förstärka bearbetningen av dessa frågor i kursen uppdrog Ungdomsstyrelsen åt tre medverkande föreläsare i kursen 2009 att genomföra en kartläggning inför kursen 2010. I *Prata bort mansvåld* (Ungdomsstyrelsen 2010b) presenterar sociologen Lena Berg samt konsulterna Magnus Sjögren och Peter Söderström en kartläggning av verksamheter som med olika metoder arbetar kring frågan om unga män, manlighet och våld. Kartläggningen innefattar både en nationell överblick och en analys av åtta organisationers arbete. Författarna presenterar även förslag till fortsatt utveckling av arbetet med unga män kring manlighet och våld (Ungdomsstyrelsen 2010b).

1.1.1 Utbildningens innehåll

Utbildningen bestod av tre kursdelar som beskrivs närmare här.

Kursdel 1: Grundläggande kunskapsöversikt

- En översikt av olika uttryck för mäns våld mot kvinnor.
- Fördjupning i hedersrelaterat förtryck och våld.
- Olika professioners och samhällsinstansers roll och funktion i det förebyggande arbetet.
- Vem gör vad och när i förebyggande arbete.
- Grundläggande genusteori med speciellt fokus på maskulinitet.

Föreläsare:

- Lina Ploug, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet.
- Mikael Kurkiala, forskare och kulturanthropolog, Uppsala universitet.
- Torbjörn Forkby, forskare vid FoU i Väst vid Göteborgsregionens kommunalförbund.
- Henrik Berg, Centrum för Genusvetenskap, Uppsala universitet.

Kursdel 2: Våldets funktion

- En fördjupning kring våldets funktion.
- Motiv och mekanismer bakom mäns våld.
- Aktuell forskning kring begränsningar i vardagen för unga kvinnor samt frågor om hur förtryck och våld kan upptäckas och hur akuta situationer kan hanteras.
- Våld och förtryck i relation till mänskliga rättigheter, barn- och kvinnokonventionerna.

Föreläsare:

- Per Isdal, Alternativ till vold (ATV), Stavanger.
- Sandra Atler, jurist verksam vid ECPAT.
- Sara Högdin, forskare högskolan i Halmstad.
- Juno Blom, jämställdhetshandläggare vid Länsstyrelsen i Östergötland.

Kursdel 3: Förebyggande metoder

- Om förebyggande insatsers planering och innehåll.
- Exempel på kommunal beredskap och kvinnofridsprogram.
- Familjesamtal och medling i hedersrelaterad konflikt.
- Attitydpåverkan och ungdomsinitiativ kring hedersförtryck.
- Att arbeta med unga män kring frågor och värderingar som rör manlighet och våld.

Föreläsare:

- Farman Sediq, verksamhetsledare för Sharaf Hjältar och Hjältinnor, Fryshuset.
- Sureya Calli och Inger Olsson, resursteamet Famnen i Uppsala kommun.
- Peter Söderström, Gender Equality Vision och Magnus Sjögren, EqualSpace.
- Lena Berg, forskare och kurator vid Kista ungdomsmottagning
- Margot Olsson, samordnare för Kvinnofridsprogrammet i Malmö kommun.

1.2 Lokala samverkansseminarier

Som en del i Ungdomsstyrelsens utbildning *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* under 2009 fick deltagarna i uppgift att skriva en strategi om hur de skulle kunna ta till vara på erfarenheterna från utbildningen och omvandla den till konkret förebyggande arbete mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld på sin arbetsplats. För att ge ett stöd till att utveckla det lokala arbetet med mäns våld mot flickor och unga kvinnor arrangerade Ungdomsstyrelsen under 2010 seminarier tillsammans med Enskede, Årsta och Vantörs stadsdelsförvaltning, Kungsbacka kommun samt Mölndals kommun som alla haft deltagare i utbildningen under 2009.

Syftet med seminarierna var att implementera den kunskap som kursdeltagarna fått på kursen samt att förstärka samverkan mellan aktörer i kommunerna. I förlängningen vill de deltagande kommunerna hitta effektivare metoder för att arbeta förebyggande med våld mot unga flickor och kvinnor. Inbjudan till seminarierna gick ut till de som gått den nationella utbildningen som Ungdomsstyrelsen arrangerade under 2009. Var och en av kommunerna fick själva sätta samman ett program lämpligt för de lokala behov som fanns. Flera av de föreläsare som deltog på seminarierna deltog även i den nationella utbildning som Ungdomsstyrelsen höll under 2010. Sammanlagt deltog cirka 140 personer från Enskede, Årsta och Vantörs stadsdelsförvaltning, Kungsbacka kommun och Mölndals kommun. Deltagarna var representanter från socialtjänst, polis, skolkuratorer, fritidsledare och ideella organisationer. Kommunerna arrangerade alla två seminarier vardera.

1.3 Spetkompetensutbildningar

Den 6 maj 2010 arrangerade Ungdomsstyrelsen i samverkan med Länsstyrelsen i Östergötland och tjejjouren Tjejjonen en endagskonferens om hur bemötandet av unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck kan utvecklas. Totalt deltog 139 personer som är verksamma inom yrkesgrupper och ideella verksamheter som på olika sätt möter unga som kan utsättas för eller som utsätts för våld. Syftet med konferensen var att skapa en större förståelse och beredskap bland de som möter ungdomar som utsätts för våld. De funderingar som ventilerades under konferensen handlade om professionalitetens betydelse. Vad innebär det egentligen att vara professionell? Vad har den enskilde yrkesutövande för ansvar?

Den 2–3 juni 2010 arrangerade Ungdomsstyrelsen i samarbete med Länsstyrelsen Östergötland, Kvinnors Nätverk och Stockholms universitet en tvådagarskonferens om heder och traumabearbetning. Syftet med tvådagarskonferensen var att utveckla metoder kring traumabearbetning samt att öka kunskapen om vilket behov av stöd och inre och yttre skydd den som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck behöver. Konferensen riktade sig till personer med utbildning inom heder och traumabearbetning och med yrkeserfarenhet av personer som utsätts för hedersrelaterat våld. Sammantaget deltog 25 personer i konferensen.

Konferensen innehöll både föreläsningar och gruppdiskussioner. Deltagarna diskuterade hur man ska kunna skapa manualer som yrkesutövande kan använda för att bättre analysera den våldsutsattas kapaciteter och styrkor, det vill säga det inre skyddet. För det krävs kunskap om både trauma och möjliga reaktioner på utsatthet. Det yttre skyddet fokuserar bland annat på den utsattes nätverk och vilka möjligheter till stöd som finns där.

Den 7–8 september 2010 arrangerade Länsstyrelsen i Stockholm i samverkan med Länsstyrelserna i Västra Götaland och Skåne samt Ungdomsstyrelsen en konferens om arbete med familjer som lever i en hederskontext. Totalt deltog 216 personer som på olika sätt möter den här frågan i sitt arbete inom staten, kommuner, landsting eller ideell verksamhet. Yrkesgrupper som möter unga tjejer och killar som kan utsättas för våld har länge efterfrågat metodutveckling kring hur man arbetar med familjen i ett förebyggande och i ett akut skede och det finns en stor efterfrågan på metoder och verktyg för att hitta försoningsprocesser. På konferensen varvades föreläsningar, seminarier och workshops och den avslutades med en paneldebatt.

1.4 Unga män, manlighet och våld

Killar och män står för majoriteten av våldet i vårt samhälle. De utövar våld mot varandra, blir offer för våld från varandra och utsätter även tjejer och kvinnor för våld. Våldet är både ett samhälls- och individproblem. Med detta som bakgrund påbörjade Ungdomsstyrelsen en särskild satsning inom ramen för uppdraget Mäns våld mot kvinnor med fokus på just unga män, manlighet och våld.

Under 2009 gav Ungdomsstyrelsen i uppdrag till tre konsulter, Magnus Sjögren, Peter Söderström och Lena Berg, att göra en kartläggning av genus och normkritiska verksamheter som riktade sig till killar och unga män. Materialet togs fram för att utgöra kurslitteratur i den nationella utbildningen.

Under 2010 sammanställdes materialet i en skrift, *Prata bort mansvåld* (Ungdomsstyrelsen 2010b), som publicerades i oktober. Syftet med kartläggningen var att undersöka vad det finns för våldsförebyggande arbete riktat till killar som arbetar genus- och normkritiskt kring manlighet och vad de använde för metoder. Kartläggningen presenterar 49 verksamheter spridda över landet (Ungdomsstyrelsen 2010b).

Under våren 2010 planerades en seminarierie på temat killar, män och maskulinitet tillsammans med länsstyrelserna i Kronoberg, Örebro, Jönköping, Luleå och Östergötland. Seminarierna hölls hösten 2010 i Jönköping den 4 oktober, i Växjö den 14 oktober, i Örebro den 12 oktober, i Norrköping den 27 oktober, och i Luleå den 3 november. Seminarierna hade sammanlagt 500 deltagare.

Som föreläsare på seminarierna deltog Magnus Sjögren, Peter Söderström och Lena Berg där de presenterade Ungdomsstyrelsens kartläggning *Prata bort mansvåldet* (2010b). Förutom att presentera kartläggningen talade de även om hur maskulinitet konstrueras. På seminarierna medverkade även Per Isdal, Kaja Naess Johannessen och Øystein Solberg från Alternativ till våld i Norge som föreläsare. De har utvecklat ett framgångsrikt program för behandling av män som slår. Verksamheten, som är unik i Norden, har även utökats till att omfatta behandling av offer och vittnen till våld, vilket i de flesta fall är kvinnor och barn.

Även sociologerna Dilek Baladiz och Devin Rexvid föreläste på seminarierna. Ämnet var de dubbla roller killar har i en hederskontext, både som offer och förövare. Mehrdad Dervishpour, fil dr i sociologi vid Stockholms universitet, föreläste om hur maskulinitet kommer till uttryck i en hederskontext.

Dessutom presenterades projektet Machofabriken² som är ett pedagogiskt undervisningsmaterial som ifrågasätter den rådande mansnormen. Materialet består av ett antal filmer som ifrågasätter mansrollen i olika situationer där den rådande mansnormen illustreras som en "låda" som män antingen kan vara i eller utanför. Går en man utanför lådan får det konsekvenser och mansrollen ifrågasätts enligt Machofabriken.

1.5 Stadsdelsdialogen

Stadsdelsdialogen handlar om att utveckla former för att stärka en gemensam värdegrund i utsatta förortsmiljöer i syfte att motverka och förebygga mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld mot unga kvinnor och unga män. Syftet är att skapa ett mer jämställt och demokratiskt samhälle. Dialogen har en tydlig lokal förankring utifrån de verksamheter som finns i Rinkeby och Kista i Stockholm, Angered i Göteborg och Rosengård och Södra Innerstaden i Malmö. Inom Stadsdelsdialogen skapar de tre stadsdelarna i samverkan med Ungdomsstyrelsen utbildningar, möten och tillfällen till ömsesidig kommunikation och dialog. Syftet är att dialogen och utbildningarna ska leda till en kunskapsökning och till en mobilisering av civilsamhället i frågor som rör mänskliga rättigheter och jämställdhet och på sikt till ett mer jämställt samhälle.

² Projektet Machofabriken är ett samarbete mellan Män för Jämställdhet, Riksorganisationen för Kvinnojourer och Tjejjourer i Sverige (ROKS) samt Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund (SKR) som görs i samverkan med Amnesty.

Här nedan ges en kortfattad beskrivning av en del av de aktiviteter som har ägt rum. Huvudaktörer har i Rosengård och Södra Innerstaden varit Iransk-svenska föreningen i Malmö, Sofielunds Folkets Hus och SDF Rosengård. I Angered var huvudaktören Räddningsmissionen i Göteborg, och i Rinkeby var huvudaktörerna ABF i söderort, Kista folkhögskola och Rinkeby Folkets Hus. Förutom huvudaktörerna har många mindre föreningar ingått i olika arrangemang genomförda av stadsdelsdialogen.

1.5.1 Stadsdelsdialogen Södra Innerstaden och Rosengård

Under 2010 har olika arrangemang anordnats i Södra Innerstaden i Malmö. Den 8 mars firade stadsdelsdialogen i Malmö Internationella kvinnodagen. Medverkade gjorde bland annat Katrin Stjernfeldt, kommunalråd i Malmö, som talade om kvinnors rättigheter till skydd och en trygg vardag. Behrang Miri, ansvarig för Rörelsen Gatans Röst och Ansikte (RGRA), talade om ungdomar och våld.

Den 7 juni arrangerades en temadag om hedersförtryck med deltagande från ideella föreningar, kvinnojourer och offentliga myndigheter. Föreläste gjorde Nina Karlsson från Iransk-svenska föreningen.

Hur hedersvåld, missbruk och kriminalitet kan vara sammanlänkat tematiserades i en konferens den 1 november med Gunnar Bergström och Media Wassion från föreningen *Tänk om!*. En bred samling av deltagare från föreningar och myndigheter deltog i konferensen.

Den 7 december anordnades ett seminarium kring frågan hur man kan agera och stötta ungdomar som är i behov av stöd. Vilken roll har man som till exempel privatperson eller ledare inom ideella sektorn eller som skolpersonal? Seminariet avslutades med ett panelsamtal med Margot Olsson, samordnare för Kvinnofridsprogrammet i Malmö, Yvonne Bengtsson ansvarig för skolfrågor i Södra Innerstaden, Ulrika Rågland, åklagare och Karen Austin från Ungdomsstyrelsen.

Förebyggande och fritid Rosengård anordnade den 3 juni tillsammans med S:ta Maria Folkhögskola och ABF en öppen manifestation på torget i Rosengård. Idén bakom manifestationen var att tydliggöra att stadsdelsdialogen är en del av det lokala antivåldsarbetet. Ambitionen var också att sprida kunskap om vilka föreningar som arbetar med jämställdhetsfrågor och skapa dialog med boende i området. Centrala delar av Rosengård blev en levande mötesplats för både gamla och unga. De föreningar som medverkade var Rädda Barnen, Sharaf Hjältar och Hjältinnor³, Röda Korset, Herrgårdens kvinnoförening⁴, ABF, Yalla Trappan.⁵ Från stadsdelen deltog fritidsledare, ungdomskommunikatörer, föräldrakommunikatörer och stadsdelsvärdar.

Den 17 november 2010, genomförde stadsdelsdialogen Södra Innerstaden och Rosengård ett samarrangemang kring att förebygga mäns våld mot kvinnor och riskerna med att unga gifts bort mot sin vilja. Totalt 50 personer deltog i arrangemanget där inslag av dialog mellan olika aktörer, en teater om tvångsäktenskap och paneldebatt var delar av innehållet.

Boende i bostadsområdet Herrgården i Rosengård har startat en nätverksgrupp som arbetar med att förebygga våld mot unga kvinnor. Nätverket är delvis ett resultat av Stadsdelsdialogen. Många i nätverksgruppen har erfarenhet av hedersrelaterad kultur

³ Sharaf Hjältar och Hjältinnor arbetar med unga i ett avståndstagande från hedersförtryck och är verksamheter från Fryshuset.

⁴ Herrgårdens kvinnoförening är ett nätverk och en ideell organisation som finns i Rosengård.

⁵ Yalla Trappan är en verksamhet dit kvinnor söker sig för att få arbetsträning.

samt bra kännedom om arrangerade äktenskap. Gruppen har i samarbete med Region Skåne arrangerat en föreläsning om klimakteriet och kvinnors hälsa.

Stadsdelsförvaltningen i Rosengård arrangerade under hösten, i samarbete med Ungdomsstyrelsen, en utbildning kring konflikthantering och samtalsmetodik för samtliga anställda som arbetar med unga i Rosengård. Utbildningen anpassades till miljöer som präglas av konflikter, hot och våld med inslag av hedersförtryck.

Den 3 december genomfördes en utbildning med rubriken Mänskliga rättigheter i vår vardag. Föreläsare var Mikael Kurkiala. Till utbildningen blev kommunanställda och frivilligorganisationer i Rosengård inbjudna.

1.5.2 Stadsdelsdialogen Angered

Under våren 2010 har Stadsdelsdialog Angered genomfört tre konferenser med Teater K⁶, Män för jämställdhet, Soma Amin, från Rädda Barnen och läkaren Riyad Al Baldawi. De var uppskattade föreläsare och deltagarna visade stort intresse för att diskutera frågor om mäns våld och hedersförtryck. Politiker, socialtjänstemän, lärare, poliser, fritidsledare och personal från stadsdelarna Gunnared och Lärjedalen deltog i konferenserna.

Genom kontakt med stadsdelen Lundby och deras projekt med fastighetsvärdar fick Ungdomsstyrelsen information om VÅGA FRÅGA-utbildningen som genomförs av utbildningsföretaget Amphi Produktion. Den 20 september utbildades cirka 20 stycken fastighetsskötare från bostadsbolagen Poseidon och Stena Fastigheter.⁷ Efter utbildningen kom representanter från socialtjänsten och kvinnojouren i Angered för att svara på frågor och berätta om sina verksamheter för fastighetsskötarna. Satsningen på fastighetsskötare var för att stärka deras möjligheter att uppmärksamma om våld sker i hemmen. Om de upptäcker våld i hemmen ska fastighetsskötarna kunna veta vem man ringer för att få hjälp. Detta är början på en samverkan som man vill fortsätta att utveckla.

Projektledarna i Stadsdelsdialog Angered har genomfört en jämställdhetsworkshop med arbetsgruppen Angered's lotsar som arbetar med uppsökande verksamhet för ungdomars förutsättningar att ta sig in i samhället, i Gunnared. Syftet med workshopen var att få tillfälle att diskutera frågor kring jämställdhet och könsroller med Angered's lotsar.

Under hösten genomfördes en serie arrangemang på Blå stället som är ett kulturhus för allmänheten med bland annat poesikvällar och filmvisning. Teater K har spelat teater på Lövgårdetskolan som är den högstadieskola de ungdomar som deltar i stadsdelsdialogens dialoggrupper går i. Projektledarna i stadsdelsdialogen har också samarbetat med Sharaf Hjältar och deras pjäs Monster, som under hösten har spelats på Angeredsgymnasiet.

Ett utökat samarbete har skett med Rädda Barnen i projektet Det kallas kärlek. Där deltar polis, socialtjänst, ungdomsmottagning, skola och föreningar i Angered. Syftet är att tillsammans genomföra två temaveckor under våren på grundskolan Hammarkulleskolan och Angeredsgymnasiet.

Under våren 2010 påbörjades arbetet med att förankra projektet Stadsdelsdialog hos skolpersonalen på Lövgårdesskolan. Rektorn och lärare på skolan är positiva till att elever i årskurs 8 får mer kunskap om jämställdhet, mänskliga rättigheter, demokrati samt om hedersrelaterat tänkande och kunskap om de mekanismer som ligger bakom våld.

⁶ Teater K är en fri teatergrupp som arbetar med könsroller och människors värderingar.

⁷ Fastighetsskötare kan uppmärksamma vad som sker i hemmen. Bostadsbolagen tar dessutom ofta ett socialt ansvar.

1.5.3 Stadsdelsdialogen i Rinkeby och Kista

År 2010 har stadsdelen inte hunnit genomföra så många utåtriktade aktiviteter. Däremot har man tagit tillvara erfarenheter och lärdomar från åren 2008–2009 och lagt in det i projektet Eblas Hus, som främst är en utkomst från stadsdelsdialogen i Rinkeby och Kista och som är finansierat av Allmänna arvsfonden.

Eblas hus är ett projekt som riktar sig till unga kvinnor i en kulturblandad, segregerad och stigmatiserad förortsmiljö. Projektets fokus är jämställdhet och mänskliga rättigheter. Eblas Hus utgår från att tjejer själva kan komma på sina egna lösningar och utifrån dem skapa nätverk och aktiviteter. Projektet bygger på tidigare erfarenheter och prövade arbetssätt kring unga och mobilisering och stödjande verksamhet. Samtidigt behövs det ett kontinuerligt processtöd, coachning och stödjande strukturer samt en långsiktighet i allt detta och vad gäller tillgängliga resurser, ekonomiska resurser men också personliga resurser med rätt kompetens och förmåga. Projektet drivs och genomförs också av personer med ett erfaret, kunnigt och konsekvent engagemang, dessutom med stort inslag av öppen ideell hållning.

Detta slags utvecklingsarbete med inriktning mot unga, såväl män som kvinnor, och i mångkulturella förortsmiljöer är ofta lika svårt och utmanande som påkallat och angeläget.

1.6 Övriga insatser

Ungdomsstyrelsen har genom stadsdelsdialogen och arbetet med frågan om unga män, manlighet och våld funnits nära händelseutvecklingen i de tre storstädernas mer utsatta förorter och stadsdelar. Händelserna sommaren och hösten 2009 med bland annat bränder, skadegörelse och social oro i Rosengård, Tensta, Rinkeby och Angered blev en ungdomspolitisk utmaning för samhället. Tillsammans med myndighetens ordinarie ungdomspolitiska uppdrag formulerades ansatser att genomföra en kunskapsbearbetning under 2010 kring förebyggande arbete och erfarenhetsutbyte mellan de som arbetat med de konkreta händelserna. Ungdomsstyrelsen konstaterade att frågan om social oro har bäring på arbete kring jämställdhet, mänskliga rättigheter, genus och hederskultur. Myndigheten har genomfört följande insatser med utgångspunkt från händelserna 2009.

Den 1 juni arrangerade Ungdomsstyrelsen seminariet *Inga fler stenar* på City Conference Center i Stockholm i samverkan med Stockholm stad, Göteborg stad och Malmö stad med respektive lokal polismyndighet. Ambitionen var att dela respektive stads erfarenheter av händelserna 2009 i syfte att se mönster och fokusera på vilka insatser som behövs för att motverka social oro i framtiden. I konferensen medverkade polis, räddningstjänst och kommunala företrädare från respektive stad. Fördjupningsarbete skedde kring akuta, förebyggande och behandlande insatser. Konferensen samlade 135 personer. Deltagarna var politiker, tjänstemän och operativ personal från de tre städerna samt nationella myndigheter och departementsföreträdare.

Under Ungdomsstyrelsens dialogdag med de ideella organisationer som uppstår stöd från myndigheten inbjuds, genomfördes den 4 juni 2010 ett seminarium under temat förorten brinner. Seminariet behandlade en uppsats som sociologistudenterna Sofia Kindahl från Göteborgs universitet och Sara Karlsson från Umeå universitet skrivit i samband med sin praktik på Ungdomsstyrelsen. I uppsatsen har de kartlagt mediernas rapportering av bränderna i förorterna 2009. De belyser vilka det är som kommer till tals,

vilka förklaringar som ges, vilka insatser som nämns, vilka åtgärder som förespråkas och hur gärningsmännen beskrivs.

Ungdomsstyrelsen har också medverkat som samverkande part tillsammans med Arena Idé⁸, Re:Orient⁹ och Sensus studieförbund i tre publika seminarier kring utsatta stadsdelar under november 2010. Segregationstribunalen har lyft frågor om fattigdom och upplopp i förorterna och belyst sambandet mellan social marginalisering och våld. Seminarserien som ägt rum på Södra teatern i Stockholm har arbetat med tre teman: 1 november: Hur ser fattigdom och marginalisering ut?, 15 november: Finns det hot mot mänskliga rättigheter i Sverige?, 29 november: Har fattiga stadsdelar blivit isolerade och utelåsta? I seminarierna har boende och engagerade i olika verksamheter i de utsatta stadsdelarna medverkat och formulerat sina erfarenheter. Varje seminarium samlade runt 80 personer.

⁸ Arena Idé är en tankesmedja inom Arenagruppen.

⁹ Re:Orient är en kulturorganisation som genomför konserter och temaarrangemang.

2 Diskussion – tre års utbildningsinsatser

I rapporterna *Reagera och Agera* (Ungdomsstyrelsen 2009) och *Agera* (Ungdomsstyrelsen 2010c) har myndigheten redovisat hur uppdraget genomförts under 2008 och 2009. I detta avsnitt för vi en sammanfattande diskussion om tre års utbildningsinsatser.

I regeringsbeslutet (IJ2007/2250/UNG) framkom att utbildningsinsatserna skulle leda till att kursdeltagarna blev ”medvetna om frågor om mäns våld mot flickor och unga kvinnor och särskilt situationen för främst flickor och unga kvinnor, men även pojkar och unga män, som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck”. Insatserna skulle även ”belysa vilka metoder som finns för att i arbetet med unga förebygga mäns våld mot kvinnor” samt att de skulle ”ha sin utgångspunkt i ett jämställdhetsperspektiv”. Målgrupper för de särskilda satsningarna var anställda inom skola, socialtjänst och fritidsverksamheter men även verksamma inom ideella organisationer.

För att ta fram förslag och idéer på hur Ungdomsstyrelsen skulle kunna utforma olika insatser för att genomföra uppdraget arrangerade myndigheten ett idéseminarium i december 2007. Tolv personer deltog, bland annat personer som arbetar inom skola, socialtjänst och fritid samt sakkunniga inom ämnesområdet mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. I december 2007 skickade Ungdomsstyrelsen också ut en enkät med frågor om utbildningsbehov, målgrupp och omfång på en nationell fortbildningssatsning till 84 personer som arbetar, eller är aktiva, inom området. Sammantaget gav dessa referenser myndigheten stöd för att fokusera på förebyggande arbete och strategier samt dess förverkligande på lokalplanet. Vidare framkom att både chefer och operativpersonal borde göras delaktiga i satsningarna. Utöver en särskild nationell utbildning uppkom andra idéer under seminariet, till exempel att göra riktade utbildningar om mänskliga rättigheter och jämställdhet för lärare inom SFI och förberedelseklasser.

Frågan om män, våld och jämställdhet väcktes vid idéseminariet tillsammans med förslaget om en särskild satsning på civila samhällets aktörer i förortsområdena. Det var förslag som följdes upp och prioriterades av myndigheten i två särskilda satsningar. Arbetet med nationell utbildning, spetskompetensutbildningar, unga män, manlighet och våld samt stadsdelsdialogen är de satsningar som löpt genomgående under de tre åren. Första året genomfördes också seminarier riktade mot SFI-lärare, Migrationsverkets personal samt ett seminarium för idrottsledare. I regeringsbeslutet (IJ2007/2250/UNG) framgick att de med en samordnande och utvecklande roll för verksamheterna i kommunerna skulle utgöra målgrupp. Det har visat sig svårt att samla chefer till de i tid mer omfattande utbildningarna varför vi genomförde en riktad utbildning under två dagar till chefer i samverkan med Skolverket och Rikspolisstyrelsen under 2009. Det har visat sig att det oftast är de operativt verksamma i frågorna som hörsammat inbjudan till utbildningarna.

I det fortsatta arbetet prioriterade Ungdomsstyrelsen att genomföra en nationell utbildning på högskolenivå. I det sammanhanget fördes en diskussion om kvalitet kontra kvantitet. Den nationella utbildningen utgjorde en kvalitativ satsning där ett begränsat

antal personer gavs möjlighet att få en fördjupad utbildning men i gengäld så var dess omfattning desto mer omfattande. Successivt framträdde också behovet av en speciell satsning på yrkesgrupper som har lång erfarenhet av att arbeta med unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck vilket ledde fram till spetskompetensutbildningarna. En av spetskompetensutbildningarna var mer omfattande medan de andra var av kortare karaktär.

Sammantaget har 347 personer genomgått den nationella högskoleutbildningen som omfattat 9 dagar och 440 personer har deltagit i uppföljande lokala samverkansseminarier. I den längre spetskompetens utbildningen på 6 dagar deltog 25 personer och 304 stycken har deltagit i en- eller tvådagars utbildningarna. De 7 seminarier som finns under temat unga män, manlighet och våld har samlat 800 deltagare. Stadsdelsdialogen har i enskilda utbildningar av seminariekaraktär och i andra typer av arrangemang som paneldebatter och samtalsgrupper samlat cirka 3500 personer. Övriga utbildningar har samlat cirka 1900 deltagare. Det har funnits kortare seminarier på Ungdomsstyrelsens årliga rikskonferens och andra en- eller tvådagarsutbildningar riktade mot chefer, SFI och Migrationsverket. Sammanlagt har över 7000 personer nåtts av Ungdomsstyrelsens längre eller kortare utbildningsinsatser (bilaga 2).

2.1 Nationell utbildning

I Ungdomsstyrelsens egen uppföljning och utvärdering av den nationella utbildningen tillsammans med samverkansparterna Sensus studieförbund och Uppsala universitet har myndigheten kunnat konstatera att kursen vunnit ett större genomslag och intresse än vad myndigheten kunnat föreställa sig. Ursprungligen förväntades ett deltagarantal på 25 personer per ort, men då ansökningstrycket blev så pass stort fick antalet utökas till 35 personer per ort. Varje år har ansökningsantalet varit långt högre än antal platser. En samlad bedömning är att kursen tagit upp ett frågeområde där det efterfrågas mer kunskap, och allra helst kunskap och erfarenheter kring förebyggande strategier och metoder. Kursdeltagarna har bekräftat de rekommendationer som myndigheten utgick från i förberedelsearbetet. Ungdomsstyrelsens bedömning är även att möjligheten att få bearbeta värdegrundsfrågor kring jämställdhet och mänskliga rättigheter mött ett stort behov hos deltagarna. Det faktum att kursen som helhet fått högt betyg alla tre år kan peka på dess funktion av att möta ett utbildningsbehov och bekräfta de professioner som är verksamma i ett förebyggande arbete. Deltagarna har fått chans till fördjupad kunskap genom möjlighet att bearbeta, och utbyta, erfarenheter med andra som har liknande erfarenheter. Det i sig har haft ett värde och fyllt ett stort behov.

Kursen har mellan de olika åren erhållit smärre justeringar vad gäller innehåll och medverkande. Efter första kursomgången tydliggjordes att kursen behövdes stärkas vad gäller motiv och mekanismer till varför män slår. Första året hanterades detta kring hedersrelaterat våld men i begränsad omfattning när det gäller våld i nära relationer och i diskussion kopplad till manlig identitet och genusteori. Kursdeltagarna efterfrågade även ytterligare kunskap kring förebyggande strategier och metoder. Kursen förstärktes genom att nya föreläsare inom dessa områden bjöds in samt att litteratur för dessa ändamål togs fram av Ungdomsstyrelsen. För att stimulera kursdeltagarna att genomföra sina utvecklingsstrategier för det förebyggande arbetet lokalt erbjöds deltagarna, första och andra året, att genomföra lokala seminarier i samverkan med Ungdomsstyrelsen.

I utvärderingarna (bilaga 3) har det framkommit att de medverkande föreläsarna generellt hållit en hög nivå. Responserna har varierat beroende på vilka förkunskaper deltagarna haft. Kursavsnitten kring hedersrelaterat våld och förtryck samt de som problematiserade mäns våldsutövande har genomgående erhållit bäst betyg från kursdeltagarna. Generellt var deltagarna positiva till blandningen av teori och praktik i kursen. Men här fanns en större variation i omdömena. Somliga menade att de bearbetande momenten var helt avgörande för att integrera kursen. Andra ifrågasatte de bearbetande momenten och tyckte att det gott räckte med föreläsningarna. Trots olika uppfattningar kring bearbetande moment och övningar i kursen får kursledarna ett mycket gott betyg för sin insats. Kursdeltagarnas bedömning av kursen som helhet har legat högt. Högst betyg fick kursen 2010 då den fick betyget 4,77 på en femgradig betygsskala.

2.2 Lokalt strategiarbete för att utveckla förebyggande arbete

I den uppföljande utvärderingen av den nationella utbildningen har deltagarna svarat att kursen haft en hög relevans för deras arbete samt att möjligheterna för att arbeta vidare med frågorna på hemmaplan varit goda (bilaga 3).

För att få en bättre överblick av hur deltagarna i den nationella utbildningen *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* hade arbetat på hemmaplan efter utbildningen skickade Ungdomsstyrelsen i november 2009 ut en enkät till 2008 års kursdeltagare. I enkäten ställde myndigheten framförallt frågor om utbildningens effekter. Av 135 deltagare svarade 76 på enkäten. Ett år efter utbildningen bedömde majoriteten av de som svarade på enkäten att den hade varit mycket bra. Utbildningen hade påverkat dem både personligen och i deras arbete. Däremot bedömer de att utbildningen i lägre grad har bidragit till hur kollegorna på arbetsplatsen arbetar med frågorna. En del beskriver tidsbrist och budgettätstramning som skäl för att arbetsplatsen inte har förändrat sitt sätt att arbeta. Majoriteten av de som svarade på enkäten hade skrivit ett strategi-PM under kursen och av dem som svarade på enkäten angav 42 procent att deras PM använts på arbetsplatsen.

Hälften av de som svarade anser att de har tillräcklig kunskap för att vidareutveckla arbetet med dessa frågor i sin organisation, däremot anser betydligt färre att de har mandatet att göra det. Majoriteten bedömde samtidigt att det inte finns tillräcklig kunskap om vare sig mäns våld mot kvinnor eller hedersrelaterat våld och förtryck inom den egna organisationen. De som svarade nämner också att kunskap kan saknas i mindre kommuner, inom skolan – hos lärare och rektorer, inom socialtjänsten, hos fritidsledare och hos chefer inom olika sektorer, något som försvårar en utveckling av det förebyggande arbetet. En av de som svarade på enkäten skriver att de inom socialtjänsten har så många akuta ärenden att det inte finns plats för förebyggande åtgärder.

Ungdomsstyrelsen har låtit frilansskribenten Mats Utbult genomföra uppföljande intervjuer med deltagare från kursen 2008 och 2009 (bilaga 4). I de 14 intervjuerna beskriver deltagarna hur de på hemmaplan arbetat med handlingsplaner, lokala utbildningar, samverkan och utveckling av nya arbetssätt. De med lång erfarenhet har haft det lättare att utveckla ny verksamhet. Även olika utbildningsinsatser har varit en viktig del i det lokala utvecklingsarbetet.

Det som hindrat och försvårat arbetet har varit att förankra de nyvunna erfarenheterna från utbildningen. Det har varit konkurrens om tid, uppmärksamhet och resurser. Fler berättar om besvikelse och frustration då chefer och kollegor inte tar emot deras kunskap och synpunkter. De menar att när det väl kommer till kritan krymper utrymmet för satsningar. Det förebyggande arbetet får inte lika stor uppmärksamhet då det inte är mätbart på samma sätt som de mer akuta insatserna. Även samverkan kan vara svår att uppnå och revirkontroll finns där ”*stuprörens makt är stor*” som frilansskribenten Mats Utbult uttrycker sig (sid 3 bilaga 4). Det är på många håll också svårt att gå från projektfinansierad verksamhet till ordinarie verksamhet. Det finns även en stor omsättning på personal varför långsiktigt förebyggande arbete kan vara svårt att utveckla.

Trots dessa identifierade hinder visar de intervjuade på många möjligheter. Kunskap är en källa till förändring och fungerar som en ögonöppnare. När väl samverkan lyckas så leder det till en radikalt bättre situation. Utbildningar är ofta en nyckel till att utveckla samverkan och det uppstår en kritisk massa när fler delar samma kunskap. Utvecklande av nätverk är ytterligare en framgångsfaktor. I balansen mellan de akuta insatserna och de långsiktigt förebyggande talar många hoppfullt om goda exempel på att det går att förändra attityder, med hjälp av den längre och mer tidsödande metoden att tidigt börja samtala.

Deltagarnas svar visar att utbildningarna har effekt lokalt, men på olika sätt för olika deltagare. Ungdomsstyrelsen bedömer det som positivt att så många anser att utbildningen har påverkat dem och att initiativ har tagits till att utveckla förebyggande arbete efter genomgången utbildning. Att under kursen formulera en strategi har varit ett viktigt redskap i att förankra tankar och kunskap om hur ett förebyggande arbete kan utvecklas.

2.3 Spetskompetensutbildningar

Avsikten med satsningen på spetskompetensutbildningar var att samla verksamheter och enskilda personer som har arbetat med frågan om hedersvåld och förtryck under en längre tid för att de gemensamt skulle få möjlighet att fördjupa sina kunskaper, lära på nytt och dela erfarenheter utifrån aktuell forskning och nyvunna praktiker. Utvärderingarna av spetskompetensutbildningarna har visat att deltagarna uppskattat att tillsammans med en liten skara av människor få förfina och fördjupa det man en gång lärt sig om hedersvåld och förtryck.

Med start 2008 och under våren 2009 höll Ungdomsstyrelsen en längre spetskompetensutbildning i nära samarbete med länsstyrelsen i Östergötland, Stockholms universitet och Kvinnors nätverk för 25 deltagare. Målet med utbildningen den gången var att fördjupa kunskaperna om vad det innebär att systematiskt bli utsatt för våld, behöva fly och bli omhändertagen av samhället.

I samarbete med länsstyrelsen i Östergötland, Stockholms universitet och Kvinnors Nätverk arrangerades den 2–3 juni 2010 en spetskompetensutbildning kring att se över manualer och instrument för riskbedömning. Framförallt diskuterades användningsområdet och rutiner för manualen *Patriark* (Belfrage 2005) som idag används inom socialtjänsten och på skyddande boenden. Föreläsningar hölls även om posttraumatisk stress och hur den kan uttrycka sig för den enskilda tjejen så att yrkesutövande ska bli mer förberedda och kunniga på att förstå symtom och behov.

Tillsammans med Länsstyrelserna i Västra Götaland, Skåne och Stockholm arrangerade Ungdomsstyrelsen en konferens den 7–8 september 2010 om arbete med familjer som lever i hederskontext. Totalt deltog 216 personer och fler ville delta. Av utrymmesskäl tvingades myndigheterna säga nej till intresserade.

Ungdomsstyrelsen har samarbetat med många länsstyrelser och organisationer. Myndighetens erfarenhet är att det idag finns en större samsyn kring kunskapsläget inom detta fält. Familjearbete är ett område som är fortsatt eftersatt. Det framkom även av utvärderingarna från familjekonferensen. Sammanfattningsvis kan myndigheten konstatera att utbildningarna gett en bättre beredskap och kunskap om vilken forskning och praktisk erfarenhet som finns och vad som är eftersatt. Det gemensamma arbetet med att analysera de utsatta flickornas situation alltifrån behov av akut stöd till behov av att försonas med familjen har stärkt olika medverkande aktörers kunskap. Tyvärr är forskning och utveckling av beprövade metoder ett fortsatt område. Men myndigheterna står bättre rustade idag än för bara tre år sedan. Ungdomsstyrelsen uppfattar att myndigheten har bidragit med förståelse av det nödvändiga med att ha ett ungdomsperspektiv på frågan kring våld när den unga utsätts.

2.4 Unga män, manlighet och våld

Att arbeta förebyggande med unga pojkar och män kring jämställdhet och mänskliga rättigheter borde vara självklart. Men det är det inte ännu så länge. Statistiken visar tydligt att män står för majoriteten av våldet i samhället. Pojkar och män utövar våld ute i samhället och i hemmet. Statistiken visar att unga män är en särskild riskgrupp för att utöva våld. Det är viktigt att lyfta fram att det våld som drabbar pojkar och män gör dem till offer för våld. De är alltså både förövare och offer. Pojkar och män påverkas också negativt av det våld som de upplever. Våld och hot om våld är nedbrytande för psyket oavsett kön. Om mäns våld mot män och utsattheten för våld bland män i samhället påverkar dem i den privata sfären, till exempel i deras nära relationer med kvinnor, är dock inte tydligt fastställt.

I förlängningen blir ett jämställdhetsarbete med inriktningen att förhindra mäns våld haltande om det inte riktar sig till de som utövar våld, och som också har störst risk att utsättas för våld, det vill säga männen själva. Med detta som bakgrund inledde Ungdomsstyrelsen ett arbete med fokus på män och jämställdhetsfrågor inom ramen för uppdraget mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld (2007/08:39).

Som ett första steg i den satsningen genomförde Ungdomsstyrelsen 7–8 maj 2008 seminariet *Jämställdhet – inte bara en kvinnofråga*. Syftet med seminariet var att utbyta erfarenheter mellan verksamheter som på olika sätt arbetar förebyggande med frågor om maskulinitet, jämställdhet och mänskliga rättigheter. Utifrån detta seminarium och behovet av att förstärka perspektivet kring män som slår i den nationella utbildningen tog Ungdomsstyrelsen 2009 initiativet till en mer heltäckande inventering av vilka verksamheter som arbetar förebyggande mot unga mäns våld samt vilka metoder de använder i sitt arbete och som finns på ett nationellt plan. Under 2010 var så materialet *Prata bort mansvåld* (Ungdomsstyrelsen 2010b) färdigt. Inom ramen för temat unga män, manlighet och våld utvecklades en samverkan med fem länsstyrelser som också identifierat ett behov av kunskapsutveckling på området. Hösten 2010 genomfördes en seminarierie på temat killar, män och maskulinitet tillsammans med länsstyrelserna i Kronoberg, Örebro, Jönköping, Luleå och Östergötland. Seminarierna var i princip

fullbokade vilket visar att det finns ett stort intresse för frågan om män, jämställdhet och våld. Ungdomsstyrelsen, tillsammans med de deltagande länsstyrelserna, har ännu så länge bara gläntat på dörren till ett område som skulle vara förtjänt av ett omfattande utvecklingsarbete.

2.5 Stadsdelsdialogen

Initiativet till stadsdelsdialogen kom initialt från Folkets Hus i Rinkeby i Stockholm. Utgångspunkten var att utifrån lokalt förankrade föreningserfarenheter dra igång samarbeten och samtal om jämställdhet. Det krävs en mobilisering av civilsamhället i frågor om mänskliga rättigheter, jämlikhet och förtryck mot unga tjejer och killar. Om förändring ska komma tillstånd måste människor som finns nära det självupplevda också vara agenter, det vill säga vara de som ställer frågorna och sedan formulerar svaren. En annan utgångspunkt är också den att engagemanget, helhetssynen och förståelsen för människors livsvillkor oftast finns bland föreningar som verkar lokalt. Det är till de lokala föreningarna som boende i området vänder sig allt som oftast om de vill bidra till samhällsförändring. Ungdomsstyrelsen valde att lyssna på Folkets hus i Rinkeby och tillsammans skapades satsningen stadsdelsdialogen. I Rinkeby och Kista heter dialogen Bysnacket.

Projektsatsningen stadsdelsdialogen handlar om att hitta former för att utveckla och stärka lokalt arbete underifrån. Detta för att motverka och förebygga våld i nära relationer och därigenom skapa ett mer jämställt och demokratiskt samhälle med tydligt medborgarperspektiv. Både för yngre och äldre.

Efter att mer än ett halvår passerat och flera aktiviteter ägt rum i Rinkeby och även i Kista, som ingår i stadsdelsdialogen i norrort i Stockholm, insåg Ungdomsstyrelsen att detta kunde vara ett koncept som kunde vara av intresse för andra stadsdelar. Flera initiativ till samarbete drogs därmed igång.

Utgångspunkten var att de föreningar som skulle engageras i stadsdelsdialogen i det utsatta området skulle vara relativt starka, ha relativt högt deltagande och helst redan arbeta med frågan om att förebygga mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld. Efter en tids kontaktsökande som även innehöll resor till olika platser etablerades samarbete med föreningar i Gunnareds stadsdel i Göteborg samt med föreningar i Södra Innerstaden och Rosengårds stadsdel i Malmö. Värt att nämna är att Ungdomsstyrelsen hade med sig ideella aktörer från Rinkeby och Kista på resorna.

Aktiviteter genomfördes av stadsdelarna i Göteborg och Malmö redan under 2009. I Rinkeby och Kista fortsatte man arbetet med Bysnacket.

År 2010 hade samverkan med alla tre stadsdelar etablerats och utbildningar och arrangemang genomfördes. Ibland valde man att lägga utbildningarna centralt i Göteborg och Malmö för att locka fler utanför stadsdelsgränserna. Under 2010 genomförde stadsdelarna även utbildningar i samarbete med Ungdomsstyrelsen inom ramen för myndighetens regeringsuppdrag att unga gifts bort mot sin vilja (IJ 2010/750/UF).

Ungefär 35 utbildningstillfällen och arrangemang har ägt rum inom ramen för stadsdelsdialogen på alla tre orter under tre år och då är det viktigt att lägga till att Malmö och Göteborg inte kom igång förrän 2009 och det sista året, år 2010, har stadsdelarna Rinkeby och Kista legat lågt. Andra verksamheter som tagit lärdom av stadsdelsdialogen har skapats i området.

3 Slutsatser

3.1 Metodutveckling av förebyggande arbete

Under den tid som Ungdomsstyrelsen har arbetat med uppdraget, och med de utredningar som tangerar ämnet, har myndigheten kunnat konstatera att skola, fritidsverksamheter, socialtjänst med flera gör få långsiktiga generella insatser för att förebygga stereotypa könsroller och det våld och förtryck som drabbar flickor och kvinnor och det våld som både utförs av och drabbar pojkar och män. Mäns våld mot kvinnor sätts i relation till stereotypa könsroller och till en könsmakthierarki medan mäns våld mot män inte problematiseras på liknande sätt. De insatser som görs fokuserar oftast på när något allvarligt redan har hänt eller när unga kontaktar en myndighet för att få hjälp. Man kan säga att det är först när tillräckligt många individer blir utsatta för ett specifikt problem som skola, socialtjänst, fritidsverksamheter med flera uppmärksammar den verklighet unga kan möta i sin vardag. De kan då stå frågande inför vilken insats de kan göra som kan förebygga och motverka till exempel diskriminering, hot och våld.

Ungdomsstyrelsens utbildningsinsatser har haft ett tydligt perspektiv på hur ett förebyggande arbete kan utvecklas. Det har funnits ett stort behov bland deltagarna av att få arbeta på det sättet – både i form av lokala handlingsplaner men också i konkreta metoder och personligt förhållningssätt. Myndigheten ser ett stort behov av att förebyggande perspektiv och aktörer knyts ihop. Olika aktörer har olika perspektiv på förebyggande insatser – från universella via selektiva till indikativa. En bättre kommunikation och samordning mellan aktörer och perspektiv är nödvändig. De generella insatserna behöver knytas ihop med de akuta insatserna. En tendens är att fokus alltmer landar på de akuta insatserna och aktörerna i det förebyggande strategiarbetet. De aktörer som finns inom det generella och långsiktigt förebyggande och främjande arbetet försvinner lätt. För ett framgångsrikt förebyggande arbete är det nödvändigt med en sammanlänkning av olika aktörer och perspektiv. Om en metodutveckling ska äga rum krävs ett mer omfattande utvärderingsarbete av olika projekt och insatser. Det är då önskvärt att involvera högskolor och lokala och regionala FoU verksamheter med kunskap om förebyggande arbete. En nationell aktör med kunskap om olika satsningar kan sedan bidra till reflektion och bearbetning av olika erfarenheter samt spridning av dem.

3.2 Unga män, manlighet och våld

En av de mer tydliga signaler myndigheten erhållit under genomförandet av olika utbildningsinsatser är behovet av, bland såväl yrkesverksamma som ideella aktörer, att få arbeta med frågan om unga män, manlighet och våld. Det är ett av de kursavsnitt i den nationella utbildningen som mött störst intresse och erhållit en genomgående positiv respons. Seminarierna i samverkan med fem länsstyrelser hösten 2010 har också visat på ett stort intresse.

I förlängningen blir ett jämställdhetsarbete med att förhindra mäns våld mot unga kvinnor haltande om det inte riktar sig till de som utövar våld, och som också har störst risk att utsättas för våld. Att arbeta förebyggande med unga pojkar och män kring jämställdhet och mänskliga rättigheter behöver bli en självklarhet. Ett mer omfattande

arbete med unga män kring manlighet och våld är nödvändigt i ett långsiktigt förebyggande arbete. Det handlar om flera olika aspekter av arbete. Det finns stora kunskapsluckor i mekanismerna bakom våldet och hur män påverkas av den våldsideologi som i vissa fall sammanlänkas med manlighetsbegreppet. Män som offer är också en arena som tarvar mer kunskap. Jämfört med andra områden finns det också i väldigt lite utsträckning kunskap om metoder som kan vara framgångsrika i det förebyggande arbetet. Även har görs ofta insatser sent, när en ung man redan etablerat sig och fått en identitet där våld är en del av manligheten. Inte minst är detta fält viktigt eftersom det finns minst insatser och kunskaper kring frågor samtligt som männen är nyckeln för att förebygga och förhindra våldet.

3.3 Stadsdelsdialog

Ett koncept rotar sig skriver Lars-Göran Karlsson från Umeå universitet som varit den som utvärderat arbetet med stadsdelsdialogen som ägt rum mellan 2007 och 2010 (bilaga 5). Med det menar Karlsson att sättet att jobba med stadsdelsdialogen skulle kunna vara ett koncept för andra att lära av. Karlsson skriver i avsnittet om projektidén att det ”... *inte bara är en samverkan mellan myndigheter, institutioner och organisationer med möjlighet till kunskap och kompetensutveckling som krävs, med invitation till kunskaps- och kompetensutveckling, utan också en invitation till de som lever mitt i och aktivt verkar underifrån i den vardagliga verklighetens realiteter av ojämlikheter, kränkning av mänskliga rättigheter, våldsrelaterade såväl som andra.*”

Karlsson menar att dialogen innehåller tre beståndsdelar som gör projektet lyckat. Den första beståndsdelan är att attityden i individens individuella rättigheter kontra kollektivets krav och där kollektivets krav kan vara mycket starkare och svårare att stå emot. Den andra beståndsdelan är dialogen i sig som aldrig kan vara värdenneutral. Den tar sin utgångspunkt i alla människors lika värde. Den kan som Karlsson skriver inte kommenderas fram utan endast praktiseras inbjudande. Och den sista komponenten är hållningen, vilket betyder att värdekonflikter får komma till ytan och i detta projekt diskuteras de fram och tillbaka, realistiskt och varsamt med respekt för varandras olikheter.

Ungdomsstyrelsen vilja och ambition har varit att bygga vidare på redan befintlig kunskap, befintliga mötesplatser och aktörer. Utifrån tidigare erfarenheter från större projektsatsningar i utsatta stadsdelar har Ungdomsstyrelsen inför stadsdelsdialogen tagit vara på utvärderingar om vad som fungerat bra och vad som fungerat mindre bra.

En lärdom från till exempel storstadssatsningen är att aldrig starta nya projekt där miljontals kronor läggs in utan att ta reda på om projektet kan få en stabilitet och så småningom leda till ordinarie verksamhet. Områden som Rinkeby, Rosengård och Angered behöver långsiktig stabilitet och förtroende vilket inte byggs upp på kort tid. Ungdomsstyrelsen byggde upp relationer med verksamheter som funnits under en längre tid i området och där myndigheten redan hade ett visst förtroendekapital att bygga vidare på. Det var föreningar som också hade kompetens på frågor om mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld.

En kvinna som varit aktiv i Herrgårdens Kvinnoförening i Rosengård under många år sa på ett styrgruppsmöte ”... att för första gången upplever jag att stat och kommun tar vårt arbete på allvar. Även om det inte finns mycket pengar i det här projektet jämfört med tidigare projektsatsningar tar ni hänsyn till vår kunskap och engagemang för frågorna. Sådant gör att man kan lägga ner gratis arbete på detta.”

Det är för tidigt att uttala sig om det funnits några effekter av stadsdelsdialogens utbildningar och arrangemang, det vill säga om mäns våld minskat. Det har även funnits begränsningar i förutsättningar där bland annat bristen på tid gör civilsamhällets bas utsatt och skör. De konkreta insatser som gjorts är insatser i relationer till våld i nära relationer. Mer än 35 utbildningar och arrangemang har genomförts under tre år till stor del på icke betald tid av frivilliga. Det går inte annat att säga att stadsdelsdialogen gett resultat i form av ökad aktivitet kring jämställdhet, mänskliga rättigheter på kort tid och med lite resurser.

3.4 Samverkan

Samverkan är viktigt. Under de tre åren har Ungdomsstyrelsen kunnat se att samverkan med bland annat Sensus studieförbund, Uppsala universitet, Nationellt Centrum för Kvinnofrid, Rikspolisstyrelsen, Skolverket, Länsstyrelserna i Östergötland, Stockholm, Västra Götaland och Skåne, Stockholms universitet, Kvinnors nätverk, UNIFEM och ideella lokala aktörer i Rinkeby/Kista, Rosengård och Angered i olika utbildningsinsatser har ökat Ungdomsstyrelsens kontaktytor och bidragit till att förstärka myndighetens kunskaper inom området. Det är myndighetens uppfattning att en utvecklad samverkan mellan olika aktörer är en förutsättning för att ett framgångsrikt förebyggande arbete ska utvecklas.

3.5 Sammanhållet perspektiv

I den nationella utbildningen *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?* har ett sammanhållet kunskapsarbete funnits vad gäller både våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Det har skapat en dynamik och breddat perspektiv för kursdeltagarna. Många deltagare har haft ett specifikt perspektiv som huvudfokus men har i kursen tagit del av för dem ny kunskap som både breddat det redan befintliga perspektivet men också givit insikter inom delvis nya områden. Det är myndighetens erfarenhet att ett brett anslag och ett sammanhållet perspektiv gynnat kursdeltagarnas kunskapsutveckling samt att de båda perspektiven befruktat varandra.

3.6 Ungdomspolitiskt perspektiv

Den svenska ungdomspolitiken är formulerad som en kunskapsbaserad och sektorsövergripande politik där målet är att unga mellan 13–25 år ska ha verklig tillgång till inflytande och välfärd (Proposition 2004/05:2). Ungdomspolitiken och all offentlig verksamhet för unga utgår från fyra grundläggandeperspektiv: självständighetsperspektivet, rättighetsperspektivet, mångfaldsperspektivet och resursperspektivet. Dessa perspektiv är inte formulerade i mål – utan utgör perspektiv och förhållningssätt som är grundläggande för hur politiken och i sin tur insatser ska bedrivas inom de myndigheter vars verksamhetsområden berör unga.

Ett av motiven till det uppdrag Ungdomsstyrelsen fick att utbilda om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck (2007/08:39) är att detta kränker de rättigheter som barn och unga har och medför lidande som får konsekvenser för deras hälsa både här och nu och längre fram i deras liv. Samhället måste förbättra sina insatser för att ungas utsatthet för fysiskt och psykiskt våld ska minska och skapa lika rättigheter och möjligheter för alla. I *Regeringens strategi för ungdomspolitiken – med fokus på ungas välfärd och inflytande* från 2009 lyftes särskilt att samhällets institutioner har ansvaret för att motverka och förebygga utanförskap bland unga. I det ingår att motverka ungas utsatthet för våld och förtryck (Regeringskansliet 2009).

Ungdomsstyrelsens erfarenheter från uppdragets genomförande visar på en konstruktiv förståelse från våldspreventiva aktörer när ett ungdomspolitiskt perspektiv fogats in i arbetet. Många aktörer har inte tidigare haft kunskap om den formulerade ungdomspolitiken. För myndigheten har det också varit naturligt att skapa utbildningsinsatser som är sektorövergripande. I de utbildningar myndigheten genomfört har det oftast varit deltagare från en mängd olika sektorer inom kommunal och statlig förvaltning liksom från den ideella sektorn. Detta har gett ett mervärde där olika erfarenheter mötts och utvecklande samtal kunnat föras om hur samverkan kan förstärkas. Även nätverkskontakter har sprungit fram genom mötet i utbildningar. Ungdomsstyrelsen har också sett behov av att tydliggöra en fokusering på unga som både offer och förövare. Det har visat sig att mycket av den statistik och kunskap som finns sällan explicit lyfter fram unga. Det är myndighetens uppfattning att ett tydligt ungdomspolitiskt perspektiv är nödvändigt i fortsatta satsningar på det våldsförebyggande arbetet.

4 Förslag

Ungdomsstyrelsen vill lägga följande förslag på fortsatta insatser. Förslagen har också lyfts fram i tidigare regeringsrapport om uppdraget (Ungdomsstyrelsen 2010c).

1 Gör utbildningar kring mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld till en del av Ungdomsstyrelsens ordinarie verksamhet

Ungdomsstyrelsen föreslår att regeringen:

- Låter uppdraget att genomföra utbildningar om förebyggande insatser inom detta område blir en del av myndighetens ordinarie sektorsövergripande verksamhet med att förbättra ungas livsvillkor. Detta då det är tydligt från de utbildningar som hittills genomförts att det finns stora behov av kunskapsspridning och kompetensutveckling för de personer som i sin profession möter unga som utsätts eller riskerar att utsättas för våld. Det finns ett behov av långsiktigt arbete med frågorna om mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck för att fortsatt kunna arbeta med metodutveckling och samverkan mellan olika aktörer.

2 Satsa på lokal värdegrundsdiallog med fokus på jämställdhet och mänskliga rättigheter

Ungdomsstyrelsen föreslår att regeringen ger myndigheten i uppdrag att:

- Genomföra en treårig satsning på lokal värdegrundsdiallog med fokus på jämställdhet och mänskliga rättigheter. Syftet ska vara att utveckla långsiktigt arbete kring insatser för att förebygga mäns våld mot flickor och kvinnor samt hedersrelaterat våld och förtryck. Satsningen ska ha särskilt fokus på förortsområden med hög andel unga och vuxna i utanförskap och ske i samverkan med kommuner och stadsdelar. Den ska riktas mot aktörer inom civilsamhället. Detta är inte minst viktigt i ljuset av de oroligheter som brutit ut i en rad bostadsområden runt om i landet och där grupper av unga på olika sätt markerat eller protesterat mot samhället och dess representanter. En av förklaringarna som genomgående lyfts fram handlar om dessa ungas självbild och identitet där begrepp som manlighet, respekt och heder blivit centrala. Detta är en utveckling som måste brytas. Det utanförskap som många unga lever i måste ersättas av ett innanförskap. Detta kan åstadkommas i samverkan lokalt och inte minst genom en nära dialog med boende själva och deras organisationer.

3 Gör en särskild satsning på insatser med fokus på pojkar, män och förebyggande arbete mot våld

Ungdomsstyrelsen föreslår att regeringen ger myndigheten i uppdrag att:

- Initiera en nationell studie kring pojkars och mäns (13-25 år) värderingar kring manlighet och våld samt deras upplevelser av våld. Här är det viktigt att belysa män både som offer och förövare. När våld studieras bör även det sexualiserade våldet inkluderas.
- Initiera erfarenhetsutbyte mellan relevanta aktörer i frågan om manlighet och våld och som i sin förlängning kan/ska resultera i ett nationellt nätverk. Fokusera på metoder, metodutveckling och kvalitetssäkring.
- Använd projektmedel för att stimulera till metodutveckling. Säkerställ att det redan från början finns medel för att utvärdera och följa upp de insatser som initieras.
- Utbilda yrkesverksamma och ideella aktörer som i sina verksamheter möter pojkar och män kring män, maskulinitet, våld och heder och kopplingen däremellan.

5 Referenser

Belfrage Henrik (2005). *Patriark*. Forsknings- och kompetenscentrum Sundsvall: Rättspsykiatriska regionkliniken

Integrations- och jämställdhetsdepartementet, IJ 2010/750/UF, *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen om insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*.

Proposition (2004/05:2). *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Regeringens ungdomspolitiska proposition.

Regeringens skrivelse (2007/08:39). *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*.

Regeringskansliet (2009/10:53). *Regeringens strategi för ungdomspolitiken – med fokus på ungas välfärd och inflytande*.

Ungdomsstyrelsen (2009). *Reagera och agera! Förebygg våld mot unga kvinnor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010a). *Från snack till verkstad*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010b) *Prata bort mansvåld*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2010c). *Agera! Förebygg våld mot unga kvinnor*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Regeringsbeslut

5

2007-07-19

IJ2007/2250/UNG

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Ungdomsstyrelsen
Box 17801
118 94 Stockholm

Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar som syftar till att förebygga dels mäns våld mot flickor och unga kvinnor, dels hedersrelaterat våld och förtryck som huvudsakligen drabbar flickor och unga kvinnor men som även kan drabba pojkar och unga män. Fokus skall ligga på den senare delen. Uppdraget skall genomföras under tiden den 1 augusti 2007 t.o.m. den 31 december 2008.

Utbildningarna skall leda till att kursdeltagarna blir medvetna om frågor om mäns våld mot flickor och unga kvinnor och särskilt situationen för främst flickor och unga kvinnor, men även pojkar och unga män, som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck. Utbildningarna skall även ge kunskap om hur den som drabbats kan stärkas och ges möjligheter att ta del av de stödinsatser som finns. Vidare skall utbildningarna belysa vilka metoder som finns för att i arbetet med unga förebygga mäns våld mot kvinnor. Utbildningarna skall ha sin utgångspunkt i ett jämställdhetsperspektiv och ge deltagarna kunskaper om och möjlighet till erfarenhetsutbyte kring metoder som främjar jämställdhet bland ungdomar.

Utbildningarna skall riktas till anställda i kommuner som har en samordnande och utvecklande roll för fritidsverksamhet, socialtjänst samt skola. Även andra personalgrupper kan beröras liksom personer som har en samordnande roll för ungdomsverksamhet inom ideella organisationer. Ungdomsstyrelsen skall inom ramen för uppdragets genomförande samråda med länsstyrelserna, Socialstyrelsen och Nationellt kunskapscentrum för frågor om mäns våld mot kvinnor vid Uppsala universitet. Ungdomsstyrelsen skall i planeringen och

genomförandet av insatserna även hålla övriga berörda myndigheter informerade om sina aktiviteter.

Ungdomsstyrelsen får disponera högst 1 800 000 kronor för kostnader för uppdraget under 2007. Av dessa medel får högst 680 000 kronor användas för administrativa kostnader samt kostnader som uppstår i samband med planering av utbildningarna, informationsinsatser och utvärdering. Ungdomsstyrelsen får rekvirera medlen från Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) senast den 30 september 2007. Kostnaderna skall belasta utgiftsområde 14, anslaget 24:2, Särskilda jämställdhetsåtgärder, anslagsposten 1 Jämställdhetsinsatser. Medel som inte har förbrukats för avsett ändamål skall senast den 31 mars 2009 återbetalas till Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet).

Ungdomsstyrelsen skall senast den 31 mars 2008 lämna Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) en delrapport vari genomförda utbildningar och antalet deltagare i dessa skall redovisas. Ungdomsstyrelsen skall vidare den 31 mars 2009 lämna Regeringskansliet (Integrations- och jämställdhetsdepartementet) en skriftlig rapport om hur uppdraget har genomförts. Av rapporten skall framgå vilka utbildningar som genomförts och vilket innehåll de haft, vilka som deltagit i utbildningsinsatserna, den geografiska spridningen på deltagarna samt vilka resultat och slutsatser som kan konstateras utifrån utbildningsinsatserna. Vidare skall Ungdomsstyrelsen belysa behovet av eventuellt ytterligare åtgärder. Kostnaderna för utbildningens genomförande och Ungdomsstyrelsens administrativa kostnader skall också redovisas.

Bakgrund

Att bekämpa mäns våld mot kvinnor har hög prioritet för regeringen. Mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt samhällsproblem. En del av detta våld är det hedersrelaterade våldet och förtrycket. Enligt regeringens förslag i budgetpropositionen för 2007 (Prop. 2006/07:1) anvisade riksdagen 400 miljoner kronor på anslaget 24:2 Särskilda jämställdhetsåtgärder för insatser på jämställdhetsområdet, vilka bl.a. skall användas för forskning om kvinnors hälsa och insatser som syftar till att minska våldet mot kvinnor, vari insatser mot hedersrelaterat våld innefattas.

I hederstänkandet är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till familjen, vars rykte och anseende ses som avhängigt flickor och kvinnors påstådda eller faktiska beteende. Flickors och unga kvinnors liv kan vara hårt kontrollerat och överträdelser av familjens regler kan leda till sanktioner i form av hårdare restriktioner, hot och i värsta fall våld med fara för livet.

Den största gruppen som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är flickor och kvinnor. Hedersrelaterat våld och förtryck drabbar också homo- och bisexuella av båda könen samt transpersoner. Även pojkar berörs, både som förövare och offer. Såväl flickor som pojkar som unga kvinnor som unga män kan sakna möjlighet att få hjälp eller kontakt med dem som kan hjälpa. Det är därför angeläget att förebygga hedersrelaterat våld, oavsett om det drabbar flickor eller pojkar, kvinnor eller män.

Ungdomsstyrelsen fick i mars 2006 i uppdrag att stödja tjejjournernas insatser mot hedersrelaterat våld (Ju2006/3185/IM). Vidare fick Ungdomsstyrelsen i mars 2007 i uppdrag att fortsätta genomföra insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck (IJ/2007/622/IM) bl.a. i form av en nationell utbildning av tjejjournernas medarbetare i frågor som rör hedersrelaterat våld.

Regeringen anser att även de som arbetar inom områden som fritidsverksamhet, socialtjänst och skola skall ha adekvata kunskaper om och bör ges möjlighet till utbildning i frågor som rör mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Det är angeläget att i utbildningen särskilt lyfta fram vilka förebyggande insatser och metoder som kan användas. Den totala kostnaden för uppdraget beräknas uppgå till 6 500 000 kronor under 2007 och 2008. Regeringens avsikt är att även för 2008 tillföra resurser för uppdraget, under förutsättning att riksdagen anvisar medel för ändamålet.

På regeringens vägnar

Nyamko Sabuni

Lena Jutdal

Kopia till

Kulturutskottet
Statsrådsberedningen/SAM
Socialdepartementet/SK Barn
Socialdepartementet/ST
Finansdepartementet
Utbildningsdepartementet/G
Utbildningsdepartementet/S
Integrations- och jämställdhetsdepartementet/ADM
Integrations- och jämställdhetsdepartementet/IM
Integrations- och jämställdhetsdepartementet/JÄM
Barnombudsmannen
Socialstyrelsen
Länsstyrelserna
Myndigheten för Skolutveckling
Statens skolverk
Nationellt kunskapscentrum för frågor om mäns våld mot kvinnor vid
Uppsala universitet (NKC)
Sveriges Kommuner och Landsting

Översikt

Utbildningsinsatser 2008-2010

Nationell utbildning

Målgrupp: anställda i kommuner som har en samordnande och utvecklande roll för fritidsverksamhet, socialtjänst och skola. Utbildningarna kunde också riktas till andra personalgrupper liksom personer som har en samordnande roll för ungdomsverksamhet inom ideella organisationer.

2008

Umeå, Stockholm, Göteborg, Helsingborg

deltagare: 135 personer

2009

Stockholm, Göteborg, Malmö

deltagare: 107 personer

2010

Stockholm, Göteborg, Malmö

deltagare: 105 personer

Lokala samverkansseminarier

Målgrupp: Kommunala tjänstemän samt representanter från ideella organisationer.

2009

Rinkebyskolan –SDF Lundby – Kvinnors nätverk –Falkenberg – Härnösand

deltagare: 300 personer

2010

Enskede/Årsta/Vantör , Kungsbacka, Mölndal,

deltagare: 140 pers

Spetskompetensutbildningar

Målgrupp: personer inom socialtjänst, skyddade boenden, polis och ideella organisationer som länge arbetat med att utveckla arbetet med att ge stöd och hjälp åt flickor och unga kvinnor som drabbats av våld och förtryck på grund av att de brutit mot hedersrelaterade normer.

Dec 2008 – juni 2009

Spetskompetensutbildning – om flickor och unga kvinnor som utsätts för hedersförtryck

deltagare: 25 personer

2010

6 maj Bemötande

deltagare: 139 personer

2-3 juni Traumabearbetning

deltagare: 25 personer

7-8 sep Familjearbete

deltagare: 140 personer

Unga män, manlighet och våld

Målgrupp: Kommunala tjänstemän, politiker och ideella organisationer

2008

7-8 maj workshop Män o jämställdhet – killverksamheter

deltagare: 32 personer

2009

1-2 dec Ungdomsstyrelsens årliga rikskonferens, två seminarier: unga män – maskulinitet, våld o jämställdhet

deltagare: 268 personer

2010

Unga män, manlighet och våld – fem regionala endagars seminarier

deltagare: 500 personer

Stadsdelsdialogen

Målgrupp: Representanter från den civila befolkningen och dess organisationer, politiker, tjänstemän och offentliga verksamheter.

2008

Rinkeby/Kista ett tiotal utbildningar/arrangemang

deltagare: 1000 personer

9-10 oktober

Erfarenhetsträff med Rinkeby, Angered, Rosengård och Ersboda

deltagare: 20 personer

2009

Rinkeby/Kista 11 utbildningar/arrangemang

deltagare: 730 personer

Angered 2 utbildningar/arrangemang

deltagare: 200 personer

Rosengård 2 utbildningar/arrangemang

deltagare: 150 personer

2010

Rinkeby/Kista 2 utbildningar/arrangemang

deltagare: 100 personer

Angered 7 utbildningar/arrangemang

deltagare: 600 personer

Rosengård/Södra Innerstaden 9 utbildningar/arrangemang

deltagare: 450 personer

Övriga utbildningsinsatser

2008

25-26 september seminarium SFI o förberedelseklasser.

deltagare: 54 personer

23-24 september Ungdomsstyrelsens dialogdagar med organisationer som erhåller statsbidrag.

deltagare 250 personer

27-28 november fem seminarier vid Ungdomsstyrelsens årliga rikskonferens.

deltagare: 600 personer

16 september seminarium för idrottsledare.

deltagare: 12 personer

2-3 oktober seminarium i samverkan med ALMA Europa om *Det begripliga våldet* för offentlig anställda och ideella organisationer.

deltagare: 100 personer

3-4 dec Utbildning för Migrationsverkets barn- o familjehandläggare.

deltagare: 55 personer

2009

28-29 oktober Konferens för chefer om förebyggande arbete hedersvåld o förtryck i samverkan med Skolverket och Rikspolisstyrelsen.

deltagare: 82 personer

Ungdomsstyrelsens dialogdagar med organisationer som erhåller statsbidrag

18 september Stockholm.

deltagare: 192 personer

19 september Göteborg

deltagare: 72 personer

2010

1 juni *Inga fler stenar* - om att förebygga stenkastningar och bilbränder, konferens i samverkan med Stockholm, Göteborg och Malmö stad med respektive polismyndighet.

deltagare: 124 personer

4 juni ett seminarium vid Ungdomsstyrelsens dialogdagar med organisationer som erhåller statsbidrag.

deltagare: 20 personer

Segregationstribunalen – tre öppna seminarier om situationen i fattiga förorter/stadsdelar.

deltagare: 240 personer

30 november-1 december två seminarier vid Ungdomsstyrelsens årliga rikskonferens.

deltagare: 200 personer

Bilaga 3

Fakta nationella utbildningen 2008-2010

Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?

Årtal	2008	2009	2010
Antal deltagare	135	107	105
Män/kvinnor	13/122	15/92	10/95
Verksamhetsområden; Socialt arbete*	68	52	48
Skola	26	23	18
Kultur/Fritid	8	4	5
Polis	2	4	2
Ideell sektor	10	11	14
Övrigt**	21	13	18

Deltagarnas kursutvärdering

Utifrån en femgradig betygsskala har kursen erhållit följande betyg:

Årtal	2008	2009	2010
Svarsfrekvens	72 %	79 %	70%
Kursen som helhet	4,57	4,53	4,77
Medverkande föreläsare	3,95 (medel)	3,93 (medel)	4,07 (medel)
Bearbetande moment och övningar	3,57	3,85	4,12
Skrivuppgiftens relevans för ditt arbete	4,09	3,98	4,21
Litteraturens relevans	4,32	4,35	4,57
Din egen insats	4,08	3,89	4,00
Kursledarnas insats	4,14	4,56	4,68
Möjligheten att arbeta vidare med frågorna	4,23	4,37	4,27

*Socialt arbete innefattar ifo,råd o stöd, familjearbete, ungdomsmottagning, integrationsarbete, kvinnofrid, behandling

**Övrigt innefattar övergripande samordningstjänster i kommuner, anställda vid statliga verksamheter som länsstyrelser, kriminalvård och migrationsverk

Bilaga 4

Från ord till handling

Sexton personer från Umeå i norr till Malmö i söder berättar här om sitt arbete för att förebygga våld mot unga kvinnor, oftast med koppling till hederskultur. Deras arbete har anknytning till Ungdomsstyrelsens nationella utbildning *Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor?*, som hölls 2008–2010, som de intervjuade, med några få undantag, har gått. Frilansskribenten Mats Utbult har genomfört intervjuerna under november 2010.

De intervjuade personerna arbetar i skolan (som skolkuratorer, genuspedagoger och skolsköterskor) i socialtjänsten (som socialsekreterare, fältassistenter, familjebehandlare, kvinnofridssamordnare och specialresurspedagoger) och inom kommunen (som brotts- och drogförebyggare). En av de intervjuade ansvarar för behandlingsprogram inom kriminalvården och en är projektledare på ett kommunförbund och har arbetat med projekt för att informera nyanlända invandrare. Några har koppling, direkt och indirekt, till kvinnojourer. Tolv är kvinnor, fyra män.

Några är gamla i gården och hade redan före utbildningen genomfört projekt och skrivit handlingsplaner. För andra blev utbildningen en startpunkt. Några hade nystartade projekt där utbildningen blev en del i startaktiviteterna. En del hade bara arbetat inom den egna verksamheten, men ville samverka över gränser för att nå bättre resultat. Några berättar om att utbildningen ingick i en återstart av en tidigare satsning, ofta i samverkan, som tynat bort. Mötena med andra inspirerade dem att ta nya tag och kämpa vidare mot motstånd. De fick argument för att få fart på en satsning som dragits i långbänk, eller för att motsätta sig en nedläggning eller neddragning ("kan Flen så kan väl vi").

"Vi kände att det var läge att fördjupa kunskaperna", säger en om förväntningarna på utbildningen. "Vi behövde bli bättre på att möta tjejer som kommer från länder med kyskhetskultur", sade en annan, medan några betonade att de behövde lära sig mer om just unga kvinnor som våldsoffer. Man talar om att man vill ha "verktyg för att se och förstå bättre", framförallt om hedersrelaterat våld. Det är verktyg som individerna, och kommunen som helhet, behövde för att samla krafter och bli bättre på att både förebygga och handskas med akuta situationer. "Okunskap ger en känsla av maktlöshet och rädsla inför det man inte kan hantera – så man blundar."

Några få är tveksamma till att använda begreppet hedersrelaterat våld och ser det som att "våld är våld". Men de allra flesta menar att det är helt nödvändigt att tala om det säregna med just det hedersrelaterade, för att kunna förebygga och ingripa.

Deltagarna beskriver föreläsarna som kunniga och inspirerande. En del var ”annorlunda” och ”kontroversiella”, vilket var uppskattat, för tillsammans vidgade föreläsningarna vyerna. Deltagarna uppskattade högskolestrukturen för att den gav en tydligare röd tråd, jämfört med spridda föreläsningar och halvdagskurser. Det gjorde att man ”fick mer på fötterna om forskning” och bättre koll på kanalerna till tillförlitlig kunskap. Utbildningen gav en helt annan förståelse för saker man mött tidigare, den gav en bild av hela vidden av problemen. För de mest erfarna var en del repetition, men ”det var gediget och det fastnade”.

Många talar om spännande och djupa diskussioner, där olika perspektiv bröts mot varandra, perspektiv som handlade såväl om olika teorier inom forskningen som om varierande praktiska erfarenheter. Det gäller diskussionerna i direkt anslutning till föreläsningarna, men minst lika viktiga var de mer informella tankeutbytena vid kafferasterna och måltiderna. Flera av kursdeltagarna framhåller värdet och behovet av att träffa andra som arbetar med frågor om hedersrelaterat våld, för att utbyta erfarenheter och lära av varandra. Dessa möten gav upphov till såväl nya idéer och tankar som informella nätverk, med kontakter att arbeta med även efter utbildningen. I några fall möttes deltagare från samma kommuner i samband med utbildningen och kunde inleda samarbete!

Lokalt förebyggande arbete

För att utbildningen skulle leda till handling arbetade deltagarna med hemuppgifter mellan utbildningstillfällena och avslutade med att skriva den strategi-PM, som de berättar om i intervjuerna.

Deltagarna har kommit fram till fyra huvudspår som de önskar förändra:

1. Skapa (eller revidera och utveckla) handlingsplaner.
2. Höja kunskapsnivån på den egna arbetsplatsen, genom utbildningar i olika former.
3. Åstadkomma (eller förbättra) samarbeten, inom den egna organisationen och mellan helt olika verksamheter.
4. Utveckla nya sätt att arbeta.

De som redan arbetat mycket med hedersrelaterade frågor och med mäns våld mot kvinnor, formulerade nya projektidéer som leddes ett steg vidare, till en högre nivå. Ibland sammanfaller tredje och fjärde spåret då man genomför lokala utbildningar där man för samman människor från olika håll för att starta (eller förbättra) en samverkan. Utbildning kan också vara ett sätt att arbeta direkt förebyggande, när man vänder sig till eleverna på en skola, eller till deras föräldrar. I det förebyggande arbetet är det också en flytande gräns mellan utbildning och diskussionsgrupper med killar, tjejer respektive föräldrar.

Ungdomsstyrelsens nationella utbildning har i flera fall haft en mycket direkt påverkan på de lokala satsningarna, då man har ”återanvänt föreläsare” och till och med hämtat en del upplägg i modifierad form för egna kurser.

Hinder

Vad hindrar eller försvårar deltagarna från att förverkliga idéerna i sina strategi-PM? Det finns en verklig konkurrens med andra satsningar, om tiden och orken och motivationen hos berörda individer. Flera berättar om att de känt besvikelse och frustration när de kom tillbaka till sina arbetsplatser från utbildningen och chefer och kollegor inte tog emot deras kunskaper och synpunkter. Tillexempel när olika former av handlingsplaner ska upprättas eller revideras.

Varför är det så? Några tror att det handlar om saker som prestige och helt enkelt ett ointresse. Någon tror till och med att det handlar om fördomar och rädsla. En del upplever att det finns en läpparnas bekännelse man säger att det är viktigt men när det kommer till kritan vill man inte avsätta resurser. Satsningar krymper eller ställs in.

Det finns ibland en okunskap – och ett ointresse – om sådant som är utanför den egna rutan. Stuprörens makt är stor. Särskilt svårt kan det tydligen vara för en del beslutsfattare att förstå och intressera sig för det förebyggande perspektivet. Förebyggande arbete är inte lika etablerat och inte heller lika mätbart och synligt som de akuta åtgärderna.

Det tycks på sina håll finnas ett motstånd mot att gå från projekt med extra pengar (ofta från Länsstyrelsen) till del av en ordinarie verksamhet. Då kan man hamna tillbaka ruta ett, nästan.

En annan deltagare nämner språkbarriärer som ett hinder för förebyggande arbete, men tillägger att det är ett hinder som går att komma över. Det finns också exempel på satsningar att det går att nå ut till grupper med olika språk i form av utbildningar och information på deras språk. Brist på kunskap i samtalsmetodik för ungdomar kan vara ett hinder. Osäkerhet om rollfördelning mellan olika aktörer kan försvåra samverkan. Några av deltagarna pekar på personalrörligheten som ett dilemma, inte minst i skeden av ett arbete där eldsjälsfaktorn fortfarande är avgörande.

Möjligheter

Det finns förstås stora möjligheter, när man kommer över en del av hindren. Kunskap hjälper. Ögonöppnare är inte en floskel, människor ser verkligheten som de inte sett förut. Samverkan förändrar förutsättningarna radikalt till det bättre, när man väl får det att fungera. Att möta aktörer i andra organisationer på utbildningar – centralt likväl som lokalt – underlättar kolossalt.

Det behövs en kritisk massa för att kunna få fart på en ny verksamhet, helt enkelt tillräckligt många med samma insikter och avsikter. När detta inte finns på arbetsplatsen blir det desto viktigare med nätverk med likar på andra arbetsplatser – kanske kunde och borde man göra mer än man gör på den här typen av utbildning för att direkt främja att deltagare bildar nätverk?

När det gäller arbetssätt så är ett återkommande och mycket centralt tema i intervjuerna balansen mellan att i ett akut läge med hot eller svårt förtryck hjälpa unga kvinnor bort från sin familj – och att i ett mycket tidigare skede arbeta förebyggande, genom att på olika sätt, direkt och indirekt, påverka familjerna. Bägge behövs, men många förmedlar erfarenheten att det blivit en olycklig övervikt för det akuta ingripandet och att det inte alltid gått så bra när man separerat flickorna från sin familj. Det är ett ingripande som på kort sikt kan verka effektivt och inte ta så mycket tid i anspråk. Men flera talar hoppfullt om goda exempel på att det har gått att

förändra föräldrars attityder, med hjälp av den längre och mer tidsödande metoden att tidigt börja samtala.

Nu över till de intervjuade.

Rinkeby: Nu säger vi vad det handlar om

Kristina Hellstrand, skolkurator och elevstödssamordnare på Rinkebyskolan, och Jessica Oldin Lazaroff, skolkurator, förklarar samstämmigt och med eftertryck att Ungdomsstyrelsens utbildning har betytt väldigt mycket för deras arbete med hedersrelaterat våld och förtryck.

– Det är svårt att göra någonting åt det, när man inte ens ser att det finns, De är mycket nöjda med utbildningens innehåll och tycker att föreläsarna var kunniga och bra på att presentera sitt stoff.

De har arbetat på Rinkebyskolan sedan 2001 respektive 2003 och de tycker att det är häpnadsväckande och pinsamt att de har arbetat omedvetet och rentav enfaldigt, när de inte har talat om begreppet hederskultur.

– I efterhand kan jag se många situationer där det handlade om hederskultur fast vi inte insåg det, säger Jessica Oldin Lazaroff. Som när en trettonårig pojke berättade att han visste vem han skulle gifta sig med, för det var bestämt. Jag kunde inte tillräckligt mycket för att ställa rätt frågor och hjälpa honom att dra i nödbromsen.

– Visst hade man hört talas om hederskultur. Men jag tänkte att så är det väl inte nu. Inte nu, när de är i Sverige. Håret reser sig nästan. Man skäms, säger Kristina Hellstrand.

Jessica Oldin Lazaroff tar upp ett exempel en elev som berättade om sin mamma som slog henne med en toffel och krävde att hon skulle sköta hemmet och småsyskonen. Det gick så långt att flickan packade en väska för att flytta till en jourfamilj. Men vid ett avgörande möte konfronterades hon, utan att vara förberedd på det, med mamman och då förlorade hon kraften att bryta upp.

– Hade det här hänt nu hade jag sett att det handlar om mycket mer än det våld, som jag fokuserade på då. Bara en sådan sak som att det var med just en toffel hon blev slagen, i familjens kultur är detta ett uttryck för att hon inte är värd någonting. Nu hade jag förstått svårigheterna mycket mer och agerat på ett annat sätt.

I sitt strategi-PM skrev de att de under kursens gång hade slagits av ”bristen på kunskap i Rinkebyskolan kring frågor som rör våld och förtryck mot unga kvinnor, men även den totala avsaknaden av detta fokus i kontakten med våra närmaste samverkanspartners, socialtjänst och polis”. De satte upp målet att personalen i skolan efter en lokal utbildning ”tidigt ska kunna upptäcka och möta utsatta elever”.

De föresatte sig att skapa en handlingsplan på skolan mot hedersrelaterat våld och förtryck, som också omfattade samverkan med polis och socialtjänst. I de samverkansorgan som redan finns skulle de lyfta fram dessa frågor.

– Vi märkte direkt att det var svårt att få med de andra myndigheterna på tåget. Vår rektor rådde oss då att börja med satsningarna här på skolan. Det var klokt att vi valde att göra så, för annars hade vi nog givit upp halvvägs, säger Kristina Hellstrand. Hon är själv socionom och förvånas över att det har varit så svårt att få sina yrkeskollegor i socialtjänsten intresserade av samverkan. Polisen har varit lättare att få med. Rinkebyskolan sökte och fick pengar av Ungdomsstyrelsen för att hösten 2009 genomföra studie- och samtalsdagar för elever och för personal. Även om mycket återstår att göra på skolan är de nöjda med hur det har gått. Eleverna har visat ett

väldigt intresse. Många har haft ett stort behov av att prata om hur de har det – om allt de inte får göra för sina föräldrar, sådant som är självklart att göra för andra tonåringar. Och om föräldrar som kräver att få tillgång till sina barns mobiltelefoner för att läsa deras textmeddelanden och vilka de har talat med.

I samband med en föreläsning kom några flickor fram i en paus och bad föreläsaren att prata om ”tanterna som sprider rykten”. Ryktesspridningen är en påtaglig verklighet för flickorna. Ryktena kan vara både sanna och osanna och oavsett vilket kan de få svåra konsekvenser för dem. Det är kvinnorna som har till uppgift att se till att tjejerna ”håller sig i schack” och kvinnorna drabbas av skammen om de inte gör det. En känslig fråga handlar om den del av skolpersonalen, inom städning, skolmåltid och vaktmästeri, som kommer från samma land och ofta samma stad som en stor del av elevernas föräldrar. De talar hemlandets språk med eleverna och det finns ofta släkt- och vänskapsband med elevernas föräldrar. Med sina nya insikter har skolans kuratorer blivit varse att till synes vardagliga vuxenvarningar – ”om du inte sköter dig ringer jag dina föräldrar” – får en helt annan betydelse när hederskultur finns med i bilden.

– Hederskulturen finns även inom skolans väggar, inte bara därute någonstans. Ryktesspridningen skapar också våldsamma konflikter mellan flickor, som är svåra att förstå om man inte känner till konsekvenserna av fel rykte.

Nästa steg blir att våren 2011 bjuda in representanter för Sharafs hjältar och hjältinnor, som arbetar med ungdomar som drabbats av hederskulturen, för att genomföra halvklassdiskussioner i åttan, tjejer för sig och killar för sig. Målet är att starta Sharaf-grupper i skolan.

Under 2010 har de arbetat fram en skrift, *Handlingsplan och metodstöd mot hedersrelaterat våld och förtryck*, med ett faktaavsnitt: viktiga observationspunkter med tillhörande checkfrågor och handlingsrutiner vid olika typer av förtryck.

– Det gäller att lärarna orkar ha den här frågan i fokus och som kuratorer har vi ett jobb att stödja dem. Vi har lagt en grund med utbildningen och med handlingsplanen och på elevvårdsmöten, som vi har tillsammans med lärarna, där vi kan lyssna och kommentera, säger Jessica Oldin Lazaroff. Strax efter utbildningen hade jag ett elevvårdsärendet där jag för första gången skrev att det fanns en oro för att eleven var utsatt för hedersrelaterat förtryck. Det var ett genombrott att vi använder begreppet officiellt i ett sådant här sammanhang, och inte bara skriver om symptomen. Nu säger vi vad det handlar om.

Linköping: Kunskap och stöd för att påverka i ett tidigt skede

Shohreh Valikany, skolsköterska i Linköping sedan 2000, stötte 2003 för första gången på frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. Då visste hon inte vad det var. Idag hör hon till en av de mest erfarna i landet på området, i skolans värld. Hon arbetar sedan hösten 2010 tjugo procent av sin tid med dessa frågor centralt för Linköpings kommun, både på grundskolor och i gymnasier. Själv har hon arbetat länge på grundskolan Skäggetorpsskolan, numer arbetar hon på gymnasiet Birgittaskolan.

Allt började med att en enkät visade att problemen var betydande även i en kommun som Linköping, det var inte bara ett storstadsfenomen. Mellan 2001–2003 sökte 202 flickor under 20 år hjälp för hedersrelaterat förtryck och våld.

– När Länsstyrelsen mellan 2004–2005 vände sig till kommuner, landsting och polis för att bilda en resursgrupp fick jag representera skolan. I gruppen fick vi en spetskompetensutbildning, berättar Shohreh Valikani.

Hon formulerade en handlingsplan för sin skola och med projektstöd från Länsstyrelsen arbetade hon sedan deltid mellan 2005–2008 som konsult för skolor i Linköping kommun. Hon träffade elevvårdsteamet och bistod dem när de arbetade fram sina handlingsplaner. När hon 2008 anmälde sig till Ungdomsstyrelsens nationella utbildning hörde hon helt klart till de deltagare som redan hade mest egen erfarenhet, men hon förklarar att hon likväl har haft stor nytta av utbildningen.

– Det fanns olika slag av kunskaper hos föreläsarna så jag fick ett bredare perspektiv och jag uppskattade att utbildningen hade en högskolestruktur. I andra utbildningar jag gått var inte den röda tråden lika tydlig. På Ungdomsstyrelsens utbildning hade vi bra diskussioner om mycket djupa frågor, som var och en lyfte utifrån sina utgångspunkter. Det var nyttigt och ledde till mycket funderande och reflekterande. Samtidigt fick jag del av praktiska erfarenheter från andra professioner.

Shohreh Valikany hade nytta av föreläsningarna och diskussionerna när hon i sitt strategi-PM skissade ett nytt länsstyrelsestött projekt, Konsultativt team som pågick mellan 2008–2010. Projektet var ett samverkans- och metodutvecklingsprojekt mellan hennes skola (Skäggetorpsskolan), och socialtjänstavdelningen Råd & stöd. Tillsammans med socialarbetaren Eva M Nilsson förankrade hon samverkansarbetet bland chefer, genomförde över 50 informationsmöten med över 1000 personer på temat se, förstå och agera och gav 24 konsultationer i enskilda fall. De utvidgade projektet efterhand till samverkan med fler parter som polisen, frivilligorganisationer och socialtjänstens myndighetsdel.

En enkät inom skola och socialtjänst visade att ett stort flertal hade träffat på, eller misstänkt, att en ungdom varit utsatt för förtryck, hot eller våld kopplat till hederskultur – och att de tyckte att deras kunskaper för att kunna se, förstå och agera var otillräckliga. Shohreh Valikany tycker att i det riktigt akuta skedet ofta fungerar med det omhändertagande arbetet – men det gäller att skapa bättre möjligheter innan barnet utsatts för våld.

– I det förebyggande arbetet är det ofta möjligt att påverka föräldrarna. Och det är de som möter barnet som måste ha verktygen att göra det. Mycket handlar om attityder som försvårar och förmörkar flickans vardag. Det finns goda exempel på att det har gått att vända en utveckling som såg hotfull ut, säger Shohreh Valikany.

Mölndal: Många långa föräldrasamtal ger resultat

David Nilsson är skolkurator på Krokslättsgymnasiet i Mölndal.

Gymnasieskolan har omvårdnads-, barn- och fritidsprogrammen, och 80 procent av eleverna är tjejer, många med utländskt ursprung. Sedan fem år arbetar David Nilsson mycket med flickor och unga kvinnor som drabbats av våld och förtryck. Han har blivit alltmer inriktad på att arbeta förebyggande och försöka nå fram till föräldrarna, istället för att föra tjejerna till skyddat boende. Det var information om förebyggande arbete som han tyckte var det viktigaste som kom fram i föreläsningarna, och kurslitteraturen i Ungdomsstyrelsens utbildning, som han gick tillsammans med en skolkuratorskollega och två socialarbetare som arbetar med våld i nära relationer.

Dessa fyra sökte Ungdomsstyrelsens stöd för en lokal utbildning för ett 30-tal nyckelpersoner inom socialtjänsten, gymnasieförvaltningen, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningen, vuxenpsykiatri, polisen och det brottsförebyggande rådet. Det blev två studiedagar, om våldets närvaro i mansblivandet och om trauma och psykisk ohälsa hos människor som är utsatta för hedersrelaterat våld. Men pengarna räckte inte till den planerade heldagen med framtidsverkstad om hur de skulle arbeta vidare med i Mölndal.

Som många andra ser David Nilsson samverkan mellan olika aktörer som en avgörande fråga, vilket han också lyfte fram i sitt PM. Han är långtifrån nöjd och arbetar mycket med att förbättra situationen. Tidigare samverkansgrupper om hedersrelaterade frågor, respektive våld i nära relationer, har gått upp och ner i aktivitetsgrad och gemensamma handlingsplaner har ofta stannat på papperet, konstaterar han.

- Även om man skickar medarbetare på utbildning missar man ofta när det gäller att utnyttja kunskaperna, och avsätter inte tid för samverkan med andra.
- Men den här utbildningen kan ändå ge en del öppningar för det fortsatta arbetet, säger David Nilsson. I diskussionerna får vi fördjupade kunskaper om varandras verksamheter och det är lika viktigt som föreläsningarna i sig. Man kanske kan säga att adresslistan från kursen rentav är det viktigaste vi tar med oss, för vi vet vilka personer och funktioner som vi ska vända oss till.

David Nilsson ser arbetet med de drabbade flickorna som ett triangeldrama mellan skolan, socialtjänsten och ungdomspsykiatri, där skolan har fått ett för stort behandlande ansvar och psykiatri tidigare har varit svår att få hjälp från. Och socialtjänsten har varit för inriktad på att snabbt flytta flickorna.

- Alla säger att det är viktigt med förebyggande arbete. Men hur gör man? Det är det den stora frågan idag. Det är en stor skillnad jämfört med när jag började, då det alltför mycket handlade om att göra riskanalyser och få bort drabbade flickor från familjen. Men vi fick bakslag, då flickor efter ett par år utanför familjen drabbades av depressioner, säger David Nilsson. Han menar att det motverkar sitt syfte att överreagera. Istället gäller det att ha is i magen och se hur man kan agera långsiktigt för att förbättra situationen.
- När vi möter flickor med problem hemma gäller det att få hit föräldrarna så fort som möjligt och inte ge upp ens efter tre inställda möten.

David Nilsson berättar om goda exempel på hur många och långa samtal med föräldrar har gjort att de har ändrat inställning, exempelvis om tvångsgifte. Begreppet hederskultur tycker han är ”ett trubbigt verktyg” – det kan försvåra samtal med föräldrar, som kan reagera genom att säga: ”Ni förstår inte vår kultur”.

Det förekommer att skolor ställt upp med fejkade scheman som flickor kunnat visa upp för föräldrarna, för att få lite mer rörelsefrihet utanför skoldagen. David Nilsson kallar detta för ”tjafs”:

- Det är ingen hjälp att skolan underlättar för de drabbade att ljuga. Det går inte att backa när föräldrarna upptäcker att skolan bluffar. Vi ska hjälpa till med argument för att flickorna inte ska tvingas att gå hem direkt från skolan, som att de studerar bättre här jämfört med hemma hos småsyskonen.

Kungsbacka: Kursdeltagare återstartade samverkan

Genuspedagog Astrid Tengelin arbetar med jämställdhet inom förskola och grundskola i Kungsbacka kommun och säger så här om Ungdomsstyrelsens utbildning.

– Jag fick mer på fötterna om forskning inom området. Tidigare hade jag läst lite hejvilt, nu fick jag mer koll på rätt kanaler till forskningsresultat. Det var mycket i kursen om hedersrelaterat våld och jag ställer mig tveksam till den här uppdelningen mellan olika slags våld. Jag ser en risk för att det blir en uppdelning mellan ”vi” och ”dem”. Självklart finns det speciella mönster i det som kallas hedersrelaterat våld. Men i grunden tror jag att det är samma mekanismer i allt våld mot kvinnor.

Astrid Tengelin var inte ensam från Kungsbacka om att gå Ungdomsstyrelsens utbildning. Året efter att hon gått utbildningen gick två från socialtjänsten utbildningen och året därpå var det två från ungdomsmottagningen som gick utbildningen. Det kan se ut som en medveten satsning. Det är det inte.

– Vi visste inte om varandra. Vi fick höra om varandra genom Sensus som höll i utbildningen. Det är helt absurt. Men så var det faktiskt. Var och en jobbar inom sin förvaltning. För några år sedan hade kommunen en samverkansgrupp för att förebygga våld mot unga kvinnor. Nu har de fem deltagarna i Ungdomsstyrelsens utbildning tagit initiativ till en omstart i samverkansarbetet, med en bredare ansats, berättar hon.

– Det finns väldigt mycket idéer i gruppen. Det känns jätteroligt att vi har fått igång samverkan igen.

Inte ens mellan socialtjänsten och skolan har samverkan fungerat när det gäller det förebyggande arbetet tidigare. Men nu talar många om att komma in i skolan och ”investera tid” där.

I november 2010 bjöd de fem kursdeltagarna in till två föreläsningar och diskussioner på temat Hur kan vi förebygga våld mot unga kvinnor. De ser det som en början på en fortsatt samverkan mellan till exempel verksamma inom socialtjänsten, fritidsverksamheten, skolan och Ungdomsmottagningen inom landstinget.

– Vi satt i tvärgrupper och diskuterade samarbete över alla gränser, för att jobba aktivt med att förebygga våld mot unga kvinnor.

Med stöd av Ungdomsstyrelsen genomför Astrid Tengelin också ett jämställdhetsprojekt, Manskligt – killar, normer, känslor, relationer och våld, i fyra halländska kommuner – en satsning på att arbeta med våld i nära relationer innan det har brutit ut. De diskuterar föreställningar om manlighet och våld med bland annat ungdomar från årskurs sex till nio, och med skolpersonal och olika samverkanspersoner inom polisen, sociala myndigheter och kvinnojourer. En utgångspunkt för projektet är Astrid Tengelins egna erfarenheter av hur man redan på förskolan blundar för killarnas våld – något som sedan ofta fortsätter under grundskolan.

Landskrona: Ingen får blunda för trakasserier och kränkningar

När skolkurator Nanna Engdahl och Liselott Landin på Elise Malmros gymnasiet i Landskrona började Ungdomsstyrelsens utbildning hade de redan arbetat med ett flerårigt projekt mot hedersrelaterat våld, med stöd av Länsstyrelsen. En gemensam grupp för skolan och socialtjänsten, med fältarbetare, lärare, skolvårdar, skolkuratorer och skolköterskor, träffades under 3-4 år för att gemensamt förebygga och tackla akuta situationer. De gjorde även studiebesök till Danmark.

När projektpengarna upphörde omvandlades inte gruppen till en del av den ordinarie verksamheten, som man kanske skulle ha kunnat förvänta sig, istället upplöstes den. I det dagliga arbetet blev det åter så att man arbetade mer ensam med frågorna, utan kontakt med andra enheter, berättar Nanna Engdahl.

– Det som finns idag är en mindre samarbetsgrupp mellan skolan och socialförvaltningen som arbetar på en mer principiell nivå. Nu tar man exempelvis fram en handlingsplan för hela gymnasiet. Men i det tidigare samarbetet var vi mer operativa.

– Vi kände att det var läge att fördjupa våra kunskaper om hur vi skulle kunna jobba förebyggande mot hedersrelaterat förtryck och våld. Och föreläsarna på utbildningen var bra och inspirerande, säger Nanna Engdahl.

Nanna Engdahl och Liselott Landin fastnade särskilt för psykoterapeuten Per Isdal från Norge, författare till kursboken *Meningen med våld* (2002). Hans föreläsning handlade om hur våld föder våld, om att våld kan ta sig olika former, och om hur våld kan komma in på ett ställe och ut på ett annat ställe i en hierarki. Isdals föredrag inspirerade dem till ett strategi-PM om problemet att såväl elever som personal – och det handlade främst om flickorna och kvinnorna – utsätts för trakasserier och kränkande behandling. Detta har tilltagit de senaste åren så att skolan fått anlita ett vaktbolag som kunde skydda dem. De skrev att de var övertygade om att det kommer att eskalera om vi inte tar tag i, och börjar arbeta på ett annat sätt än vad vi gör i dagsläget.

– Det är med vemod vi konstaterar att det idag oftare blundats för problemen gällande kränkningar och trakasserier än vad det faktiskt lyfts upp och arbetas mot. Det verkar som det är lättare att gå förbi än att reagera och agera, det tycks råda en uppfattning om att problemen löser sig av sig själv.

Nanna och Liselott satte upp målet en skola för alla att trivas och utvecklas i och strategin för att nå dit sammanfattade de i tre konkreta punkter:

- Vi vuxna sätter kulturen på skolan vilket innebär att alla måste reagera och agera.
- Skolans ytor görs gemensamma för elever och personal.
- Skolmåltider förtärs tillsammans med eleverna.

Förslaget togs emot mycket väl av skolledningen. Lärare åter numer ”pedagogiska måltider” med barnen, vilket de får betalt för. Vaktbolaget är borta. Det är mycket lugnare, vilket bland annat innebär att flickorna på skolan inte alls drabbas lika mycket av kvinnoförnedrande behandling av pojkarna.

– Idag hör jag elever tala om att det är förbjudet med kränkande tillmälen. Tillmälena förmedlade ju budskapet att tjejerna inte var lika mycket värda, säger hon. Men vi släpar efter i det förebyggande arbetet när det mer specifikt gäller hedersrelaterat förtryck och våld.

Nanna Engdahl berättar dock om ett exempel där detta kommit upp, på den skola hon numer arbetar på. På industri-, el- och byggprogrammen går enbart killar och nästan bara invandrare. En nytillkommen del består av omvårdnadsprogrammet, med bara flickor sånär som på någon enstaka pojke i varje klass.

– När vi pratade med tjejerna inför flytten var de oroliga för att killarna skulle springa på deras del av skolan för att kontrollera dem. Ett uttryck för hederskulturen är ju att flickorna blir kontrollerade av sina bröder, och även av brödernas kompisar. Då såg vi till att de fick ett eget kafé på sina våningsplan, dit elever på andra program inte har tillträde. Det är helt enkelt låst. Tjejerna får så klart gå till övriga skolan. Men de väljer att stanna i sin del.

Ett speciellt minne från Ungdomsstyrelsens utbildning var de många spännande diskussionerna. Olika perspektiv bröts mot varandra, utifrån de olika verksamheter och yrken som deltagarna kom från. Inte minst väckte det livlig debatt, berättar Nanna Engdahl, när andra deltagare som skulle arbeta i ett projekt som hälsoinformatörer till nyanlända landsmän förklarade att svensk lag inte kunde stå över Koranen och förespråkade oskuldskravet vid giftermål.

Tierp: Öppnade ögonen för det hedersrelaterade våldet

Barbro Wiklund arbetar som specialresurspedagog på socialtjänstens Resurscentrum barn och vuxna i Tierp och har som sådan genom åren varit ute mycket i kommunens skolor. Hon är dessutom ordförande i kvinnojouren Liljan. När hon tillsammans med kollegan Siri Hallstan sökte till Ungdomsstyrelsens utbildning var de redan igång med ett treårigt projekt (2007 – 2009) om våld mot kvinnor, som var ett led i en länsomfattande Kvinnofridssatsning med stöd av Länsstyrelsen. Projekten gick ut på att utbilda alla berörda anställda inom socialtjänsten och skolan, och elever i samtliga högstadies- och gymnasieskolor. Grunden för satsningen var en handlingsplan om våldsutsatta kvinnor och deras barn, som kommunen klubbade sommaren 2009.

Det var inte det hedersrelaterade perspektivet som hade gjort dem intresserade av Ungdomsstyrelsens utbildning, utan att den skulle handla om unga kvinnor, förklarar Barbro Wiklund:

– Våld mot unga kvinnor var som en vit fläck på min karta. Jag har förstås vetat att det har funnits. Men under mina 21 år i Kvinnojouren är det vuxna kvinnor som vi har arbetat med. Till skillnad från de flesta vuxna kvinnor saknar många tjejer det vokabulär som de behöver för att kunna beskriva sin situation. Min bild var, lite tillspetsad, att många inte kunde uttrycka sig mer än med ”typ” och ”bah”...

– När jag sen började utbildningen tyckte jag först att det var en väldigt sned balans, för det var så mycket som handlade om hedersrelaterat våld. Men när jag hade hämtat mig från chocken där i början, och med facit i hand, är jag glad att utbildningen faktiskt hade det här upplägget!

– Även om utbildningen inte direkt gav mig ingången till vanliga svenska tonårsflickor, fick jag se vidden av detta med hedersrelaterat förtryck och våld. Det var något som jag inte hade kunnat drömma om i min vildaste fantasi – och jag slogs av hur det skiljer sig från det våld som jag mött under mina år i kvinnojouren.

Men det blir allt vanligare med förhållanden mellan en svensk kvinna och en man från en hederskulturmiljö, konstaterar hon.

– Vi har fått en helt annan förståelse för hur våldet kan se ut i ett sådant förhållande. Exempelvis förstår vi att det inte alltid är en snäll svärmor som dyker upp, och som skulle kunna vara till hjälp – utan att det tvärtom är satkärningen själv som styr det som händer. Det är fascinerande och förfärligt att förtrycket och våldet kan vara sanktionerat av hela släkten. Och det hela kanske har börjat med att killen har fått kämpa därhemma för att få vara tillsammans med en svensk tjej.

– Detta är någonting som vi redan tidigare har mött när vi arbetat med vuxna svenska kvinnor. Då förstod vi inte hur mannens släkt kunnat reagera som den gjort. Det förstår vi nu, säger Barbro Wiklund.

I sitt strategi-PM skrev Barbro Wiklund och Siri Hallstan att det i kommunen fanns ett fåtal personer med kunskap och kännedom om våldsutsatta kvinnor och barn och att okunskap i ämnet gav en känsla av maktlöshet och rädsla inför det man inte kan hantera vilket kunde leda till att tjänstemännen ”blundade för problemet”. Och som ett resultat av Ungdomsstyrelsens utbildning kom det hedersrelaterade förtrycket och

våldet också med i det treåriga utbildningsprojektet om våld mot kvinnor i den kvinnofridsatsning som kommunen arbetade med på ett sätt som annars inte hade varit fallet. Såväl forskare som företrädare för en kvinnojour för invandrare och Sharafs hjältar och hjältinnor har föreläst på utbildningar för socialtjänsten. Ungdomar från Sharafs hjältar och hjältinnor, och andra Fryshusprojekt delade med sig av sina egna berättelser på temadagar i gymnasiet och gjorde starkt intryck på eleverna.

Barbro Wiklund har diskuterat frågor kring våld och heder i tjejgrupper och killgrupper under två terminer på det individuella programmet på gymnasiet för invandrare som behöver ett introduktionsår (IVIK), och en ny omgång är på gång. De har genomfört mycket konkreta övningar där ungdomarna utifrån en dilemmafråga fått gå till varsitt hörn av rummet, beroende på vilket av tre svarsalternativ de valt, eller om de formulerat ett eget svar. Frågorna kunde i killarnas fall exempelvis handla om hur de skulle hantera att föräldrarna säger att deras flickvän är en slampa, eller att en flicka de varit ihop med i smyg gör slut för att hon är rädd för vad familjen ska säga, eller om hur de skulle reagera om de visste att en syster skulle gå ut på en bar. Och när killarna valt hörn fick de frågan: Varför står du där? Hur tänker du då?

– Killade gillade de här diskussionerna och övningarna. De tyckte att det var skönt att få prata och att de blev tvungna att tänka igenom frågorna, berättar Barbro Wiklund.

Det finns också spelliknande material som man kan använda för att få igång grundläggande diskussioner om barnuppfostran i föräldragrupper. Hon menar att det är sådana vägar man måste söka sig fram på, istället för att slå föräldrarna i skallen genom att säga att de ”gör fel”.

Barbro Wiklund ser egentligen inga riktiga hinder för ett förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck mot unga kvinnor. Det kan ibland finnas språkbarriärer. Men de går att komma över, bland annat genom kvinnojouren där kvinnor med ursprung i andra länder är med.

Härnösand: Verktyg för att se och förstå bättre

I Härnösand var det chefer inom socialtjänsten som tog initiativ till att fältarbetaren Lotta Prytz och socialsekreteraren Lotta Losäter gick Ungdomsstyrelsens utbildning.

– Jag hade arbetat förebyggande med invandrarflickor och vi hade haft en del tjejgrupper, berättar Lotta Prytz. Lotta Losäter kom i kontakt med hederskulturen när hon arbetade med utredningar med barn och mammor. Men vi hade inte haft några stora fall av hedersrelaterat förtryck och våld och inte heller så många invånare som kom från en hederskultur. Kommunen har på senare år tagit emot en del ensamkommande barn och ungdomar, men där fanns ju inte något problem med övervakande anhöriga.

Hon förklarar att en avsikt med att vara med på utbildningen var att ”få verktyg för att se och förstå bättre” – för dem själva som individer, men också för kommunen. Utbildningen uppfyllde också med råge deras egna förväntningar. Den gav oss mycket säger Lotta Prytz. Målet var också att de skulle hjälpa till att höja kompetensen hos kollegorna inom socialtjänsten och de har genomfört en första utbildningsdag. Men Lotta Prytz är besviken för att alltför få kom. Hon konstaterar att det finns ”en tradition att man själv avgör om man ska gå på fortbildning eller ej” och att det uppenbarligen finns en hel del som tycker att de har pluggat färdigt och kan allt.

Samtidigt ser hon exempel på ett bättre samarbete kring de här frågorna, både inom socialtjänsten och mellan kommunen, polis och andra aktörer.

I sitt strategi-PM skrev Lotta Losäter och Lotta Prytz att de ville satsa på att starta tjej-, kill- och föräldragrupper, bland invandrare, i samarbete med flera bildningsförbund. Men av varierande skäl har de hittills inte kommit igång i den omfattning som de hade tänkt sig, trots att erfarenheterna av tidigare grupper varit mycket goda. Lotta Prytz berättar om en grupp med flickor i åldern 16-20 år, från Afghanistan, Mellanöstern och olika delar av Afrika som har kommit igång.

– Tjejerna växer enormt och de diskuterar många frågor som de inte pratar om annars, om sina gränser och vad de vill i förhållande till vad någon annan vill. De får en annan inställning till sig själva. Det har en väldig betydelse. Det finns stora kulturella skillnader mellan flickornas länder och det resulterade ibland i häftiga meningsbrytningar. Det kunde exempelvis handla om hur långt man får gå i förhållande till killar och sex.

För killar har det varit svårare att få igång riktiga grupper, som träffas flera gånger. För föräldragrupper har det i tidigare omgångar funnits ett stort intresse.

– Det finns ett sug, för många föräldrar är nyfikna. Det är mycket som de inte förstår. Det finns ett stort behov av att prata, säger Lotta Prytz. I tidigare föräldragrupper har vi bjudit in människor som kommit och berättat och svarat på frågor om polisen, mödravården och familjerätten, barnuppfostran och relationer.

Lotta Prytz tycker att ett dilemma med det förebyggande arbetet är att ledningen å ena sidan säger att det är viktigt – men å andra sidan ofta inte prioriterar det, när man står inför att dra igång en aktivitet.

Årsta: Kunskap för att ställa de rätta frågorna

Lena Eidebo och Bayan Nasih arbetar som kvinnofridssamordnare respektive socialsekreterare vid stadsdelsförvaltningen Enskede, Årsta, Vantör i Stockholm. De arrangerade i slutet av november 2010 en utbildningsdag för att få personal att ”bättre känna igen och arbeta med ungdomar som utsätter eller blir utsatta för hedersrelaterat våld samt ha kunskap om andra stödninstanser”. Så presenterade stadsdelsförvaltningen syftet i en ansökan till Ungdomsstyrelsen.

Grunden för denna ansökan var ett strategi-PM från Ungdomsstyrelsens utbildning skriven av Ulrikah Reihs, som en kort tid efter utbildningen började arbeta hos ett privat vårdföretag. Men som en stafettpinne lämnade hon över sitt strategi-PM och rådet söka medel hos Ungdomsstyrelsen för en lokal samverkansutbildning. Detta gjorde Eva Britt Lönnback, kvalitetsutvecklare, och Vlasta Marcikic, avdelningschef.

Ungdomsstyrelsen beviljade stöd, om än inte hela det belopp som stadsdelen hade sökt, varefter stafettpinne lämnades vidare till Lena Eidebo, som började som kvinnofridsamordnare i april 2010, och Bayan Nasih, som kom tillbaka efter barnledighet på sommaren 2010. Och det visar sig att de inte känner till att ursprunget till satsningen är att en kollega några år tidigare gått Ungdomsstyrelsens utbildning. Men stafetten har i viss mån fungerat – även om omfattning och resultat inte riktigt blev den tänkta.

Grundidén i Reihs strategi-PM var att bilda ett brett och aktivt nätverk med representanter från utredningsenheten för barn- och ungdom och enheten för öppenvård för barn och unga, kvinnofridsteamet (med medarbetare från

försörjningsstödsenheten, vuxenenheten och barn och ungdom), fältassistenter, ungdomsmottagning, skolkuratorer och polis. Utifrån varje verksamhets kännedom om ungdomar i riskzon skulle nätverket samordna lämpliga insatser så tidigt som möjligt, med sikte på att inget fall skulle hamna mellan stolarna. Detta skulle ske genom en mycket ambitiös utbildningsplan med sex utbildningstillfällen under ett år. Men med ett mindre stöd än man tänkt sig har det bara blivit en halv utbildningsdag med en föreläsning i slutet av november 2010, då en doktorand i socialt arbete talade om hur socialtjänst och skola kan känna igen ungdomar som blir utsatta, eller som utsätter andra, för hedersrelaterat våld – och vilka stödinsatser som man kan erbjuda.

Dagen efter föreläsningen är Lena Eidebo och Bayan Nasih besvikna över uppslutningen: målgruppen bestod av 60 personer, det fanns plats i lokalen för 30 – det kom 15 (i huvudsak från olika delar av socialtjänsten och två fritidsgårdar). De resonerar om olika skäl:

- Folk har redan gått på många utbildningar och utbudet är stort. Både Länsstyrelsen och socialtjänstförvaltningen erbjuder föreläsningar med fokus på hedersrelaterat våld. De konkurrerar dessutom med utbildningar på andra områden.
- Inbjudningarna når inte alltid fram till de som skulle ha dem. De stannar hos chefer, som inte sprider dem vidare för att de själva vill sälla och bestämma vilka som ska gå. Och själva har cheferna inte tid att gå.

Avsikten med föredraget i november var enligt Lena Eidebo och Bayan Nasih att fördjupa personalens kunskaper om hedersrelaterat våld med den senaste forskningen. Kvar av nätverkstanken var ett tänkt inslag med diskussioner om hur man skulle kunna gå vidare. Men de konstaterar att diskussionsfrågorna om detta inte riktigt hängs med.

En diskussion handlade om att samverkan var större på 1990-talet då socialtjänst, skola och fritidsverksamhet arbetade närmare varandra. Sedan dess har många skolor privatiserats, och friskolorna tycker inte alltid samverkan med socialtjänsten är deras sak, och stadsdelsförvaltningarna har slagits samman och blivit större och avstånden därmed längre. Lite talade man om vad man gör och vad man skulle kunna göra i stadsdelen – men det blev lite av en försvarsreaktion: ”vi gör vad vi kan göra med de resurser vi har”.

Bayan Nasih och Lena Eidebo menar dock att det med mer kunskap går att göra mer med de resurser som finns:

- Många utbildningar och föreläsningar ger den enskilde medarbetaren större kunskap. Men utmaningen är att kunna omsätta den nya kunskapen i det dagliga arbetet, tillsammans med kollegor. En nyckelfråga är att komma in i ett tidigt skede och påverka familjerna. Det räcker inte att begränsa sig till akuta åtgärder, som att erbjuda skyddat boende.

En del kvinnor tackar nej till skyddat boende trots att en hotfull situation – då gäller det att socialsekreteraren har kunskap nog för att kunna ställa de rätta frågorna. Bayan Nasih berättar om ett exempel där kvinnan, vid en förnyad kontakt och med de rätta frågorna ställda, förklarade att hon hade varit rädd för att ett brådstörtat uppbrott med skyddat boende, som hon blivit erbjuden, skulle ha lett till ett krig mellan hennes och mannens familjer.

– Man måste förstå sammanhanget för att veta hur man ska lyssna och ställa frågor, säger hon. Och man kan inte jämställa hedersrelaterat våld med annat våld i familjen. Kunskapsbrister handlar inte alltid bara om hederskulturfrågor:

– Kanske har man i socialtjänsten inte tillräckligt med kunskaper om en samtalsmetodik som är anpassad för ungdomar. Man får inte alltid fram rätt information. Det gäller att följa flickan oavsett om hon går tillbaka till sin familj eller ej, säger hon.

Umeå: Inspiration till att ta nya tag

Lasse Jacobson är socionom och sociolog och arbetar med flyktinginvandrare i Umeå vid Ersboda familjecentral (samlokalisering av landstingets barnavård, skolans elevhälsa och socialtjänst). Han hör till en av de deltagare i Ungdomsstyrelsens utbildning som redan hade en hel del erfarenheter av arbete, och samarbete, kring hedersrelaterat förtryck och våld – och upp- och nedgångar för samarbetsprojekt kring dessa ämnen. Det började redan 2003–2004 med ett nätverk i Västerbotten mot hedersrelaterat våld i anslutning till att landstinget skulle skapa en handlingsplan. Man insåg tidigt vikten av att få med representanter för olika invandrargrupper och – organisationer i nätverket. Genom nätverket, som fungerar än idag, utbyter man kunskaper och berättar om vad man gör. Länsstyrelsen uppmanade 2005 nätverkets deltagare att ansöka om medel för projekt och inom individ- och familjeomsorgen i Umeå ansökte de om stöd för att arbeta fram en handlingsplan. Den är faktiskt fortfarande inte färdig i slutet av 2010, men den sägs bli det under 2011.

– Vi har inte varit överksamma. Vi har bjudit in folk till olika möten och samlat in material. Genom studiebesök i Stockholm och Uppsala och lokala utbildningar med bland annat Sharaf Hjältar och Orienthälsan ha vi skaffat oss en bra samsyn om vad som behöver göras. Men det har varit en snurr med omorganisationer och personbyten, säger Lasse Jacobson. Han påpekar att en handlingsplan inte tar lång tid att få ihop om man klistrar och klipper ihop lite allmänna målsättningar och principer. Men här gäller det att det ska hända något i vardagen, så att man agerar på rätt sätt i det förebyggande arbetet. För de akuta lägena finns det rutiner som fungerar.

– Vi ska inte få en vacker hyllvärmare till. Det finns det många av, säger han.

Lasse Jacobson såg tidigt att samordning mellan olika aktörer var väldigt viktigt. Det krävs mer än tillfälliga projekt och eldsjälur för att samverkan ska bli något bestående och förankrat. I en ambitiös satsning på ett sådant samarbete i Umeå deltog barn- och ungdomspsykiatrin inom landstinget och företrädare för skola, fritidsverksamhet, flykting- och invandrarintroduktion och socialtjänsten. Inspiration från och samarbete med Rädda Barnen i Umeå har varit viktigt. Genom Rädda Barnen kom han, på en nationell konferens 2007, också i kontakt med män som arbetade med att påverka människor i hederskulturmiljöer.

Med detta i bagaget deltog han i Ungdomsstyrelsens nationella utbildning 2008.

– Vi hade bra och kunniga föreläsare som visade på stort engagemang och de vidgade mina vyer, säger Lasse Jacobson. Kursen gav fördjupade kunskaper, kring mäns våld mot kvinnor och särskilt hedersrelaterat våld. Det gäller att förstå vad det innebär för att kunna samla krafter för att försöka minska det.

Mötena med andra som arbetade med hedersrelaterade frågor på andra håll inspirerade honom också till att ta nya tag och det gav honom kraft för att gå emot en nedläggning av samarbetsgrupper, när bidrag från Länsstyrelsen tog slut.

– Jag argumenterade för att vi bara var i början på arbetet. Vi hade fortfarande ingen handlingsplan i kommunen. Det fanns ett stort kunskapsbehov bland anställda som möter människor som drabbas av hedersrelaterat förtryck och våld. Vi har haft flera allvarliga fall i Umeå, säger han.

Lasse Jacobson berättar om några spår som de nu har satsat på, för att gå från ord till handling. Det första är en konsultationsgrupp med sex–sju specialkunniga personer med olika hemhörighet, som hjälper anställda inom Umeå kommun och landstinget med vägledning och stöd i arbetet. Det innebär en rejäl kunskapsuppbäckning för enskilda handläggare, förklarar han. Ett annat spår är att de i anslutning till en förberedelseklass för nyanlända flyktingbarn och ungdomar startar en föräldraintroduktion, som tar upp frågor om synen på barn och barns rättigheter, för att introducera värdegrunden i den svenska skolan och det svenska samhället.

Till hindren för det förebyggande arbetet pekar han utan att tveka på personal – och organisationsförändringarna – hans erfarenhet är att ”för mycket liv och rörelse” har stoppat upp lovande satsningar. Som möjligheterna för det förebyggande arbetet, förutom detta att ha arbetet väl förankrat på ledningsnivå i de berörda verksamheterna, pekar han på att bygga upp kunskaper hos föräldrar i hederskulturmiljöer:

– Om vi kan informera föräldrarna om att vi i det här landet inte tolererar några former av hedersrelaterat förtryck och våld, att alla barn har rätt till sexualundervisning och att tvångsgifte är förbjudet, så kan föräldrarna lättare stå emot trycket från släktingar och andra i omgivningen.

Bergsjön: Besvikelse och frustration i den mest våldsdrabbade förorten

I sitt arbete som familjebehandlare i Bergsjön i Göteborg såg Stig Andersson att det fanns våld med i bilden i åtta av tio familjer, som han och kollegan Karin Lunde mötte. När det var kvinnor under tjugio år som drabbades, handlade det nästan enbart om hedersrelaterat våld. Det var familjer präglade av kyskhetstänkande och ojämställda relationer, där männen inte sällan var betydligt äldre. Den här mörka verkligheten var bakgrunden till att de två familjebehandlarna anmälde sig till Ungdomsstyrelsens utbildning. Stig Andersson är mycket nöjd med kursen – och lika missnöjd och kritisk mot hur man hanterar frågorna på hemmaplan.

– Det var bra och pålästa föreläsare, varav en del var kontroversiella som tänkte annorlunda, och jag uppskattade mångfalden. Vi två som kom från Bergsjön ville träffa andra eftersom vi kände att vi var isolerade, det var bara vi som arbetade med de här frågorna hemma. Och det som gav mest var faktiskt också erfarenhetsutbytet med andra. Det skedde ofta på raster och pauser, inte minst vid måltiderna bearbetade vi saker som kommit upp, men också på diskussionerna efter föreläsningarna förstås. Därför gillade jag också uppläggningsen, där vi jobbade en halvdag och två heldagar i sträck, då vi levde med de här frågorna och inte behövde bry oss om vardagslivet. Vi satt länge på kvällen och pratade, åkte hem för att sova och sen upp igen för att fortsätta. Det är en stor skillnad mot halvdagskurser som drunknar i vardagen.

Kontakterna med de andra fortsatte efter kursen och det förekom några återträffar som kursarrangören ordnade. Men i takt med att en del bytt jobb har återträffarna minskat.

– Men alla vi som träffades efter utbildningen har på hemmaplan fått jobba hårt i början för att få folk lyssna på oss och inse att vi har något värdefullt att komma med.

Stig Andersson och Karin Lunde hade själva i sitt strategi-PM föresatt sig att påverka en revidering av en lokal handlingsplan mot våld mot kvinnor och barn i nära relationer. Inte minst ville de göra den konkretare. Ett mycket enkelt förslag var att förse varje medarbetare med ett exemplar av Göteborgs stads handbok. En enkät hade nämligen visat att bara 20 procent hade den på sitt rum, men av de som hade den tillgänglig hade de allra flesta läst den och haft nytta av den. Det hjälps inte att den finns på nätet, där blir den inte läst, menade Stig Andersson och Karin Lunde. En annan viktig fråga är att man också måste arbeta med förövarna, inte bara offren.

Men till Stig Andersson och Karin Lundes stora besvikelse föll deras förslag platt till marken: i handlingsplanen ändrade den ansvarige några ord, men i praktiken var det precis samma text som förut. ”Löjlig prestige” är den enda förklaringen som Stig Andersson kan se och själv engagerar han sig politiskt för att på den vägen kunna påverka hur kommunen satsar på frågorna. Han tycker att utvecklingen på många sätt har gått bakåt. Tidigare fanns exempelvis en aktiv jämställdhetsgrupp som drev frågorna om hedersrelaterat våld inom socialtjänsten.

– Nu sitter där bara chefer som saknar fackkunskap och jag vet inte om gruppen ens har träffats de senaste åren.

Stig Andersson genomförde 2008 en kartläggning av mäns våld mot kvinnor i Bergsjön, med projektstöd från Länsstyrelsen. I den digra rapporten, som väckte stor uppmärksamhet i tidningarna när den publicerades i början av 2009, konstaterar han bland annat att våld mot kvinnor är mer omfattande i Bergsjön än någon annanstans, mer än i Stockholms och Malmös mest problemtyngda förorter.

Stig Andersson berättar om de reaktioner som kartläggningen väckte hos ansvariga på tjänstemannasidan i kommunen. De tyckte att det var hemskt att rapporten kom ut i tidningarna, det vill säga, inte att verkligheten var hemsk och att man måste göra något åt det.

Bland politikerna var dock reaktionen annorlunda: över partigränserna ställde sig männen i stadsdelsnämnden bakom ett upprop om att nu fick det vara nog, att de inte tänkte vara passiva åskådare och att de därför tänkte ”stärka arbetet med att skapa kvinnofrid i Bergsjön”. Men Stig Andersson är besviken och tycker att det går trögt. Man talade om att han skulle få ta upp frågorna på arbetsplatsträffar, men hittills har det bara blivit vid få tillfällen.

– Man har genomfört en del halvdagsutbildningar. Men när kunskapen inte används i arbetet klingar den av, säger han. Det går inte bara att gå tillbaka i folkhavet av handläggare.

Falkenberg: ”Mellan två kulturer” – utbildning av nyckelpersoner

Louise Klintefjord är brotts- och drogförebyggare på Falkenbergs kommun och har deltagit i arbetet med en omfattande utbildningsinsats under 2009 och 2010 kring hedersrelaterat förtryck och våld i två steg. Något som har påverkat dem att göra denna satsning är två allvarliga fall av hedersrelaterat våld som berör kommunen. I ett fall mördades en kvinna av sin man sedan hon lämnat honom. I ett annat fall blev en kommuninvånare, som var på besök i sitt ursprungsland, skjuten av en kusin, med livslång invaliditet som följd.

– Vi har många flyktingar och andra invandrare i förhållande till kommunens storlek. Många kommer från länder med kyskhetskultur och för med sig den problematiken hit, berättar hon. För att bli bättre på att möta de tjejer som drabbas behöver vi mer kunskap, oavsett om vi arbetar på fritidsgårdar, skolor, vid ungdomsmottagningen eller inom socialt behandlingsarbete.

– Om en ung svensk tjej mår dåligt söker vi efter stöd i hennes nätverk, med familj och släkt. Men det nätverket kan vara det största hotet mot en flicka i en hederskulturmiljö.

Under 2009 och 2010 genomförde Falkenbergs kommun en satsning på utbildning i två steg. I första steget föreläste Eva Ohlson, konsult och projektledare för ungdomsprojektet Skruv, som drivs av kvinnojourerna i Halland, för ett 80-tal nyckelpersoner inom kommunen.

Eva Ohlson har tillsammans med bland andra en skolkurator i Falkenberg, Katja Geertinger deltagit i Ungdomsstyrelsens nationella utbildning. I ett andra, och mer omfattande och avancerat, utbildningssteg använde sig Ohlson av Ungdomsstyrelsens utbildningsupplägg, med vissa lokala anpassningar. Flera av föreläsarna var desamma som på Ungdomsstyrelsens utbildning. Temat var Mellan två kulturer och utbildningen, var fördelad på tre tvådagarskurser från november 2009 till april 2010, med en uppföljning under en processdag i september 2010.

– Vi samarbetade den här gången med Halmstad, ungefär lika många deltagare kom från de två kommunerna, berättar Louise Klintefjord.

På processdagen sammanfattade deltagarna sina intryck och erfarenheter och diskuterade sitt fortsatta arbete kopplat till utbildningen. Utifrån diskussionerna formulerade man fem nyckelproblem för det förebyggande arbetet inom det här området:

- Brist på kunskap om problematiken i skolorna.
- Fördomar och rädsla.
- Eldsjälsarbete.
- Att få legitimitet att arbeta med frågan i den egna verksamheten.
- Brist på inflytande från målgruppen.

De diskuterade problemens orsaker, möjliga lösningar och konkreta åtgärder. En enkät visade att i stort sett alla deltagare på processdagen var nöjda med dagens upplägg och innehåll. De tyckte att utbildningen var till nytta för deras arbete idag och i framtiden. De uppskattade samarbetet mellan verksamhets- och yrkesområdena och över kommungränserna.

Kriminalvården: Förebyggande arbete i fängelserna

– På vår utbildning var vi de enda som arbetade med män och förövare av hedersrelaterat våld. Nu fick vi möjlighet att sätta oss in i ungdomarnas situation mer påtagligt. Vi fick en starkare känsla för problemen och såg omfattningen. Det berättar Birgitta Larsson från Kriminalvården Syd, som tillsammans med kollegan Eva-Karin Eriksson redan hade startat ett hedersvåldprojekt, när de anmälde sig till Ungdomsstyrelsens utbildning.

Birgitta Larsson har på olika sätt arbetat ända sedan mitten av 1990-talet med program för att påverka män som misshandlat kvinnor. Hon upplevde därför att utbildningen för sin egen del hade lite övervikt av kvinnovåld i allmänhet.

– Visst var det ibland repetition, men det var gediget och det fastnade. De flesta föreläsare var kanon och en av dem har vi senare använt som föreläsare hos oss. Men lite kunde jag känna att vi kunde hoppa över, för att istället gå in mer på hedersrelaterat våld. Kanske borde man göra någon nivågruppering av sådana här utbildningar, beroende på bakgrund. Så diskuterar vi själva inför föreläsningdagar inom Kriminalvården.

Birgitta Larsson arbetar på regionkontorets stab med de sexton brotts- och missbruksprogram som man bedriver på fängelser och häkten. Två handlar om mäns våld mot kvinnor och sexualbrott. Flertalet program kommer från Kanada, England och USA. Forskare följer och utvärderar dem för att se om de får klienterna att tänka i nya banor.

Så tidigt som 1995 började hon själv arbeta med ett handlingsprogram för klienter som misshandlat sin partner. Det lade man ner 2004 för att det fanns ett för litet underlag för att vetenskapligt utvärdera det. Hon har också hjälpt Malmö stad att bygga upp sitt första handlingsprogram mot våld mot kvinnor, med projektmedel från Brå och Länsstyrelsen. Av Länsstyrelsen fick hon medel för ett projekt där första steget var i att i liten skala utbilda personal inom kriminalvården, för att de skulle få upp ögonen för hedersrelaterat våld. Nästa steg blev en föräldracirkel på arabiska med klienter på anstalter. Dessa har byggts ut till bredare samtalscirklar.

– I grupperna diskuterar männen om alla typer av relationer, till barn och kvinnor, till arbetskamrater och till samhället i stort. De diskuterar frågor kring migration, integration, jämställdhet, kultur och hederskultur. Det här är inte en brottsbekämpande aktivitet i traditionell mening, men det kan i praktiken fungera som det. Vår ambition är att få deltagarna att börja tänka och reflektera. Utgångspunkten är att möta klienterna där de är. Alla kan säga vad de tycker. Ingen säger ”du tycker fel”.

– Det är bra att blanda yngre och äldre, inte minst när man talar om barnuppfostran. Vid ett tillfälle var det en ung man som hävdade att man måste slå sina barn för att uppfostra dem. Då sade en äldre man: ”Det trodde jag också. Nu vill inget av mina barn ha kontakt med mig. Jag önskar att jag kunde vrida klockan tillbaka.”

Många har fått aha-upplevelser. Pappor till döttrar har talat om hur mycket de älskade sina flickor när de som små hade full frihet – varför skulle de inte få ha den friheten när de blev äldre?

I projektet har de tagit fram en manual för cirklarna. De har också producerat ett arbetshäfte med informationsavsnitt och diskussionsfrågor om hedersrelaterat förtryck och våld, som kriminalvården de senaste åren har använt vid arbetsplatsträffar i hela landet.

Två av fyra i projektgruppen talar arabiska och de är också samtalsledare. En av dem, som har utbildat chefer i kriminalvården i dessa frågor, söker tillsammans med en kollega från Malmö högskola, medel för att kartlägga hur många av de intagna som har begått hedersrelaterade brott och hur de ska kunna få ett fungerande behandlingsprogram.

Birgitta Larsson hoppas att det som varit projekt snart kommer att kunna omvandlas till ordinarie verksamhet inom Region Syd och flera andra regioner inom Kriminalvården. Med tillfälliga lösningar blir det svårt att rekrytera och behålla tillräckligt kvalificerade samtalsledare, påpekar hon, för de har ofta sådana kvalifikationer att många vill använda deras kunskaper.

Kriminalvården har börjat med cirklar på arabiska, eftersom det är det största språket bland dömda för hedersrelaterade brott. Romska, turkiska och somaliska skulle kunna vara nästa språk. Det blir praktiskt svårare med kurdiska, som i praktiken är flera språk. Även när det gäller personer från Iran är språksituationen mer komplicerad.

Lundby: Fastighetsskötare vågar fråga

I stadsdelen Lundby i Göteborg har de tagit ett annorlunda grepp mot våld mot kvinnor: de har utbildat ett femtiotal fastighetsskötare och anställda vid bostadsbolagens störningsjourer om våld i nära relationer. Detta samarbetsprojekt genomförde stadsdelsförvaltningen, fastighetsägarföreningen, polisen och det lokala brottsförebyggande rådet, med ekonomiskt stöd av det nationella brottsförebyggande rådet. Projektet hette Våga Fråga och namnet säger precis vad det handlar om: människor som i sitt arbete kommer i kontakt med kvinnor som misshandlas i sina hem ska våga fråga – och våga informera om hur de kan få hjälp.

Ett utbildningsföretag intervjuade före utbildningen fastighetsskötare och störningsjouranställda om hur de har mött problemet och hur de hanterat det. På utbildningen fick deltagarna grundläggande fakta om våld i nära relationer, och utifrån intervjuerna diskuterade man och genomförde rollspel kring verkliga situationer. Med sig hem fick de ett litet kort, där det på ena sidan under rubriken *Blir något utsatt för våld* finns en checklista i fem punkter:

- Våga fråga – ställ raka frågor.
- Förmedla kontakt för stöd och hjälp.
- Vid akuta situationer – ring polisen.
- Är du osäker? Ring och fråga!
- Finns det barn i lägenheten, ring socialtjänsten.

På kortets baksida finns telefonnummer till instanser dit man kan förmedla kontakter eller själv ringa för rådgivning.

I projektet ingick också nätverksträffar mellan fastighetsskötare, socialtjänsten och polisen, för ökad samverkan och kunskapsinhämtning. Vid ett tillfälle föreläste en person som arbetar med hedersrelaterat våld, vilket ledde till att intresserade deltagare bildade ett lokalt nätverk kring hedersrelaterat våld.

Malin Uller, som vid den här tiden var samordnare för det lokala brottsförebyggande rådet, hade gått Ungdomsstyrelsens utbildning och ansökte om medel för att sprida erfarenheterna i Göteborgsområdet, på en halvdagskonferens i juni 2009. Christian Nilsson, som efterträtt Malin Uller som brottsförebyggarsamordnare i Lundby, berättar:

– Vi mötte ett stort intresse. Det blev fullsatt med hundra deltagare och vi hade bra diskussioner.

– En av de stora möjligheterna för ett förebyggande arbete är samverkan mellan olika aktörer. Det samarbete vi hade i Våga Fråga har fortsatt efter att projektet var slut. Det pågår diskussioner om något slag av vidareutveckling.

I slutrapporten från projektet konstaterar man att den viktigaste lärdomen är att det är fullt möjligt att involvera fler aktörer än man traditionellt tänker på när det gäller förebyggande arbete mot våld i nära relationer – men det är viktigt att anpassa utbildningen till målgruppens verklighet.

Kommunförbundet Skåne: Hitta nya samarbeten för att möta nyanlända

Margarita López, projektledare vid Kommunförbundet Skåne, är socionom och kom till Sverige från El Salvador för drygt 20 år sedan. Hon har arbetat med invandrare och hälsofrågor i Lund, Malmö och Region Skåne och idag arbetar hon med att förbereda ett större projekt, Plattform för migration och hälsa. Viktiga delar i det projektet blir våld i nära relationer samt sexualitet och reproduktiv hälsa.

– Ska man arbeta förebyggande gäller det att utgå från det som är gemensamt istället för att börja med skillnaderna, för att åstadkomma en dialog, säger Margarita López. Det är viktigt att få igång diskussioner med ett invandrarperspektiv, där man tar hänsyn till hur människor blir påverkade av att byta land, understryker hon. För många är det en svår omställning, som för en del i värsta fall kan leda till psykisk ohälsa.

När Margarita López gick Ungdomsstyrelsens utbildning var hon projektledare för en treårig satsning som Partnerskap Skåne¹ gör på samhälls- och hälsokommunikatörer. Dessa ger nyanlända invandrare och asylsökande kunskap om såväl hälsofrågor som om det svenska samhället, på deras eget språk och så tidigt som möjligt. Målet är att snabbare integrera människorna i deras nya land. En del i detta är att förebygga våld i familjen, vilket var skälet till Margarita López tillsammans med de sex medarbetarna i projektet deltog i Ungdomsstyrelsens utbildning.

– Utbildningen var jättebra, med olika teorier från forskning blandat med erfarenheter av hur man jobbar i praktiken. På vissa områden gav det mig nya perspektiv. Det fanns sådant som jag hade funderat på, som andra redan hade prövat.

Diskussionerna under undervisningen, inte minst med deltagare som är muslimer, gav henne nya tankar om att jobba helt annorlunda. Till exempel att involvera religiösa ledare, som imamer, och ”andra som betyder någonting” i det förebyggande arbetet. Detta tog hon också upp i sitt ovanligt idé- och faktsäckade strategi-PM som beskrev förutsättningarna och utmaningarna för att nå fram med information och kunna diskutera heder och våld i tre stora grupper: somalier, kurder och arabisktalande.

Som generella riktlinjer lyfte de fram bland annat följande.

”Nå föräldrarna så tidigt som möjligt med information om livet i Sverige och barnens rättigheter, mänskliga rättigheter och mångfald.

Förebyggande arbete mot våld i nära relationer bör ges till målgruppen i form av dialog. Det gäller att inplantera en attitydförändring hos föräldrarna så att de avhåller sig från våld mot unga kvinnor. Om man misstänker att en ung kvinna är utsatt för våld är samtal med föräldrarna det viktigaste.

Stärka familjen genom att informera dem om det nya landet och hur familjestrukturen kan komma att förändras här i landet på grund av jämställdhet och barns och kvinnors rättigheter. Familjen kan också stärkas med parterapi och familjeterapi av personer med kultur- och språkkompetens.”

I sitt strategi-PM pekade hon också på att personer som arbetar inom olika myndigheter bör utbilda sig om andra kulturer, för att de ska kunna hantera och förstå problemen bättre.

¹ Partnerskap Skåne är en samverkan mellan kommuner, regionala myndigheter och föreningslivet i Skåne.

Det gäller att bearbeta rädslan hos föräldrarna att myndigheter ska ta barnen ifrån dem. Korta och intensiva kurser för föräldrarna om våld mot unga kvinnor, där man tar upp familjerätt och mänskliga rättigheter, kan ge ett gott resultat. Kommuner i samarbete med de religiösa samfundet bör erbjuda stödaktiviteter för familjer, särskilt ensam stående mammor. Och man talar om att genom dialogprojekt väcka invandrarföreningars intresse och engagemang för frågor som rör våld mot barn och kvinnor ur ett jämställdhetsperspektiv.

Idéerna från denna strategi-PM och från utbildningen har Margarita Lopéz använt sig av såväl under sin tid som projektledare för samhälls- och hälsokommunikatörer, som i sitt nuvarande arbete med det nya projektet. Hon tror mycket på samarbete med olika aktörer som från olika håll närmar sig det här svåra området, förutom religiösa ledare och invandrarföreningar, exempelvis RFSU och ungdomsprojektet Sharafs hjältar och hjältinnor.

Bilaga 5

STADSDELSDIALOGEN Ett koncept rotar sig

November 2010

Lars Göran Karlsson

Lars Göran Karlsson
Sociologiska institutionen Umeå universitet
e-post: lars-goran.karlsson@soc.umu.se
tfn: 0046-702101484

Innehåll

EN SATSNING.....	3
Projektidén.....	3
Attityden.....	4
Dialogen.....	5
Hållningen.....	5
EN UPPFÖLJNING.....	5
Om ett sätt att verka.....	6
Om en verkan.....	7
INTRYCK.....	7
Bas och dynamik.....	7
Verkande och verkan.....	8
Att ta saken i egna händer.....	9
Att ta i saken.....	10
Begränsningar	10
Utvägar.....	11
REFLEKTIONER.....	12
Ansamling och utbyte.....	12
Inte enkelt men komplext.....	13
Friktioner.....	14
Umgängesregler.....	15
ETT RHIZOM.....	16
Underifrån.....	16
Horisontalt.....	17
ETT OMDÖME.....	18
En ekvation att lösa ut.....	19
Ett koncept rotar sig.....	19
Referenser.....	20

En satsning

'Satsning' betyder 'det att satsa', såväl att ta sats för en ansträngning, som att tillföra av egna tillgångar, förmågor och ansträngningar, för att bidra till en positiv utveckling (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogen ingår som en särskild projektsatsning inom ramen för det regeringsuppdrag som Ungdomsstyrelsen har under 2007-2010 rörande genomförande av utbildningar och insatser som kan förebygga mäns våld mot kvinnor och unga flickor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck eller, mera generellt, våld i nära (köns)relationer och hedersrelaterat våld och förtryck mot såväl män som kvinnor. Syftet med denna särskilda satsning är en mobilisering av civilsamhället i dessa frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter och genom denna mobilisering en såväl fördjupad dialogbaserad kunskap i dessa frågor som en lokalt väl förankrad verksamhet. Stadsdelsdialogens medverkande aktörer har sina förankringar och verksamheter i Rinkeby och Kista i Stockholm, Gunnared i Göteborg samt Södra Innerstaden och Rosengård i Malmö.

Föreliggande kommentarer försöker ge en bedömning av satsningen, dess ambition och verkan på basis av en kontinuerlig processuppföljning av det nätverksbygge, de konkreta insatser och förhållningssätt som har utvecklats och tillämpats inom ramen för satsningen, såväl på lokalt plan som från Ungdomsstyrelsens sida. Utformade som en kommenterande bedömning i spåren av ett händelseförlopp som i hög grad har varit ett sökande och trevande för att etablera och från central myndighets sida överlämna ett uppdrag till lokalt baserad civilsamhällelig verksamhet med nämnda ändamål.

Här lämnade kommentarer och bedömningar är avsiktligt kortfattade och koncentrerade med så omedelbar referens som möjligt till projektsatsningen i sig. Avsikten är att de senare skall kompletteras med mera utförliga iakttagelser och kommentarer i relation till ett mera utvecklat perspektiv på mänskliga rättigheter, jämlikhet och medborgarskap i relation till civilsamhälleliga och offentliga insatser i samverkan för påverkan och förebyggande vad gäller skilda värderings- och handlingsmönster och demokrati.

PROJEKTIDÉN

'Projekt' betyder både insats eller arbete för att uppnå ett visst (större) resultat genom tillämpning av en viss metod och idén om denna metod (Nationalencyklopedins ordbok).

Projektsatsningen Stadsdelsdialogen handlar om att utveckla former för att utveckla och stärka lokalt arbete underifrån för att motverka och förebygga våld i nära relationer, mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld mot unga tjejer och killar och härigenom skapa ett mer jämställt och demokratiskt samhälle. Med lokalt arbete underifrån avses här ett arbete med tydligt medborgarskapsperspektiv, i nära kontakt och i direkt möte med de berörda grupperna: unga och äldre.

Inom projektet mobiliseras lokala krafter från det civila samhället för att i samverkan med offentliga aktörer, representerade av såväl företrädare för lokala förvaltningar som Ungdomsstyrelsen, utveckla ett samarbete på basis av ömsesidig kommunikation och utbyte för utåtriktade dialoger, möten och utbildningar som avses stärka mänskliga rättigheter och jämställdhet. Utåtriktade i meningen både mot tjänstemän och handläggare (till exempel inom socialtjänst, fritids- och kultursektor), organisations och föreningsaktiva (inom ideell sektor, folkrörelser och frivilligrörelser) på det lokala planet som lokalt boende befolkning, unga och äldre. Projektet är i denna mening dels inriktat mot dialog och kompetenshöjande åtgärder vad gäller lokalt verkamma aktörer av olika slag, civilsamhälleliga som offentliga, med syfte att vidga och fördjupa såväl gemensam förståelse som samverkan. Dels också inriktat mot möte och dialogiskt utbyte med medborgare och befolkning, i stort syftande till demokratiskt samtal, dialog och ömsesidig påverkan.

Projektet handlar på det principiella planet om mobilisering underifrån, om partnerskapssamverkan på grundval av en annan fördelning av uppdrag och ansvar mellan offentligt och civilsamhälleligt, om ett möte och en påverkan när det gäller värderings- och handlingsmönster samt om kunskap och värdegrund, värderingar, attityder och förhållningssätt, för ett sådant arbete i linje med sådan påverkan.

Viktigt i sammanhanget är att påpeka att Stadsdelsdialogsatsningen kom till i en nära ömsesidig kommunikation mellan Ungdomsstyrelsen och ett samarbete mellan Rinkeby Folkets Hus, ABF Norra Storstockholm och Kista Folkhögskola baserat på en samsyn, ett samlat kontaktnät och en djup förankring i föreningslivet och bland de boende i Rinkeby och Kista stadsdel. Den gemensamma programförklaringen för vad som kom att kallas Bysnacket deklarerar att den gemensamma utgångspunkten tar sin avstamp i frågan om medborgarskapet, de medborgerliga rättigheterna och skyldigheterna, intimt förknippade med samhällets värderingssystem: ”Stora delar av befolkningen i vår stadsdel kommer från andra kulturer och sättet att förhålla sig till dessa frågor kan vara annorlunda än det som anses gängse i Sverige. Det som kan förefalla vara en motsättning behöver inte alls vara det när frågan har diskuterats på människors egna villkor. I vissa fall kan det förekomma motsättningar som är reella, men även dessa måste diskuteras och belysas och i de fall då detta strider mot de medborgerliga rättigheterna/skyldigheterna – utmanas”, och vidare med tillägget att ”Det är genom att bredda och fördjupa denna ömsesidiga dialog som vi tror att den gemensamma värdegrunden kan stärkas och därmed varaktigt förbättra förutsättningarna för ett framgångsrikt arbete för jämställdhet och mot våld och förtryck” (www.bysnacket.se).

Stadsdelsdialogprojektet har sin upprinnelse i en bestämd ambition att befrämja lokal dialog om jämställdhet och värderingar i förortsmiljöer där olika kulturtraditioner och religioner korsas. Med den uttalade avsikten att utveckla ett fungerande och konstruktivt, inte motsättningsskapande eller stigmatiserande, förhållningssätt bland civila organisationer och i det lokala samhället när det gäller mobilisering i frågor som rör mänskliga rättigheter och jämställdhet, liksom utveckling av handlingsplaner för ett förebyggande arbete mot våld mot kvinnor. Stadsdelsdialogen, vars första beteckning var Stadsdelsbaserad normdialog i civilsamhället, bygger på Bysnackets grundläggande idé. Idén tillkom som särskild satsning vid sidan av den nationella utbildningen kring insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, det stora uppdraget inom ramen för Ungdomsstyrelsens regeringsuppdrag. Stadsdelsdialogens motivering är att det som behövs inte bara är en samverkan mellan myndigheter, institutioner och organisationer, med invitation till kunskaps- och kompetensutveckling, utan också en invitation till de som lever mitt i och aktivt verkar underifrån i den vardagliga verklighetens realiteter av ojämlikhet och kränkning av mänskliga rättigheter, våldsrelaterade såväl som andra.

ATTITYDEN

'Attityd' betyder inställning till något bestämt, förhållningssätt till och känsla inför (Nationalencyklopedins ordbok).

Den grundläggande och uttalade attityden i Stadsdelsdialogen har att göra med inställningen till några kritiska aspekter. En handlar om individens individuella rättigheter kontra kollektivets krav där kollektivets krav kan vara mycket starkare än individens röst. En annan aspekt handlar om generationsklyftor där unga människors perspektiv ställs mot föräldrars. En tredje aspekt handlar om när det gäller angelägenheten av unga människor inflytande och utrymme som resurs i samhällsutvecklingen. Stadsdelsdialogen avser i alla dessa avseenden att verka för att alla med sina varierande kulturella bakgrunder i det lokala sammanhanget skall ha möjlighet att i ett öppet och respektfullt samtalsklimat. Med förståelse för olika perspektiv och med utgångspunkt i individens rätt och jämställdhetens krav och villkor samt ett likaberättigande mellan könen. Och för att alla skall kunna utveckla ett eget liv och en egen värdegrund i relation till frågor om mänskliga rättigheter, jämställdhet och demokrati.

DIALOGEN

'Dialog' betyder samtal där olika synpunkter och ståndpunkter ömsesidigt respekteras och eventuellt utbyts (Nationalencyklopedins ordbok).

Ytterligare en ståndpunkt i Stadsdelsdialogen är frågan om dialog. Dialogen är inte värdenneutral. Den tar sin utgångspunkt i alla människors lika värde. Men den kan inte kommenderas fram, utan måste praktiseras inviterande och öppet bland berörda och utifrån människors egna verkligheter, problem och möjligheter. Dialogsatsningen avses nå de som vanligtvis inte deltar i det demokratiska samtalet, inte ens via lokalt verksamma föreningar, samtidigt som en mobilisering för dialog skall ske genom lokala aktörer som har ett förtroende bland de boende samt enskilda aktörer, föreningar, organisationer och rörelser, även offentliga parter, som arbetar med frågor kring demokrati, jämställdhet och mänskliga rättigheter.

HÅLLNINGEN

'Hållning' betyder visad inställning till någon eller något i viss fråga (Nationalencyklopedins ordbok).

Den grundläggande hållningen i Stadsdelsdialogen kan sammanfattningsvis utläggas som att få upp värdekonflikter till ytan, att konfrontera dem med dialog, realistiskt och varsamt, försiktigt utan kränkningar, samtidigt som inte avstå från att främja mänskliga rättigheter, lika värde och lika ställning för alla. Helt i linje med följande deklARATION från Unni Wikan med anledning av utgivningen på svenska av hennes bok *Om heder* 2009: "Värdekonflikt är ett ofta använt ord i vår tid; det syftar på reella, grundläggande uppfattningar om rätt och fel, gott och ont, som ligger och guppar under mycket av det vi kallar dialog. Få upp värdekonflikten till ytan, är mitt råd. Konfrontera den, se den i ögonen och fortsätt gärna med dialog, men i realistisk mening. Ta tjuren vid hornen, varsamt och försiktigt, ja. Man ska helst inte kränka. Men vi ska inte heller avstå från att söka främja lika värde och lika ställning – mänskliga rättigheter – för alla medborgare i vårt samhälle. Det kommer att kräva konflikt. Utan konflikt ingen väg framåt" (se Bokförlaget Daidalos' kvartalsboksbroshyr december 2009).

En uppföljning

'Uppföljning' betyder bedömning av utveckling av och (grad av följdriktig) riktning/inriktning hos något (Nationalencyklopedins ordbok).

Uppdraget att kommentera och bedöma Stadsdelsdialogprojektet har konkret bestått i att följa och observera Stadsdelsdialogprojektet vid de möten, olika arrangemang och utbildningar som skett inom ramen för projektets satsning i Rinkeby/Kista (Stockholm), Rosengård och Södra Innerstaden (Malmö) samt Gunnared/Lövgärdet (Göteborg). Dels med avseende på sättet eller metoden i det praktiska lokala arbetet. Dels med avseende på den verkan, inverkan och påverkan detta utövar. Satsningen har dels bestått i ett fotarbete för att anknyta till och sammanföra lokala aktörer i Rinkeby/Kista i Stockholm, Gunnared/Lövgärdet i Göteborg samt Rosengård och Södra Innerstaden i Malmö. Anknytningen har i hög grad varit till aktörer som redan tidigare varit verksamma inom ramen för arbete med främjande och förebyggande, som har pågående verksamhet och som redan har en kompetens att jobba med lokalt utvecklingsarbete av det slag som Stadsdelsdialogen har i fokus.

I Rinkeby/Kista har aktörerna varit de var för sig starka och nära samverkande parterna Rinkeby Folkets Hus, ABF Norra Storstockholm och Kista Folkhögskola, en nystartad men redan väletablerad folkhögskola med muslimsk inriktning och målgrupp. I Gunnared/Lövgärdet har aktörsnätverket bestått av drivande verksamheter som Framtidsspåret (ett ungdomsinriktat arbetsmarknadsprojekt finansierat av Europeiska socialfonden) i allians med Göteborgs Räddningsmission, United sisters Fryshuset med flera föreningar med inriktning mot unga och äldre kvinnor (som bland annat Agora, mötesplats för kvinnor inom Räddningsmissionen), inklusive i viss utsträckning Gunnareds stadsdelsförvaltning (SDF). I Rosengård har Rosengårds SDF och deras Förebyggande och fritidsverksamhet spelat en viktig roll tillsammans med Iransk-svenska föreningen ISF och HOMA

(ISF:s verksamhet mot unga) samt andra föreningar som exempelvis Herrgårdens kvinnoförening och ABF i Malmö. I Södra Innerstaden handlar det om Sofielunds Folkets Hus med flera andra lokala aktörer, inklusive Södra Innerstadens SDF samt även här ABF i Malmö. Ungdomsstyrelsen har genomgående varit aktivt stöportande genom att anknyta till, koppla ihop och samordna lokala aktörer samt i att förankra verksamhet lokalt, parallellt med att överföra (decentralisera/decentrera) Stadsdelsdialogen som insats att drivas underifrån och lokalt. Den roll som Ungdomsstyrelsen härvidlag helt adekvat har tagit på sig har bestått i ett klart mentorskap och i en coachning för att backa upp den lokala mobiliseringen och för en implementering av Stadsdelsdialogens avsikt och arbetssätt.

En förutsättning för denna mobilisering och implementering har bestått i Ungdomsstyrelsens kontakter med, och uppbackning av, ideella och offentliga aktörer redan på gång, förekomsten av en mötesplats av något slag, en relevant pågående verksamhet av något slag, redan befintliga erfarenheter och upparbetad kompetens att anknyta till. Som rottrådar att spinna vidare på eller som spindelnätfunktion att haka fast vid. När det gäller Stockholm så gavs anknytningspunkten redan i inspirationen till Stadsdelsdialogen (Bysnacket i Rinkeby/Kista). I Göteborg fanns också naturliga kopplingar sedan tidigare kring Ungdomsstyrelsens satsning på arbete med främjande och förebyggande och Framtidsspåret som pågående verksamhet med hela sitt samverkansnätverk. Malmö kom med först lite senare efter trevande kontakter och möten och fick sedan en fast punkt i Rosengårds stadsdelsförvaltnings Förebyggande och fritidsverksamhet och Sofielunds Folkets hus i Södra Innerstaden med ett antal anslutande föreningsaktiva. Senare också med uppbackning av ABF med erfarenheter av projektsatsningar i Rosengård (bland annat Trappan, ett sysselsättningsprojekt för kvinnor). Försök att involvera också ett område i Umeå med ett antal kontakter och möten rann ut i sanden, just i brist på något eller någon att bygga på.

Vid sidan av själva mobiliseringen och organiserandet av samverkande nätverk och involverade aktörers arbete med att delta och aktivt ta tag i dialogen som utmaning, dialog i en utvidgad mening, har olika konkreta insatser utvecklats och genomförts lokalt eller mot lokala aktörer, som till exempel seminarier och utbildningar, konferenser och debatter, teaterföreställningar och utåtriktade manifestationer och fester. Med olika anknytningar till Stadsdelsdialogens värdediskuterande och värderingspåverkande ambition. Aktiviteter länkade till varandra, inkuggade i vartannat. I några fall har den nationella utbildningen haft en spillover effekt på Stadsdelsdialogen, dels därigenom att deltagare som deltagit i den utbildningen spelat en roll för den lokala etableringen av Stadsdelsdialogen, dels också genom att en idé- och kunskapsbas för arbetet har förmedlats av dessa.

Processuppföljningen har fokuserat på å ena sidan den samverkan som har vuxit fram och de utbytesprocesser samt den dialogutveckling som formats inom projektsatsningen, å andra sidan på vad som kunnat åstadkommas eller kanske snarare vad som visat sig kunna vara verksamma faktorer i relation till Stadsdelsdialogens ärende och ambition.

OM ETT SÄTT ATT VERKA/INVERKA

'Verka' betyder att fortlöpande inrikta sina krafter på visst resultat eller på ett utövande av viss funktion och 'inverka' betyder att fungera som styrande eller förändrande faktor på viss företeelse eller visst tillstånd (Nationalencyklopedins ordbok).

Den ena aspekten handlar om själva arbetssättet, samverkansformerna och metodutvecklingen med avsett syfte och avsedd verkan. Fungerar samarbetet mellan det civila samhällets aktörer, mellan dessa och stadsdelsförvaltning och gentemot Ungdomsstyrelsen som central myndighet? Förändras de ömse-sidiga förväntningarna parallellt med samverkan? Äger en decentraliserad verksamhet rum på egna villkor och som en självgående process? Kan det civila samhällets aktörer verka som samverkanspartners och självständigt i avsedda avseenden? Den övergripande frågan här är i vilken grad ett civilsamhälleligt förhållningssätt fungerar i relation till frågor om värderingsmönster.

OM EN VERKAN/INVERKAN

'Verkan' betyder kraft att fungera som orsakande faktor på viss företeelse, att ge ett visst resultat och ha följd effekter, och 'inverkan' ('påverkan') betyder fortlöpande effekt ('inverkan med förändring som resultat' (Nationalencyklopedins ordbok).

Den andra aspekten handlar om vad som händer, konkreta förändringar eller konsekvenser av gjorda insatser i relation till värderingsmönster och värdegemenskap när det handlar om våld i nära relationer och vad gäller förebyggande strategier kring mäns våld mot kvinnor. Den övergripande frågan är här i vilken grad ett medborgarskapsperspektiv, ett reellt och aktivt deltagande medborgarskap, i sammanhanget faktiskt utvecklas, just i relation till frågor om mänskliga rättigheter och jämlikhet.

Intryck

'Intryck' betyder upplevelse av och uppfattning om något (Nationalencyklopedins ordbok).

Understrykas skall att såväl när det gäller att utveckla en samverkan och ett lokalt arbete underifrån som när det gäller att åstadkomma en förändrande påverkan så är tidsperspektivet kort. Stadsdelsdialogen har verkat under ett par års tid och när det gäller såväl samverkansutveckling som påverkansutveckling är det en mycket kort tid. Ändå lämnar Stadsdelsdialogen klara intryck efter sig. Å ena sidan när det gäller den utvecklade verksamhetens bas och dynamik och å andra sidan när det gäller verkandet och dess verkan. Sammantaget olika intryck kring detta med att verka på plats underifrån och vad detta betyder för hur man kan spela en roll. Och härutöver också intryck rörande vilka begränsningar som Stadsdelsdialogen har haft att verka inom och vilka utvecklingsvägar eller utvägar framåt som ligger till hands.

BAS OCH DYNAMIK

'Bas' betyder underlag, understa del och stödjepunkt och 'dynamik' betyder rörelse under inverkan av olika krafter och inre förmåga till förändrande inverkan (Nationalencyklopedins ordbok).

Ett övergripande intryck från Stadsdelsdialogen i praktiken är en påtaglig skillnad i hur verksamhetsbasen och även verksamhetsdynamiken ser ut mellan de olika stadsdelsområden där Stadsdelsdialogen har bedrivits. Man befinner sig i olika positioner, faser och tempo.

Stadsdelsdialogen i Rinkeby/Kista präglas av starka aktörer eller aktivitetsnoder med klar bas i Folkets Hus, ABF och Kista Folkhögskola som var för sig i relation till ganska distinkta idémässiga förankringar driver en aktiv verksamhet med snarast ett överskott av verksamhetsidéer, men som också har kunnat samverka nära. Förmodligen till följd av en god personkemi mellan de individuella företrädarna för respektive verksamhet samtidigt som ett kompletterande utbud av insatser. Och med goda utåtriktade kontakter till de lokalt boende, unga såväl som äldre. Här ter sig den offentliga sektorn i form av den berörda och lokala stadsdelsförvaltningen som i huvudsak icke riktigt närvarande trots upprepade invitationer till deltagande.

Stadsdelsdialogen i Gunnared/Lövgärdet drivs av ett starkt föreningsnätverk och med en påtaglig samverkansanda och projektdrivarerfarenhet. Här framstår det civila samhället som en självklarhet med en självgående kraft. Framtidsspår både hakar på och driver vidare en civilsamhällelig maskin som påtagligt har en stabil ställning. Styrkan ligger i detta maskineri i högre grad än i kopplingar till lokalt boende och aktörer verksamma i det lokala underifrån utanför samma starka nätverk av ideellt föreningsaktiva och organisationsmobiliserade, annorlunda uttryckt den direkta kopplingen till lokal befolkning som involverad part. Stödet från berörd stadsdelsförvaltning finns där också samtidigt som självklart underförstått och närvarande.

Stadsdelsdialogen i Rosengård har sin ryggrad och ett finansiellt stöd i en offentlig stadsdelsverksamhet, Förebyggande och fritidsverksamhet, i samverkan med ett antal lokala ideella föreningar. I Södra Innerstaden är Sofielunds Folkets Hus basen, likaledes kopplad till ett föreningsliv och med ett

underförstått stöd från den lokala stadsdelsförvaltningen, även om de inte är aktivt medagerande. Efterhand har ABF tillkommit som en stabiliserande part, bland annat i kraft av sina egna pågående projektverksamheter. Verksamheten bottnar i en högst levande omedelbar kulturblandad mylla av föreningsmängd, inte så samordnad men snarare spretig, och en verksamhet inte så uppdelad och fokuserad som i Rinkeby och Kista men inte heller så samlat homogent som i Gunnared och Lövgärdet. Men med mycket av utåtriktade förankringar, bland annat i kärngrupper av aktivt engagerade kvinnor.

Den skilda karaktären på de tre stadsdelsdialogernas bas ger utrymme för ett givande idé- och erfarenhetsutbyte om hur man kan nå ut med dialog och ett påverkansarbete när det gäller värderingsmönster, samtidigt som olikheterna också hämmar ett utbyte eftersom referensramarna för detta arbete skiljer sig åt. Referensramar som har att göra med relationen mellan det civila samhällets ideella föreningar respektive mer etablerade folkrörelser, den offentliga sektorns strukturer lokalt respektive centralt. Denna relation, en relation som handlar om olika aktörers eller parterers ställning och inflytande, funktion och roll, balanseras på olika sätt beroende på lokala förhållanden och specifika omständigheter, liksom strukturellt och historiskt bestämda eller betingade villkor. För lokalt mobiliseringsarbete och organisering av civilsamhälleliga insatser betyder det nödvändigheten av att få ta sig sin egen väg i relation till rådande förutsättningar och betingelser, samtidigt som en uppmärksamhet för dessa specifika förutsättningar behövs för att man från centralt håll skall kunna fylla rollen att konstruktivt stödja och backa upp. Poängen är en överföring av ett aktivt påverkansarbete, ett främjande och ett förebyggande till lokalt förankrade aktörer med bevarande av självständigt arbete underifrån på egna villkor, det vill säga i relation till, och med svängrum kring, konkret föreliggande förutsättningar och möjligheter. För en central myndighet som Ungdomsstyrelsen handlar en sådan överföring till det lokala underifrån också om något som har med bas och dynamik att göra eller mera konkret om decentrerande avsikt, aktivt supportande samordnings- och kopplingsfunktion, målmedvetet förankringsarbete med coachning och mentorskap och systematisk uppföljning med uppbackande stöd för det lokala arbetet som en självgående och långsiktig varaktig och utvecklande process.

VERKANDE OCH VERKAN

'Verkande' betyder i praktiken fungerande och 'verkan' betyder funktion eller roll, betydelse och effekt (Nationalencyklopedins ordbok).

Ett övergripande intryck är också att en ny slags samverkan har kunnat utvecklas genom en vidgad och öppnare utbytesprocess, att en lokal dialogutveckling i olika former med olika partners och olika målgrupper har kommit igång och att en viktig faktor för påverkan när det gäller värderingsmönster kring jämlikhet och mänskliga rättigheter just är en demokratiskt inviterande dialog underifrån. Samverkansformerna decentraliserar och dialogutvecklingen med såväl kunskapsspridning som diskussionstillfällen med ömsesidigt utbyte av synpunkter innebär inte bara att arbetssättet fungerar utan också att där finns en metodutveckling inbyggd. Man söker nya vägar underifrån, i det lokala, under givna betingelser och med de utmaningar och möjligheter som dessa innebär när det gäller att lyfta upp värdekonflikter och konfrontera värderingsmönster vad gäller jämlikhet och mänskliga rättigheter.

Ett samarbete mellan olika aktörer i det civila samhället kan utvecklas, men måste också få utvecklas på egna villkor och i sin egen takt. Det civila samhällets aktörer kan verka som samverkanspartners och driva ett självständigt arbete i avsedda avseenden, det vill säga att det har visat sig att ett civilsamhälleligt aktionsrum kan vara operativt när det gäller frågan om värderingsmönster och påverkansmöjligheter. En decentraliserad verksamhet på egna villkor kan successivt ta plats och förhoppningsvis etableras också som en självgående och långsamt verkande process. Samverkan med lokal offentlig sektor i form av stadsdelsförvaltningar eller motsvarande tycks dock behöva förstärkas och ytterligare utvecklas. Den lokala offentliga sektorn behöver på ett mera aktivt sätt understödja de civilsamhälleliga insatserna. Formerna för hur detta skall gå till framstår inte som givna, men i grund

och botten handlar det nog om att den offentliga maktens etablerade roll behöver förändras och civilt samhälle ges en vidgad roll med vidgade uppdrag och ett vidgat ansvar. Ungdomsstyrelsens samordnande roll har i Stadsdelsdialogen som projekt utvecklats i precis den initierande, sammankopplande och supportande funktion som en central myndighet i sammanhanget bör ha. Med såväl kontaktskapande möjlighet som kunskaps- och kompetensstöd och uppbackning på det praktiskt-organisatoriska planet (bland annat vad gäller praktiska arrangemang kring genomförda utbildningar och seminarier). I denna samordnings- och samverkansprocess förändras naturligtvis ömsesidiga förväntningar. Samarbete som fungerar bra banar väg för ömsesidig tillit och öppna, generösa och ömsesidiga förväntningar och förtroenden. Från alla håll. Bortom känslor av, och naturligtvis reellt förekommande, underordning och konkurrens. Avgörande är att de lokala krafterna stärker sin självtillit och sin självständighet, sitt empowerment skulle man kunna säga. Både mot den centrala statliga myndigheten som mot utmaningen att själv driva ett arbete för att stärka jämlikhet och mänskliga rättigheter och motverka förtryck och våld i nära relationer.

Vad gäller den avsedda verkan är det övergripande intrycket att kunskap har spridits, problemet med våld i nära relationer uppmärksamats och diskuterats med avseende på olika aspekter i skilda utbildningssammanhang och utåtriktade arrangemang, olika aktörer fått syn på varandra och utbytt synpunkter och erfarenheter. Med vilket genomslag som en verkan har kunnat utövas som inte bara inverkan utan även påverkan, som konkret förändring eller konsekvens av gjorda insatser i relation till värderingsmönster och värdegemenskap när det handlar om våld i nära relationer och vad gäller förebyggande strategier kring mäns våld mot kvinnor, är inte lätt att bedöma. Omedelbara konsekvenser är inte rimliga att förvänta sig.

Värderingsmönster utgör en trög materia, särskilt sådana som sitter fast i en miljö och livsvillkor som tenderar att stärka eller återskapa traditionella mönster i nära relationer. Men, samtidigt, den lokala förankringen i arbetet och förutsättningarna när det gäller att ta i frågorna underifrån, med respekt, realistiskt men utan (stigmatiserande) kränkningar (utifrån), gör att man ändå kan anta att ett fördjupat och delaktigt medborgarperspektiv utvecklas i relation till frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter, att man lyfter upp en problematik och tar i det hela på ett sätt som inviterar olika målgrupper och inte stöter bort, vilket ju är ett grundläggande villkor för förändring.

Två grundläggande principer kan sammanfattningsvis mot bakgrund av ovanstående övergripande intryck sägas vara invända i detta med att verka och verkanden: Att ta saken i egna händer och Att ta i saken.

ATT TA SAKEN I EGNA HÄNDER

'Att ta saken i egna händer' betyder 'att självständigt förhålla sig till ett förhållande eller en omständighet' (Nationalencyklopedins ordbok).

Den ena principen är att man så att säga successivt tar saken i egna händer, genom egen förankring och på egna villkor samt utifrån lokala betingelser, vilket är en grundläggande förutsättning för att man skall kunna agera förtroendefullt och respektfullt med såväl mobilisering av lokala krafter som med öppna möten i det lokala. Detsamma är en förutsättning för att lyfta och ta i konflikter rörande frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter med en (inte överlägsen) hållning och ett (inte stigmatiserande) språkbruk bortom de som skapar låsning av distans, misstro och avståndstaganden för att istället skapa utrymme för dialog och ömsesidighet. Parallellt med detta kan man anta att också den sociala tilliten i det lokala upparbetas och att ett socialt kontaktkapital utvecklas och därmed också demokratin i den lokala miljön.

ATT TA I SAKEN

'Att ta i saken' betyder 'att ingripa i och åtgärda ett bestämt förhållande eller en bestämd omständighet' (Nationalencyklopedins ordbok).

Den andra principen, invävd i den förra, är att ta i saken fältrelaterat, i det lokala perspektivet, i perspektivet underifrån och civilsamhälleligt. Detta innebär också ett speciellt sätt att kunna konfrontera frågor om förtryck och våld i nära relationer i relation till frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter och att kunna hävda bestämda principer härvidlag utan att tränga bort och stänga igen påverkansmöjligheter. Och i linje med detta också med vad man kan anta bli en starkare verkan av att ingripa och påverka genom olika former av kunskapsspridning, öppna möten, diskussioner och dialoger. Den avgörande skillnaden kan vara att lokala aktörer kan ha en bättre känsla för hur man kommer under ytan på bristande jämlikhet och brott mot mänskliga rättigheter genom att kunna utbyta, och samverka i en dialog och härigenom bättre kunna ta i frågor om förtryck och våld i nära relationer förbundna med traditionella patriarkala och sociokulturella mönster. Jämlikhet och mänskliga rättigheter kan inte enkelt kommenderas fram men måste utvecklas i demokratisk form. De måste praktiseras genom fördjupad insikt och kunskap och inte så sällan främst genom att man får ett annat perspektiv på och svängrum i sitt liv.

BEGRÄNSNINGAR

'Begränsning' betyder det att någonting hålls inom vissa gränser, oftast som en minskad omfattning (Nationalencyklopedins ordbok).

Vilka är begränsningarna, begränsningarna kopplade till Stadsdelsdialogen som satsning och så som projektet har kommit att drivas?

En viktig begränsning hänger samman med resursramen. Den har varit av begränsad omfattning, även om den ändå har kunnat trigga igång en rad olika initiativ. En annan begränsning är bristen på tid för föreningsaktiva eller personal som kan driva verksamhet, en fråga som naturligtvis nära hänger samman med den ekonomiska resursramen. Bägge dessa begränsningar gör den civilsamhälleliga basen och verksamheten utsatt och skör. Det behövs naturligtvis resurser och det behövs en stabilitet i detta för att man skall kunna bygga upp en långsiktig verksamhet och verkan kring så många gånger komplexa förhållanden som de i samband med förtryck och våld i näras relationer och i hederskulturella sammanhang.

Ännu en begränsning är den ställning som föreningar och organisationer, aktivister och aktivism, inom det civila samhället har eller snarare saknar visavi det etablerade, i första hand offentlig sektor lokalt, men naturligtvis också på högre nivåer och på myndighetsnivå. Här behövs uttalade uppdrag och en annan ansvarsfördelning, det vill säga decentralisering av uppdrag och decentrering av ansvar, makt och resurser. Stadsdelsdialogen har visat att detta är möjligt och Ungdomsstyrelsen som statlig myndighet har här praktiserat just decentralisering och decentrering parallellt med ett målmedvetet pushande i sak, coachande av och mentorskap för praktiskt tillämpad verksamhet.

Ytterligare en begränsning är den förväntansstruktur som finns inom en del av det civila samhället, en brist på självtillit, en viss slutenhet kring den egna verksamheten till följd av begränsade handlingsutrymmen för utåtriktad samverkan samt en såväl osäkerhet som servilitet, en mentalitet att ställa sig med kepsen i handen och hoppas på benägen uppbackning, som riktas uppåt i den hierarkiska maktordningen. Inom Stadsdelsdialogen har det dock visat sig att denna typ av förväntansstruktur kan lösas upp parallellt med att man får uppdrag, eget ansvar och verksamhetssvängrum.

Ännu en begränsning är den förskjutning i fokusering som lätt sker under inflytande av ovanstående begränsningar. Att det maskineri man mobiliserar och organiserar för en stadsdelsdialog inte når ända fram till lokalt boende, medborgare och boende generellt. Att man stannar upp vid ett stärkande av den egna verksamhetsbasen och en inre intern kompetensutveckling utan att denna får en effekt av ringar på vattnet, en verkan utåt. Oavsett om detta gäller det civila samhällets föreningar, dess folkrörelsebaserade förgreningar eller delar av den offentliga sektorns lokala verksamhet.

Nämnda begränsningar har dock inget absolut tvingande över sig. De är betingade av resurstillgång och uppdragsfördelning, decentralisering av ansvar och decentrering av makt samt av hur kunskap, kompetens och målmedvetenhet aktiveras, utvecklas och implementeras.

UTVÄGAR

'Utväg' betyder möjlig lösning och passage som leder vidare (Nationalencyklopedins ordbok).

Hur skall man fortsatt kunna driva ett arbete i linje med Stadsdelsdialogen stabilt, långsiktigt och permanent?

Ett sätt är att fortsatt satsa på en decentralisering av ett uppdrag och en decentrering av ansvar med åtföljande resursöverföring, från central myndighet eller från lokal offentlig sektor. Ett annat sätt är att poola resurser från lokal offentlig sektor i allians med lokala civilsamhälleliga aktörer. Ett tredje sätt är att länka upp sig mot andra pågående projekt och satsningar inom civilt samhälle och offentlig sektor. Ett fjärde sätt är bedriva verksamhet inom ramen för en avknoppning av externt finansierade projekt.

Inom Stadsdelsdialogen har alla dessa existensformer praktiserats i olika beblandningar och lever alla vidare i några olika varianter, genererade och stimulerade av det som redan initierats inom Stadsdelsdialogens ram. Bland annat skall nämnas att man i Rinkeby och Gunnared har fått projektstöd från Allmänna Arvsfonden för att driva ett arbete i Stadsdelsdialogens förlängning. Här något kort om dessa satsningar:

Stadsdelsdialog Gunnared – Om jämställdhet, ett sätt att förebygga våld mot unga kvinnor är ett projekt som försöker utveckla former för aktivt arbete med jämställdhet och för att förebygga våld mot flickor och kvinnor. Såväl genom kunskapsspridande och medvetenhetshöjande insatser som genom en påverkan av attityder och normer, att skapa värderingsförskjutningar kring jämställdhetsfrågor. Inriktningen på arbetet är att få civilsamhälleliga krafter med i ett långsiktigt förebyggande arbete kring attityder och beteende och ömsesidig förståelse och på att utifrån var och ens verklighet förankra förhållningssätt och handlingsmönster om jämställdhet, mänskliga rättigheter och demokrati. Målgruppen är unga 12-25 år, men också föräldrar, fritidsledare, bostadsområdenas trygghetsvärdar, religiösa ledare med flera. Och inte minst skolpersonal. Skolan är en viktig arena för arbetet liksom olika former av möten med den lokala boendemiljön och dess boende.

Eblas hus, ett projekt som drivs med bas på Rinkeby Folkets Hus, riktar sig till unga kvinnor i den kulturblandade och segregerade förortsmiljön. Med fokus på frågor om jämställdhet och mänskliga rättigheter. Inom projektet utvecklas olika insatser kopplade till unga kvinnors egenorganisering och egna plattform(ar), ett synliggörande av norm- och värderingsfrågor med värderingsövningar och diskussioner, kunskaps- och kompetensutveckling, uppkoppling till offentliga och ideella nätverk och resurser samt utveckling av egenaktivitet med olika slags sammankomster, studiebesök och arrangemang.

I Kista fortsätter en satsning på frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter inom Kista Folkhögskola som reguljära inslag i verksamheten. ABF i norra Storstockholm har på sitt program fortsatta aktiviteter av samma slag som Stadsdelsdialogen är ett paraplybegrepp för. I Rosengård fortsätter man inom Förebyggande och fritidsverksamhet att driva ett arbete med inriktning mot frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter, bland annat genom en anknytning till kvinnliga nätverk och projekt som ABF driver i Rosengård, exempelvis med engagemangsguider som arbetar riktat mot yngre tjejer på högstadiet. Den nationella satsningen på engagemangsguider har sin bakgrund i en regeringsproposition (Regeringens prop 2009/20:55) och avser att stimulera till ett engagemang bland

ungdomar som tidigare inte har varit aktiva i civilsamhällets föreningar och organisationer (Skr. 2009/20:55). Även i Rinkeby finns en nära anknuten engagemangsguidesatsning som en pålänkning eller nära anknytning. I Södra Innerstaden driver Sofielunds Folkets Hus en offentlig seminarieserie kring frågor om våld i nära relationer, jämlikhet och mänskliga rättigheter i lokalen Garaget.

Kunskap utvecklas, stärks och förmedlas genom olika utbytes- och dialogformer. Arbetet mot förtryck och våld i nära relationer och för jämlikhet och mänskliga rättigheter passerar vidare genom olika passager, anknytningar och avknoppningar, och genom ett slags passagearbete lokalt och underifrån. Att det pågår betyder inte att det inte skulle vara angeläget med fortsatt satsning på Stadsdelsdialogen med sitt samspel mellan central myndighet och lokalt civilt samhälle och med kopplingar till också offentlig sektor på lokalt plan, stadsdelsförvaltningar, fackförvaltningar på kommunal nivå och regionala instanser verksamma kring frågor om våld i nära relationer, jämlikhet och mänskliga rättigheter (Länsstyrelse, Landsting, Kommunförbund och Regioner). Ett samspel på grundval av decentralisering av uppdrag och resurser och decentralisering av ansvar och makt. Att mobilisera och backa upp det civila samhället parallellt med en sådan decentralisering och decentralisering parallellt med ett fördjupat ömsesidigt samspel förefaller vara eller kunna formas till att vara ett win-win-koncept för alla inblandade och i sak, ett motverkande av förtryck och våld i nära relationer och ett befrämjande av jämlikhet och mänskliga rättigheter samt en fördjupad demokrati, ändamålsenligt.

Reflektioner

'Reflektion' betyder eftertanke om något eller genomtänkt kommentar till något specifikt (Nationalencyklopedins ordbok).

Vilka reflektioner ger erfarenheterna från Stadsdelsdialogprojektet upphov till? Bland annat följande.

Viktigt är att uppmärksamma vad det är som är den drivande kraften i Stadsdelsdialogen, själva ansamlingen av aktörer och det ömsesidiga utbytet. Viktigt är också att vara klar över att värderingsmönster som har med jämlikhet och mänskliga rättigheter, förtryck och våld i nära relationer att göra är inbäddade i sociokulturella sammanhang som inte så lätt kan rubbas. Vidare är det viktigt att uppmärksamma de inre spänningar som lätt uppstår i en satsning som Stadsdelsdialogen samt att det behövs mer eller mindre uttalade regler eller hållpunkter för hur och på vilka villkor samspelet bör ske mellan olika parter i den slags samverkan som Stadsdelsdialogen innebär.

ANSAMLING OCH UTBYTE

'Ansamling' betyder sammanförd mängd eller antal och 'utbyte' betyder ömsesidig utväxling samtidigt som tillgodogörande, en fördel eller ett tillskott) av något (Nationalencyklopedins ordbok).

Den drivande kraften i Stadsdelsdialogen ligger i att man kommer samman, sammanförs och koordineras i en gemensam ansträngning. I denna ansamling och det utbyte av perspektiv, insikter och synpunkter som här möjliggörs frigörs initiativ, handlingskraft och åtgärdsalternativ som en bas för inverkan och påverkan.

En viktig poäng och triggande faktor har bestått i att Ungdomsstyrelsen med sitt initierande och mobiliserande, sitt stöd och sin uppbackning har öppnat upp och gett legitimitet åt formandet av ett frirum och en offentlighet med medborgarsamtal, med värderingssamtal, diskussioner och utbyten. Möjliga dialoger med tilltal och respektfull hållning som kan stärka tillit och trygghet i det lokala och möjliggöra öppen diskussion om jämlikhet och mänskliga rättigheter och hur man skall kunna motverka förtryck och våld i nära relationer. Hur motverka? Hur förebygga? Hur främja? I mängden ligger en kraft inrymd som frigörs i överlämnandet till det lokala civilsamhället, i befrämjandet av ett socialt kapital och i ett stärkt civilt samhälle.

Samtidigt är det viktigt att understryka att det behövs ett coachande och ett mentorskap visavi det civilsamhälleliga. Vad gäller tydligheten i villkoren för samverkan och uppdraget, förankringen av arbetet och vad man kan förvänta sig för uppbackning liksom i frågan om handledning, kunskaps- och kompetensöverföring. Detta handlar om grundfrågor i relation och samspel mellan centralt och lokalt, mellan system/struktur och aktörskap eller mellan myndighet uppifrån och myndighet nerifrån, ”myndighet” i betydelsen självförtroende, kompetens och egenmakt - liksom befogenhet. Det horisontella kan inte verka om inte det vertikala lämnar rum för detta verkande. Vertikalt och horisontellt är intimt förbundet med varannat och måste intimt förbindas med varannat för konstruktiv samverkan. Det är en utmaning att hitta de rätta formerna för detta slags utbyte, det rätta umgänget och den rätta balansen i funktion och roll. Lärdomarna från Stadsdelsdialogen i detta avseende pekar på att coach- och mentorrollen från centralt håll är grundläggande och att egeninitiativet från lokalt håll är lika fundamentalt liksom hur detta matchas ihop och möts upp från alla olika håll.

I förbigående skall nämnas att detta med kraften i ansamling och det utbyte som sådan möjliggör tematiseras i samtida social teori under begreppet multitudine, ett begrepp som diskuterades utförligt av Spinoza och som har aktualiserats av Antonio Negri och Michael Hardt ibland annat deras inflytelserika verk *Imperiet* och *Multituden* (MichaelHardt/Antonio Negri). För dessa är multitudine en beteckning på ett kollektivt politiskt subjekt, en handlande kollektiv aktör, varierad och mångformig, löslig och rörlig, gränsöverskridande och dynamisk. Bottnande i en kollektiv existens där den egna kraften samspelar med krafterna i hela det sammanhang som omger det enskilda individuella. Detta politikpraktiserande och politikformande subjekt, denna aktör, formas i affektiva rörelser, det vill säga i verksamheter bundna till behov och intressen och en vilja till förändring kopplad till medvetna avsikter.

Denna idé om och syn på multituden som den bas utifrån vilken samhället, under de specifika villkor som gäller i samtiden med globaliseringens gränsupplösning, beblandningar och maktförskjutningar, formas aktivt, underifrån och demokratiskt, tangeras i fallet med Stadsdelsdialogen när det gäller att finna former för att lyfta upp frågor om jämlikhet och mänskliga rättigheter samt att motverka förtryck och våld i nära relationer. Som mått och steg för och i en mobilisering av aktivitet underifrån och ett överlämnande av ett uppdrag till lokala aktörer.

INTE ENKELT MEN KOMPLEXT

'Enkelt' betyder lätt att förstå eller att utföra, men också okomplicerat sammansatt, och 'komplext' betyder svårt att förstå eller att utföra, men också bestående av många aspekter på ett svåröverskådligt sätt (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogen handlar om mobilisering och organisering av lokalt civilt samhälle för en lokal dialog kring värderingsfrågor, jämlikhet och mänskliga rättigheter. I nära relation till förekomst av förtryck och våld i nära relationer, ett förtryck och våld som naturligtvis bottnar i värde/normkomplex, men som också är kontext- och livsvillkorsbetingat, socialt och kulturellt inramat. Ibland högst påtagligt kopplat till maktrelationer och maktutövning i en helt öppen patriarkal ordning. Ibland som ett mer eller mindre omedelbart uttryck för en segregerad, kanske också diskriminerad och stigmatiserad, tillvaro bakom en skyddsmur av stark och stärkt eller revitaliserad traditionalism. Kanske också som ett grundläggande utslag av en marginaliseringens stora osäkerhet och otrygghet.

Viktigt är att Stadsdelsdialogen bedrivs med full insikt om de livsvillkor, sociala och kulturella, som människor i utsatta förorter lever under och detta i relation till en förståelse av värderings- och beteendemönster inom ramen för en förståelse av ett mellan olika förhållanden och aktörer samspelande sammanhang av kontroll och makt, deltagande och delaktighet, inflytande och påverkan. Det avgörande är rådande samverkande levnadsförhållanden (kön, klass, ålder, etnisk bakgrund med mera) i relation till såväl individuella som samhälleliga kontexter, generella likväl som lokala omständigheter.

Detta innebär att påverkan och värderingsförändringar, uppdrag och ändamål som Stadsdelsdialogens, inte är enkelt att hantera utan svårt, att det inte handlar om enkla endimensionella förhållanden utan däremot komplicerade och mångbottnade. Att motverka förtryck och våld i nära relationer och att främja jämlikhet och mänskliga rättigheter är inte möjligt bara på grundval av kunskapspridning och attitydpåverkan. Det krävs också inslag av förändrade livsvillkor och livsformer. Ett respektfullt och inte fränstötande inviterande till dialog, till delaktigt medborgarskap i ett levande civilsamhälleligt sammanhang kan här vara dubbelt verksamt. Både som en invitation till ett samtal om värden och normer och en invitation till reellt medborgarskap.

FRIKTIONER

'Friktion' betyder motstånd i kontaktyta mellan det som berör varandra, till exempel vid umgänge och samarbete (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogprojektet inbegriper naturligtvis som projekt också en förekomst av inre spänningar, konfliktytor och även reella konflikter. Inga projekt rullar utan gnissel, ibland beroende på rena missuppfattningar eller oklara förväntningar samverkande parter emellan, ibland på glidningar i fokusering och ändamål och ibland även som grundade i reella eller upplevda ojämlika villkor.

Inom Stadsdelsdialogprojektet har den mest påtagliga spänningen eller kanske snarare friktionen handlat om att få igång ett konkret arbete i Rosengård och Södra Innerstaden. Att få fäste med en reell samverkan mellan olika parter, vilket har tagit sin tid och som nog hänger samman med en instabilitet i den i och för sig högst vitala lokala civila samhällets föreningsmylla, dess inre ömsesidigheter och kopplingar till lokala stadsdelsförvaltningsdelar. Mera generellt har det funnits en viss friktion, även i Gunnared, att få rullning på olika utåtriktade insatser utöver arbetet med möten för en inre konsolidering inför uppdraget. I Rinkeby/Kista har det snarast eller möjligtvis handlat om att hinna med att upprätthålla den ömsesidiga kontakten parterna emellan.

Generellt över hela linjen kan man nämna två spänningsfält.

Dels det som har att göra med en spänning mellan fokusering på utbildning respektive dialog, annorlunda uttryckt den med en kunskapsöverförande eller förmedlande inriktning (kurser och utbildningstillfällen), och den mot en kunskaps- och kompetensutveckling på dialoggenererad basis (öppna möten, seminarier och diskussioner). Näraliggande detta också spänningen mellan en faktisk inriktning mot en handläggande och professionell målgrupp respektive lokalt boende och medborgare, yngre och äldre, kvinnor och män.

Dels det som har att göra med en spänning mellan myndighetsutövning och egenmakt, det vill säga en spänning kring var initiativet skall ligga och på vilka villkor verksamheten skall bedrivas, i vilken grad uppifrån-styrt och i vilken grad nerifrån-styrt. Spänningen har inte bara att göra med det faktiska frihetsutrymme för det lokala utan även med en (kvarvarande) mental inställning rörande (nödvändig) anpassning, inordning och underordning som kan tendera att också frammana en dirigerande och överordnande funktion, i detta fall från en central myndighets håll. Trots en önskan om något annat. Erfarenheten visar att det i ett förändringsarbete av typen Stadsdelsdialogen, där bollen så att säga läggs i knäet på lokala krafter, är det särskilt viktigt att ihärdigt och uppreparande understryka de villkor som skall gälla, särskilt eftersom de bryter av mot tidigare gängse praxis att central myndighet lägger ut strikt inramade uppdrag utan den lokala frihet till eget initiativ och manöverutrymme som i föreliggande fall varit grundtanken och ambitionen. Det hela handlar inte bara om att lära om eller omprogrammera sig för föreningar och organisationer liksom lokala förvaltningar när det gäller förhållningssättet till centrala myndigheter och att expandera sin egenmakt och sitt eget initiativtagande, utan också omvänt att den centrala myndigheten måste lära om och just som fallet har varit i fallet Stadsdelsdialogen växla in på ett coachande arbete, mot mentorskap, ett uppbackande och kompetensöverförande arbetsätt. Förmodligen också ett uppföljande i en mera systematisk mening.

Klart skall sägas att intrycket ingalunda är att de inre spänningarna i Stadsdelsdialogprojektet har varit påtagliga om ändock principiellt närvarande (och att det parallellt föreligger spänningar eller ansträngningar till följd av en yttre påverkan kopplad till händelser och medial spegling liksom dramaturgi är en påtaglighet, inte minst när det gäller frågor om förtryck och våld i nära relationer). I bägge tidigare nämnda avseenden har Stadsdelsdialogens verksamhet pendlat men också satt sig. Åtminstone så att man har en känsla av att involverade parter idag mera medvetet vet var polerna är och var man själv är placerad däremellan.

UMGÄNGESREGLER

'Umgångenregler' betyder överenskommelser, normer eller bestämmelser (mer eller mindre uttalade) för sätt att vara och genomföra något tillsammans (Nationalencyklopedins ordbok).

I ett projekt som Stadsdelsdialogen som så uttalat syftar till en samverkan mellan olika parter, offentliga och civilsamhälleliga, är det av fundamental betydelse vad det är för regler som styr samspelet eller umgänget. En viktig hållpunkt för väl fungerande umgångenregler – och viktig inspirationskälla – är de principer som stadgas i den samverkansöverenskommelse som nyligen har träffats på det sociala området mellan regeringen, idéburna organisationer och Sveriges Kommuner och Landsting (Skr. 2008/09:207). Sammanfattningsvis bygger denna överenskommelse på 6 olika principer.

För det första *Principen om självständighet och oberoende* som stadgar att aktörerna formulerar sitt uppdrag utifrån sina egna värdegrunder, är självständiga, också i samverkan med övriga aktörer, samt är fria att ha en kritiskt granskande roll som röstbärare och opinionsbildare. För det andra *Principen om dialog* som stadgar att aktörerna utifrån egna utgångspunkter och villkor hävdar sina egna rättigheter, intressen och tillgängligheter, med ansvar, ömsesidighet i förståelse och förtroende, i öppna, återkommande och inkluderande förhållnings- och arbetssätt samt i dialog utgående från ifrågavarande faktiska lokala förutsättningar, perspektiv och kompetenser. För det tredje *Principen om kvalitet* som stadgar att aktörerna agerar med respektive egen närhet och kunskap, med hög kvalitet och tillgänglighet utifrån eget kvalitetsbegrepp, i relation till lagar och bestämmelser samt med en jämförande uppföljning och utvärdering. För det fjärde *Principen om långsiktighet* som stadgar att aktörerna ges möjlighet till långsiktigt arbete och planering för hållbar utveckling utifrån samhällsangelägen egen existens, samhällsroll och utveckling. För det femte *Principen om öppenhet och insyn* som stadgar att aktörerna agerar med ömsesidigt förtroende, öppenhet och tillgänglig information samt i respekt för parternas inre demokrati, demokratiska beslutsformer och sammanhang. För det sjätte *Principen om mångfald* som stadgar att aktörerna agerar i en värderingsmässig och metodologisk mångfald, utifrån demokratiska värden och med goda villkor för innovation och nyskapande samt med möjlighet till framväxt av nya aktörer och former för samverkan och avtal.

Det är naturligtvis långt kvar innan detta slags principer systematiskt och genomgående kommer att kunna tillämpas i satsningar av typen Stadsdelsdialogen. Inte bara vad gäller principen om långsiktighet. Vad man skall påminna sig är att umgångenregler av nämnda slag, också för att kunna omsättas i praktiken, måste bygga på mer av jämlikhet vad gäller tillgång till egna resurser. Såväl personella som finansiella. Här råder naturligtvis en fundamental obalans mellan det offentliga och civilsamhälleliga som en aning måste korrigeras om den typ av samspel och verksamhetsambitioner som Stadsdelsdialogen bygger på fullt ut skall kunna implementeras. I detta avseende reser också Stadsdelsdialogprojektet principiella frågor om samverkan på jämlik grund, fördelning av uppdrag och ansvar, tillgång till resurser, befogenheter och makt. Förmodligen finns det skäl att understryka att ju mer dessa frågor och tillhörande samverkansregler avtalsregleras (med avseende på uppdrag och ansvar, befogenheter och resurser) desto bättre.

Ett rhizom

'Rhizom' betyder 'rotstock' eller näringslagrande långsträckt underjordisk växtstam med bladanlag, knoppar och/eller rötter (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogsatsningen har följt ett sidospår vid sidan av den nationella utbildningen kring insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Den nationella utbildningen har riktat sig mot professionella i olika funktioner som kommer i kontakt med en problematik som har att göra med våld i nära relationer och hederskulturrelaterat våld. Inte nödvändigtvis kopplat till kulturblandade och minoritetskulturräglade miljöer, men ändå ofta med en specifik sådan koppling. Stadsdelsdialogprojektet har specifikt inriktat sig mot ett antal stadsdelsmiljöer i storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö med sina unga och vuxna och sitt civila samhälle, sitt förenings- och organisationsliv, så som detta är inbäddat i lokala livsvillkor och levnadsförhållanden.

Nära kopplat till Stadsdelsdialogsatsningen har varit ett tänkande om både ett inflytande underifrån och ett verkande på ett horisontalt plan vilket associerar till en särskild form av eller ett speciellt slags växande.

UNDERIFRÅN

'Underifrån' betyder 'från en lägre plats', motsvarande 'bottom-up' (Nationalencyklopedins ordbok).

Viktigt att notera är att det även i Stadsdelsdialogen liksom i den nationella utbildningen handlar om en kompetensutveckling genom ett utbyte, en kommunikation och en diskussion, också en transaktion (överföring) på basis av interaktion (utbyte), men här inriktat inte mot professionella i olika avseenden, men mot medborgare själva eller kanske snarare mot de aktörer i form av enskilda personer, föreningar, organisationer, förvaltningar och nätverk i det civila och offentliga samhället som möter eller står i dialog med lokalt boende, föräldrar och ungdomar, med sina mer eller mindre bestämda förhållningssätt och livsformer. Med kompetensutveckling avses här utveckling av kompetens som god förmåga för viss verksamhet, duglighet eller skicklighet. Inter pekar på relationer mellan flera olika delar eller aktörer och interaktion på socialt växelspel mellan personer i kontakt med varandra, ett mer eller mindre utvidgat samspel. Trans pekar på det som är på andra sidan, vilket innebär att transaktion betyder utbyte som utväxling, inväxling eller omväxling mellan parter på olika sidor.

En grundtanke bakom Stadsdelsdialogprojektet är tanken att det offentliga (myndigheten) inte ensamt kan driva värderingsförändrande processer (till exempel vad gäller jämlikhet och mänskliga rättigheter) utan att detta måste ske i samverkan, det vill säga i processer förlagda ute bland berörda människor, medborgare och mer eller mindre organiserade aktörer. Under en övergripande riktning mot deltagande och delaktighet, empowerment, snarare än paternalism.

Nu ska man veta att där ute är infrastrukturen för deltagande och delaktighet svaga. Tilliten och tilltron till att man är inviterad och att man kan spela en roll är parallellt med detta, kanske som en bakomliggande faktor, likaledes ofta svag. Utan insatser som botten i en slags erkännandets politik och en insikt om nödvändigheten av att utveckla ett reellt medborgarskap underifrån kommer den svaga infrastrukturen och misstrons eller den bristfälliga kännedomens och oförmågans svaga deltagande inte att kunna brytas.

Man måste också vara klar över att inget reellt samtal är möjligt som samtal och dialog utan visad och upplevd respekt gentemot svagare part. Samtidigt kan man anta att det civila samhällets aktörer inte riktigt iklär sig åtagande utan att ha fått eller erkänts ett uppdrag och att inget ansvar fullt ut utövas utan att man också har en möjlig och erkänd autonomi i sitt agerande. Närhet och lokalt, erkännande, förtroende och tillit är nära länkat till vartannat. Man måste också lämna öppet för att avsedd dialog med olika målgrupper äger rum på konfliktytor och att det därför krävs upprepade återkopplingar. Av alla dessa skäl är det en viktig position detta att så att säga sitta mitt i smeten, alltså att verka underifrån.

HORISONTALT

'Horisontalt' betyder parallellt med markplan, motsvarande på basplan eller bestämt verksamhetsfält (Nationalencyklopedins ordbok).

Det handlar i hög grad om att utveckla i och förstärka olika plattformar som stödjepunkter för lokala rörelser och förändringsprocesser som man hoppas skall kunna förgrena sig som ett slags rhizom, det vill säga som långsträckt näringslagrande växtstam som skjuter rötter och knoppar.

Kring detta med rhizom som en tankefigur finns en hel vetenskap kopplad till Gilles Deleuze och Félix Guattari i deras projekt om Capitalism and Schizophrenia 1972-1980 där de använder den botaniska beteckningen rhizom för att beteckna det som innefattar en mångfald, det vill säga en tankefigur för en förståelse av en sammansatt och mångskiftande existerande verklighet.

Ett rhizom växer horisontalt och trans i betydelsen överskridande, inte vertikalt och linjärt, men i relation till en kartbild eller ett brett fält av påverkansförhållanden och förbundenheter som relativt öppna tillfälligheter och omständigheter. På det sättet kan man säga att ett rhizom saknar ytterändar, har varken början eller slut, och alltid finns inemellan som ständiga intermezzon. Ett rhizom utvecklar sig nomadiskt till skillnad från entydigt organiserat och kronologiskt.

Deleuze och Guattari definierar begreppet rhizom (Gilles Deleuze och Félix Guattari) med hjälp av fyra principer: En princip rörande sammanbindande och heterogenitet (varje del av ett rhizom kan förbindas med vad som helst). En princip rörande mångfaldighet (ett rhizom är aldrig bara ett enda utan ett mångskiftande). En princip rörande ickeavbrytande (ett avbrutet rhizom utvecklas alltid vidare efter gamla eller nya linjer). En princip rörande det kartografiska (rhizomet fungerar som en kartbild utan bestämda vägar eller en mångfald och följer i sin utveckling ingen generativ modell eller bestämd struktur). På detta sätt kan man säga att ett rhizom utvecklar sig cirkulärt eller snarare spiralformat i olika riktningar i relation till ett otal platåer på olika nivåer som avstampställen eller förbindelsepunkter.

Vad har detta att göra med Stadsdelsdialogprojektet? Kanske som en fruktbar tankemodell för hur projektet utvecklar sig, kan utveckla sig eller till och med kanske måste utveckla sig. Etableringen på det lokala planet bottnar i hög grad i tidigare projekt kring främjande och förebyggande som nu drivs vidare, länkas ihop och laddas om ... Alltså växer som ett rhizom, horisontalt. I den lokala civilsamhälleliga och förvaltningsmässiga myllan finns hela tiden en växt, något att ta tag i, att vidareföra och bygga vidare på. Och att detta avknoppande och rotfästade av naturliga skäl ter sig mångfaldigt, diversifierat och spretigt. Att det som skall backas upp och behöver coaching är det som växer inte bara underifrån utan också horisontalt – som ett rhizom.

Ett omdöme

'Omdöme' betyder utlåtande, synpunkt grundat på undersökning eller granskning på uppdrag, efter bedömning, värdering av något efter visst övervägande (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogprojektet har framförallt varit ett samverkansutvecklande projekt där såväl lokala parter som central myndighet börjar praktisera ett annat samspel på basis av de lokala parternas egeninitiativ på egna villkor och utifrån egna förutsättningar och med myndighetens konstruktiva uppdragsöverlämnande och support. Med sikte på demokratiskt samtal och aktivt medborgarskap som utgångspunkt för att befärja jämlikhet och mänskliga rättigheter och motverka förtryck och våld i nära relationer.

Den andra viktiga sidan av Stadsdelsdialogsatsningen är en kunskaps- och kompetensutvecklande sida under premisen att förtryck och våld i nära relationer och hederskulturellt relaterat sådant är invävt i komplexa sammanhang av social och kulturell natur. Stadsdelsdialogen lyfter in sig själv i ett relationellt sammanhang för en mera komplex förståelse av såväl mekanismer och processer liksom vad gäller frågan om vilka konstruktiva påverkans- och åtgärdsalternativ som föreligger. Även här under en premiss, nämligen den nära kopplingen till demokratiskt samtal och dialog kring jämlikhet och mänskliga rättigheter på basis av deltagande och delaktighet, ett aktivt medborgarskap.

Finns stadsdelsdialogen? Som en reellt pågående dialog i nämnda mening? Bara i en begränsad utsträckning. Något annat är inte något att förvänta sig med tanke på satsningens tidsrymd och resursmässiga omfattning. Men dialog är absolut på inget sätt bara ett ord i sammanhanget. Ett närmande har skett till ungdomar, till lokala aktörer inom civilt samhälle och offentlig sektor, till lokalt boende generellt. Ett verksamhets- och förhållningssätt har utvecklats och en inriktning mot ett sociokulturellt utvecklingsarbete. En form och infrastruktur och en modell för rollfördelning för ett konstruktivt samspel mellan olika parter har utvecklats, åtminstone successivt tillämpats. En broms eller spärr har installerats mot ett eventuellt myndighetsutövande uppifrån utan hänsyn till nödvändig respekt för människor, deras konkreta liv och rättmätiga rätt till deltagande och delaktighet, samtal och dialog. En perspektivförskjutning har åstadkommit när det gäller att se på förekomsten av förtryck och våld i nära relationer och dess hederskulturella betingning, från en benägenhet till enkel stigmatisering på grundval av yttre kulturella markörer till en djupare och mera komplex förståelse av såväl problemet i sig som strategier för att stärka jämlikhet och mänskliga rättigheter. Stadsdelsdialogprojektet har också utvecklat en modell för en plattform att formulera sig i. Om än med högst begränsade resurser. Jämställdhetsperspektivet har stärkt sin ställning i de lokala miljöer där Stadsdelsdialogsatsning har ägt rum. Jämställdhetsperspektivet på kvinnors rätt, på mäns våld, på hederskulturellt relaterat förtryck och våld och förtryck och våld i nära relationer generellt och om (problematiserad) maskulinitet och manlighet generellt. Jämställdhetsperspektivet genomsyrar mer av lokalt agerande och medvetenhet. Frågan om mänskliga rättigheter aktualiseras starkare.

EN EKVATION ATT LÖSA UT

'Ekvation' betyder ett likställande av några mer eller mindre bekanta/ obekanta storheter relaterade till varandra, till exempel genom addering, subtraktion, multiplikation och dividering, som tillsammans efter addering, multiplikation, dividering och subtraktion skall vara detsamma som, eller lika med, ett samlat bestämt resultat och att 'lösa ut' en ekvation betyder att bestämma värdena på de obekanta storheterna (Nationalencyklopedins ordbok).

Stadsdelsdialogprojektet har anvisat en väg och gett erfarenheter att bygga vidare på. Men, naturligtvis, mycket mera av ett utvecklings- och förändringsarbete behövs.

Hur skall komplexiteten kring jämställdhet, mänskliga rättigheter och demokrati, individ och kollektiv, patriarkalt makt och manligt våld definieras så att uppdraget och insatserna, utbildning och kunskapsbildning samt förebyggande och främjande, kan utformas funktionellt (ge resultat) och ändamålsenligt (landa i uttryckta avsikter och intentioner och inget annat)? Parallellt med att utrymme ges för en utmanande förskjutning mot aktörskap underifrån, lokal dialog och medborgerlig mobilisering? Och med konsekvens en förändring av rådande könsmaktordning och värderingsmässiga förhållningssätt till jämställdhet och mänskliga rättigheter?

Det hela är en ekvation att lösa ut. Hur löses de obekanta storheterna i Stadsdelsdialogen som ekvation ut? En problematik och komplexitet kring våld i nära relationer, patriarkal makt, manlig könsmaktsordning ... Ett uppdrag, en intervention och ett verktyg med dialog, möten, utbildningar ... En mobilisering och vändning mot lokalt samhälle och medborgare, civilt samhälle och lokal offentlighet ... En övergripande värderingsståndpunkt, jämställdhet, mänskliga rättigheter och demokrati, individuell respekt, individuella rättigheter och individuell frihet. Hur gå till väga? Utmaningen är att fortsatt lösa ut ekvationen. Mer finns att göra, att utveckla och praktisera.

ETT KONCEPT ROTAR SIG

'Koncept' betyder utkast till något, ett uppslag eller bakomliggande begrepp, en tanke som utgångspunkt och 'möjlighet till meningsfullt resultat', samtidigt både 'en idé som verkar lovande att försöka förverkliga eller vidareutveckla' och 'en grundläggande förståelse av sammanhang eller förhållande' och 'rota sig' betyder att få fäste genom att rötter växer ut (Nationalencyklopedins ordbok).

Det samlade och övergripande omdömet är att Stadsdelsdialogen är ett koncept som rotar sig, ett förhållningssätt och en praktikform som rotar sig som en form av genomförande eller praktisk utövning eller en praxis. Förhållningssättet och praktiken utvecklas, bottnande i en samverkan och civilsamhällelig mobilisering med starkt tilltro till sig själv, egeninitiativ och egenmakt underifrån och med en support, en coaching och ett mentorskap uppifrån till en ömsesidig och konstruktivt verksam kombination av bottom-up och top-down.

Det är en lång bit kvar till att det blir mera jämlikt balanserat och stabilt, reguljärt och långsiktigt, implementerat. Men det är på gång. Stadsdelsdialogen är ett koncept. Konceptet rotar sig!

REFERENSER

Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987) *A Thousand Plateaus* (vol.2 av *Capitalism and Schizophrenia*), Minneapolis: University of Minnesota Press

Kvartalsboksbroshyr (dec 2009), Bokförlaget Daidalos.

Nationalencyklopedins ordbok.Regeringens prop (2009/20:55) *En politik för det civila samhället*.

Negri, Antonio & Hardt, Michael (2003) *Imperiet*, Göteborg: Glänta produktion samt Negri, Antonio & Hardt, Michael (2007) *Multituden*, Hågersten: Tankekraft.

Regeringens skrivelse (skr.2008/09:207) *Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Landsting*.

Vi arbetar tillsammans, www.bysnacket.se

© Ungdomsstyrelsen 2010
projektledare Gerhard Holmberg
språkgranskning Linn Elgstrand
omslag Christián Serrano

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm
webbplats www.ungdomsstyrelsen.se
e-post info@ungdomsstyrelsen.se
tfn 08-566 219 00, fax 08-566 219 98

UNGDOMSSTYRELSEN

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor.
Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se